

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ І ПОЛІТОЛОГІЇ**

Тези доповідей

**І ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**ПЕРЕМОГА НАД НАЦИЗМОМ
У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ:
СУСПІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ,
НАУКОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ,
ОСВІТНЬО-ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ**

29 жовтня 2015 року

Київ – 2015

Перемога над нацизмом у другій світовій війні: суспільна пам'ять, наукові інтерпретації, освітньо-виховні технології: зб. наук. праць (за матеріалами I Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 29 вересня 2015 р.). – К.: «Дірект-Лайн», 2015. – 64 с.

Збірник наукових праць укладено за матеріалами I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перемога над нацизмом у другій світовій війні: суспільна пам'ять, наукові інтерпретації, освітньо-виховні технології», яку провела кафедра історії і політології гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України 29 вересня 2015 р. Наповнення рубрик синхронізовано з основними напрямками роботи конференції і охоплює широке коло питань історії, політології, соціології, філософії пов'язаних з наслідками Другої світової війни.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх хто цікавиться історією, політологією, соціологією, філософією пов'язаних з наслідками Другої світової війни.

Редакційна колегія:

Ніколаєнко С.М., д-р пед. наук, проф. (голова);

Шинкарук В.Д., д-р філол. наук, проф. (співголова);

Білан С.О., д-р іст. наук, доц. (співголова);

Падалка С.С., д-р іст. наук, проф.;

Харченко С.В., канд. філол. наук, доц.

Відповідальна за випуск канд. іст. наук, доц. Кропивко О.М.

Тези подано в авторській редакції

Автори тез відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, посилання на них та інших відомостей.

Передруковувати опубліковані матеріали в збірнику наукових праць дозволяється тільки за згодою авторів

© НУБіП України, 2015

© Автори, 2015

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

БІЛАН Сергій. Сільське господарство України на початковому етапі Другої світової війни	5
ДАНИЛЕНКО Василь. Нацистська навала на сході Європи і діяльність радянських спецслужб	6
ПАДАЛКА Сергій. «День Перемоги» як «місце пам'яті» в СРСР та спосіб інформаційної війни Росії проти України	8
ПЕРЕХРЕСТ Олександр. Роль українського села в перемозі над нацистською Німеччиною в Великій вітчизняній війні 1941–1945 рр.	11
ПОТИЛЬЧАК Олександр. Друга світова: виклики тотальної війни і моделі політики полону	13
ЧЕРНІЙ Анатолій. Релігійне питання в СРСР в період Другої світової війни: український контекст	14
ШЕВЧЕНКО Володимир. Українці в перших битвах з агресорами в роки Другої світової війни	15
ЯТЧЕНКО Володимир. Ціннісні трансформації в Європі після Другої світової війни	17

КОМУНІЗМ І НАЦИЗМ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РЕЗОНАНС ПЕРЕМОГИ НАД НАЦИЗМОМ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

ГОРБАТЮК Тарас. Друга світова війна та її наслідки для України: національно-світоглядний аспект	19
КАЛУГА Володимир. Природа комунізму та нацизму: проблема інтерпретації	20
СЄКУНОВА Юлія. Вплив Комуністичної партії на розвиток українського суспільства (кінець ХХ-го початок ХХІ ст.)	21
БАЛИКІНА Катерина, КРАВЧЕНКО Наталія. Друга світова війна: початок	23
МІКОВ Владислав, МІКОВА Ліля, ХВІСТ Вікторія. Друга світова війна в пам'яті населення Центральної України	24
ЦИМБАЛІСТИЙ Володимир, КРАВЧЕНКО Наталія. Друга світова війна: підсумки	26

ПЕРЕМОГА НАД НАЦИЗМОМ У СУСПІЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСТВА

ЖИВОРА Станіслав. Оборона Києва – голосіївський рубіж	27
ІСАКОВА Наталія. Інформаційно-психологічний вплив німецької окупаційної влади на мешканців України (1941–1944 рр.)	30
КУДІНОВА Людмила. До питання про добровільний виїзд населення окупованої України на роботи до Німеччини	31
ЛАВРІНЧЕНКО Валентин, ХВІСТ Вікторія. Друга світова війна в пам'яті населення центральної України	33
ЛАЗАРЕНКО Євгеній, БІЛАН Сергій. Біла Церква в роки Другої світової війни	35
МАРУЩЕНКО Олена, ХВІСТ Вікторія. Юний партизан села	36

Ольшаниця	
НОСОВЕЦЬ Аліна, ІСАКОВА Наталія. Адаптація жителів Менщини до німецького окупаційного режиму в роки Другої світової війни	37
ХАРЧЕНКО Ярослав, ЛАНОВІЮК Людмила. 14-а гренадерська дивізія Ваффен СС «Галичина» – маловідомі сторінки історії	38
ХРИНІЮК Олена, ХВІСТ Вікторія. Козятинщина у роки Великої вітчизняної війни	40
ЧЕПЧАК Діана, ХВІСТ Вікторія. Васильківщина в роки Великої вітчизняної війни	41
ЧУМАК Катерина, КРАВЧЕНКО Наталія. Життя Києва під час окупації	43
ЯРОШЕНКО Роман, ХВІСТ Вікторія. Миронівщина в роки німецько-фашистської окупації	44

ЕТНОМЕНТАЛЬНИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СПРИЙНЯТТЯ ПЕРЕМОГИ

КОСТЮК Олександр. Релігійні процеси в Україні під час Другої світової війни (в умовах німецької окупації)	46
ЛАНОВІЮК Людмила. Остарбайтери (на основі спогадів жителів с. Гордіївки Романівського району Житомирської області)	47
ОЛЦЬКИЙ В'ячеслав. Трансформація політики радянської влади щодо православної церкви у кінці 30-х – першій половині 40-х рр. ХХ ст. та вплив на неї радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. (на прикладі Сумщини)	49
ВОЛОСОВЕЦЬ Анна, КРАВЧЕНКО Наталія. Криваві таємниці війни: насильство та канібалізм в японській армії	51

ТЕМА ПЕРЕМОГИ НАД НАЦИЗМОМ У ОСВІТНЬО-ВИХОВНІЙ ПРАКТИЦІ

ГАЛЬЧЕНКО Світлана. Запровадження карткової системи розподілу продуктів харчування та промислових товарів в Україні на завершальному періоді Другої світової війни	52
КРОПИВКО Олена. Відновлення та діяльність закладів освіти сільськогосподарського профілю УРСР у 1944–1953 рр.	54
СИДОРОВИЧ Олександр. Наслідки Другої світової війни для споживчої кооперації України	56
ТІТІКА Олена. Місцева промисловість України в 1943–1950 рр.: відбудова, функціонування та роль у відродженні економіки і соціальної сфери республіки	57
ХВІСТ Вікторія. Співпраця кримських татар з нацистською окупаційною владою	59
ГРИЦИШИН Михайло, ХВІСТ Вікторія. Україна в роки Другої світової війни: проблеми і перспективи дослідження історичних джерел	61
УРВАНЦЕВ Олександр, Кравченко Наталія. Передумови Другої світової війни	63

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

УДК 93:63 «1941/1942»(477)

БІЛАН Сергій Олексійович,
*доктор історичних наук, доцент,
НУБіП України (м. Київ, Україна)*

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Швидкий наступ гітлерівських військ під час Другої світової війни примусив керівництво СРСР терміново втілювати в життя план евакуації промисловості, сільського господарства та обслуговуючої сфери. Навчальні заклади, бібліотеки, архіви терміново евакуювали подалі від лінії фронту, а що не встигали вивезти – знищували. Врожай сільськогосподарських культур також намагалися максимально зібрати до відступу радянських військ.

Збиральна кампанія 1941 р. багата на факти самовідданої праці селян, які працювали фактично майже всю добу. Різко збільшилася кількість ручної праці, яку виконували в основному жінки, підлітки і люди похилого віку, оскільки більшість чоловіків було забрано до армії. Темпи збиральних робіт, залежно від подій на фронті, були різними. Колгоспи і радгоспи західних, центральних та південних областей не встигли розпочати косовицю, а в районах Правобережної України, які були окуповані пізніше, хліб збирали на порівняно великих площах, однак повністю обмолотити його та вивезти вглиб країни не встигли. Більш високими були темп робіт у регіонах, розташованих далеко від лінії фронту. Проте, у міру просування фронту працювати селянам ставало все складніше, іноді майже під вогнем ворога. Частину сил зосереджували на підготовці до евакуації майна колгоспів, радгоспів і МТС із тих районів, яким загрожувала окупація. У розпал збиральних робіт усе більше людей і транспортних засобів залучалося на будівництво оборонних споруд.

Неймовірними зусиллями радянські війська на Південно-Західному фронті у другій половині листопада 1941 р. зупинили наступ противника. У прифронтовій смужці практично не залишилося мешканців. Колгоспники не тільки зібрали врожай 1941 р., а й виконали певний обсяг польових робіт весни 1942 р. На початку червня 1942 р. війська Німеччини та її союзників перейшли в новий наступ та повністю окупували територію України. За обов'язков. часто ненормовану працю в колгоспному господарстві селяни фактично не одержували платні. Виплати на трудодні у більшості господарств було призупинено, оскільки для цього не було ні коштів, ні продукції, що майже повністю йшли на потреби війни. Селяни змушені були сплачувати державі ще й грошові податки крім обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції.

Евакуація ресурсів сільського господарства проходила з величезними труднощами. Переміщення обладнання, готової продукції та сировини промислових підприємств здійснювалося залізничним транспортом, а для сільського господарства виділявся транспорт лише з метою перевезення продовольства, а тисячі тракторів, автомашин і мільйони голів худоби повинні були рухатися своїм ходом, на відстань півтори-дві тисячі кілометрів.

У західних областях України евакуацію проведено не було. В правобережних областях УРСР вона розпочалася на початку липня 1941 р. Керівництво областей та районів Правобережної України зобов'язали організувати перегін та вивезення на лівий берег Дніпра тракторів, худоби та інших матеріальних цінностей сільського господарства. Вимагалось негайно знищити комбайни, інші сільськогосподарські машини й цінне майно, що не можна було вивезти.

Наркомзем УРСР розробив план організації перегону худоби, а також маршрути руху тракторного парку та автомобільного транспорту. Однак більшість селян не змогли скористатися шансом для евакуації, оскільки були оточені стрімко наступаючими гітлерівськими військами. Худобу та техніку довелося повернути до місць попереднього перебування. Нова влада активно взялася за встановлення

нового порядку.

До війни А. Розенберг мав дещо ліберальні погляди на майбутню окупаційну політику в Україні. Для повного контролю над виробничим процесом нацисти зберегли колгоспно-радгоспну систему. Обіцянки наділити селян землею так і залишилися невиконаними. В руслі колоніальної політики стимулювалися хутирські господарства «фольксдойче»: понад 2 тис. таких маєтків на українських теренах одержали майже 6.5 млн. га землі.

5 серпня 1941 р. А. Розенберг видав розпорядження про обов'язкову трудову повинність селян у віці від 15 до 60 років, кожен з яких мав відпрацювати 22 дні в якості «трудового мінімуму».

За здану сільгосппродукцію селянам нараховувалися т.зв. «пункти» – умовні одиниці, за які вони могли придбати інші товари. За свиню вагою 110 кг нараховували 400 «пунктів», у той час, як коробка сірників коштувала 100 «пунктів», 1 кг цукру – 100, 1 кг солі – 30, 1 м простої тканини – 320, штани – 560, шкарпетки – 120, костюм з грубого сукна – 1600 «пунктів».

Та якщо селяни ще могли якось звести кінці з кінцями за рахунок присадибного господарювання, то мешканці міст були поставлені не межу виживання. Сотні тисяч громадян за безцінь продавали або обмінювали меблі, одяг, родинні реліквії, коштовності на харчові продукти.

Рейхскомісаріат «Україна» мав для Німеччини важливе економічне значення. На думку А. Розенберга, українці повинні були бути влячними німцям за спасіння й опіку, бо інакше вони загинули б в СРСР, і мали змиритися з можливими великими переселеннями окремих категорій населення в інші регіони.

Отже, початковий період Другої світової війни для українського селянина став часом бурхливих подій, втрат і розрухи. Єдиним ефективним стимулом, який щедро застосовували нацисти з метою отримання бажаних їм результатів, залишалось жорстоке і нелюдське поводження з українським населенням.

УДК 94(4) «1939/1945»: 351.746

ДАНИЛЕНКО Василь Михайлович,
доктор історичних наук, професор
(м. Київ, Україна)

НАЦИСТСЬКА НАВАЛА НА СХОДІ ЄВРОПИ І ДІЯЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ

Діяльність спеціальних служб в роки нацистської навали на Сході Європи є однією з найменш досліджених проблем української історіографії. Десятиліттями документи з історії радянських органів державної безпеки мали гриф обмеження доступу і навіть після розсекречення тривалий час залишалися маловідомими для широкого загалу читачів.

Після нападу нацистської Німеччини на СРСР війська НКВС відступали від державного кордону в ар'єргарді Діючої армії, прикриваючи її тил. Бійцям вимушений відступ пояснювався труднощами мобілізаційного періоду, після завершення якого фашистів буде викинуто за межі СРСР.

Німеччина та її сателіти збирали розвідувальну інформацію про якісний і кількісний склад бойових підрозділів Червоної армії, плани організації оборони, резерви, тактику і стратегію дій на фронті. Німецькі розвідувальні органи мали багатий досвід дезорганізації економіки, війська, сіяння паніки серед військовослужбовців і цивільного населення противника. На всіх напрямках активно діяли відділи Головного управління імперської безпеки та служба розвідки й контррозвідки «Абвер». Нацисти намагалися деморалізувати суспільне життя народів, землі яких завойовували, з допомогою пропаганди, агентів впливу, диверсій, вишукування пособників.

Широке застосування тактики закидання в радянський тил парашутних десантів і диверсантів, які мали прокладати дорогу німецьким військам і прискорювати їх просування, на початку війни приносило для німців успішні результати. Нацистські загарибники закидали на літаках у глибокий радянський тил диверсантів у чекістській або міліцейській формі, споряджених необхідними

документами, зброєю і вибухівкою.

Нестабільність або й повна відсутність зв'язку та інформації, активізація агентури німецьких розвідувальних органів призводили до поширення чуток, панічних настроїв, падіння морально-бойового духу радянських солдат і офіцерів. Наркомам державної безпеки республік, начальникам управлінь країв і областей було поставлено завдання арештовувати і віддавати до суду військового трибуналу всіх причетних до сіяння паніки. Органи радянської військової контррозвідки користувалися винятковим правом розстрілу на місці. Оперативні групи рішуче припиняли будь-які спроби вихваляння армії противника, антирадянські висловлювання, сумніви у боездатності радянських військ.

З метою не допустити проникнення в радянський тил фашистської агітації та використання ворожими елементами жодного із засобів зв'язку на органи державної безпеки і внутрішніх справ було покладено обов'язок сприяти організації вилучення у населення на час війни радіоприймачів, радіопередавальних пристроїв, а також контролювати прослуховування радіопередач у громадських місцях і в конкретно визначені години. Жорсткішим став нагляд спеціальних служб за змістом поштово-телеграфних відправлень. Обмін з країнами, які воювали проти СРСР або порвали з ним відносини, було припинено.

До приходу німців згідно з довоєнними обліками проводились арешти. Незадовго до війни заступник наркома державної безпеки СРСР Кобулов розпорядився надати йому довідки про наявність компрометуючих матеріалів на членів Спілки радянських письменників України.

В Україні йшла посилена підготовка чекістського гласного і секретного апарату до відкритої й підпільної боротьби з ворогом. Формувалися партизанські загони і бойові групи, уточнювалися способи зв'язку, розстановка резидентур, керівний склад, організація диверсійно-терористичної та розвідувальної діяльності. На випадок окупації агентура мала залишатися на місцях, проникати в розташування ворога і вести підривну роботу. Втілення на практиці тактики випаленої дощенту землі випало на долю чекістів, які холоднокрівно виконували накази, незважаючи на страждання тих, хто лишався без засобів до існування на окупованій території. Евакуюватися дозволялося лише з останніми підрозділами червоноармійців після перевірки виконання наказу про знищення матеріальних цінностей.

Для фільтрації усіх військовослужбовців, які поодинці й групами з'являлись у прифронтовій смузі, приєднувались до червоноармійців або шукали свої частини, оперативники організували загороджувальні загони. Вони виявляли агентів німецької розвідки, припиняли ворожу агітацію, налагоджували постійне спостереження за колишнім військовополоненими, оточенцями, особами, які занепадали духом і висловлювали готовність перейти на бік ворога.

Підсумком діяльності радянських органів державної безпеки на початку нацистської навали стали організація винищувальних і диверсійно-розвідувальних груп, розгортання агентурно-оперативної мережі, виявлення агентури противника. Паралельно з боротьбою проти нацистських окупантів чекісти неухильно виконували завдання недопущення поширення ідей українського націоналізму і проголошення Української держави.

Нагальною потребою розвитку історичної науки в Україні є створення повноцінної історії українського національно-визвольного руху, всебічне вивчення ролі радянських органів державної безпеки і нацистських спецслужб під час Другої світової війни.

«ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ» ЯК «МІСЦЕ ПАМ'ЯТІ» В СРСР ТА СПОСІБ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

День Перемоги, як образ, протягом усього періоду, що тривав по закінченню Другої світової війни, державною владою СРСР а пізніше Російської Федерації усвідомлено використовувався в якості інструменту маніпуляції історичної свідомості, засобом досягнення імперських цілей. На відміну, в Європі і світі дата 8 травня слугувала, скоріше в якості періодичного нагадування про страшну катастрофу, про неможливість вирішення складних міжнародних проблем збройним шляхом. Світова спільнота за цей час зробила багато аби поняття «війна» асоціювалась з «минулим», загоїлись «моральні рани», загалом «призабулись» жахливі картини глобального конфлікту. Дане морально-психологічне оздоровлення націй, давало їм можливість адекватно оцінювати реалії буття та сенси і рухатись далі по удосконаленню свого життєвого простору.

Підсумок війни для радянського політичного керівництва став приводом пошуку додаткових ідеологічних девідентів. Тоді як на Заході, важливим підсумком закінчення війни вважався мир, в СРСР була обрана «схема» перемоги, як основного результату війни. Образ переможця почав широко використовуватись як тріумф, бачився засобом демонстрації зверхності одних народів над іншими, переможців над переможеними. Ідеологічно – пропагандистська машина, формувала відповідні межі пам'яті про Велику Вітчизняну війну. Керівною верхівкою СРСР було визначено офіційну інтерпретацію епізодів даної події у межах домінантної пам'яті, метою якої було формування якісно нової ідентичності.

Радянським режим, перемогу у війні також використовував для власної легітимації, несучі конструкції якого, були підточені довоєнною жорстокою практикою голодоморів і репресій, національно – культурних утисків. День перемоги став посідати особливе місце в системі радянських святкових дат, служив символом військової доблесті та єдності вигаданої нової історичної спільності – радянського народу. Він став інтегруючою концепцією ідеологеми радянського народу – продукту радянського експерименту над націями і етносами. Святкування річниць Великої Жовтневої соціалістичної революції не могло виступати у ролі цементуючого фактору, оскільки соціалістичні ідеї і ленінські гасла так і не втілювалися в реальне життя.

Починаючи з перших повоєнних років, героїчне минуле народу ставало об'єктом ідеологічних спекуляцій радянського режиму, засобом реабілітації Й. Сталіна, Г. Жукова, гіперболізації ролі у війні М. Хрущова Л. Брежнєва та інших значущих фігур, слугувало у якості головного доказу «керівної і направляючої» ролі КПРС. Формуючи міфи радянські ідеологи і пропагандисти мали завдання сформувати солідарність влади і суспільства, зміцнити національну ідентичність. Тому перемога стала для радянської пропаганди символом торжества радянського народу і його системи. Культивувались ідеологеми про полум'яний радянський патріотизм і масовий героїзм, морально – політичну єдність радянського суспільства, єдність фронту і типу, дружбу народів СРСР. Не могли знайти свого місця у такій системі інтерпретацій ті факти, події, явища і постаті які відверто конфліктували з означеним переліком ідеологем. Офіційна радянська пам'ять про війну практично відсунула на задній план, низку локальних пам'ятей. У тематичному репертуарі цієї пам'яті не знаходилося місця для обговорення «ціни Перемоги», ставлення радянського командування до звичайних солдат тощо.

Для Радянської імперії міф про визвольну справедливу війну мав особливе значення, оскільки дозволяв позиціонувати з себе жертви агресії. Ще в травні 1945 р. підписуючи акт про беззастережну капітуляцію нацистської Німеччини, радянське керівництво намагалося надати цьому факту особливого історичного

значення, не погодившись із документом, укладенням в Реймсі. Відомий виступ Й. Сталіна 24 травня 1945 р на прийомі на честь командирів Червоної Армії де він запропонував тост «за здоров'я російського народу, тому що він є найбільш видатною нацією із всіх націй, які входять у склад Радянського Союзу. Я піднімаю тост за здоров'я російського народу тому що він заслужив у цій війні загальне визнання як керівної сили Радянського Союзу серед всіх народів нашої країни. Я піднімаю тост за здоров'я російського народу не лише тому, що він керівний народ, але й тому, що у нього є ясний розум, стійкий характер і терпіння». Створюючи міф про День Перемоги, радянська влада не виявляла ентузіазму у визнанні заслуг своїх солдат. 9 лютого 1946 р. Й. Сталін виступаючи по радіо заявив: «Кажуть, що переможців не судять, що їх не слід перевіряти – це невірно. Переможців можна і потрібно судити, можна і потрібно судити, можна і потрібно судити, можна і потрібно критикувати і перевіряти менше буде зазнайства, більш буде скромності». Після цього розпочалося переслідування багатьох командирів. В 1947 р. було скасовано грошову доплату за ордени. Дані кроки влади принижували ветеранів. Вибірково турбувалась держава про ветеранів – інвалідів. В 1954 р. міністр внутрішніх справ С. Круглов у доповіді М. Хрущов зазначав: «Дуже багато інвалідів жебраків їздить поїздами. Ми в 1951 р. затримали сто тисяч осіб, в 1952 р. – 156 тис., в 1953 р. – 182 тис., 70%з них – інваліди війни, – безногі, безрукі, безокі.

Радянський союз спираючись на ентузіазм, прагненням до перемоги і готовність взяти на себе індивідуальні жертви заради колективного успіху. Війна розглядалась «діалектично» в тому розумінні, що кожна поразка передбачала майбутню перемогу. СРСР використовував війну, щоб заснувати нову традицію сили і вишості. В 1965 р. у 20-ту ювілейну річницю перемоги радянських військ у війні проти Німеччини, Президія Верховної Ради СРСР указом від 25 квітня «Свято перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» від 25 квітня вперше після довгої перерви зробила свято 9 травня, вихідним днем те перетворила його на «загальнонародне свято». Цього дня відбувся великий парад на Червоній площі у Москві, що за кількістю військ, що брали участь, не поступався парадові 24 червня 1945 р., а за кількістю техніки навіть його перевищував. На період «розвинутого соціалізму» припало формування культу для Перемоги та практики його вшанування з помпезними військовими парадомі, салютами, масовками за участь «офіційних ветеранів» (ті, що на всіх офіційних заходах розповідали ретельну препаровану владну версію подій війни).

Після Розпаду СРСР, перед новопосталими державами постало завдання пошуку нових ідеологем, а загалом і творення нових ідентичностей. Причому останнє було характерним як для країн, які відмовились від тоталітарного минулого, так і для тих, які демонстрували наступництво (Росія, Білорусь). Незважаючи соціально – економічні перетворення та демонтаж старих політичних структур. Росія не змогла відмовитись від цілої низки міфів, утворених в попередню епоху. Вони їй виявились конче потрібними для ідеологічного обґрунтування своїх претензій на сферу інтересів у рамках пострадянського простору. Крім того, постала потреба у освоєнні пострадянської єдності – росіян відновленої імперії. Ідеологічно – пропагандистський апарат Росії (як продовжувач Агітпрому СРСР), приступив до створення версії історичної пам'яті про події Другої світової війни. Конструкція домінантної пам'яті включала в себе два найважливіших елементи: монополізацію Перемоги і сакралізацію символів Перемоги. Монополізація (приватизація) означала визнання за смыслом Перемоги образу і логіки війни. Сакралізація у свою чергу полягала у наданні особливого (священного) статусу події, як переводить її на неспіввимірний рівень, порівняно, з іншими аналогічними подіями. Складовими сакралізації стали такі маніпуляції історичною свідомістю, як героїзація «своїх» і демонізація «ворогів». Призначення Дня перемоги Росією носило одну єдину мету: утвердити стереотип, що перемогу здобув лише російський народ. Заслуги держав – союзниць нівелювались, вони звинувачувались у зраді. Тому й спільне святкування цього дня із цими країнами

(аби засвідчити спільний внесок у здобуток) було неприйнятним.

Російська пропаганда намагалася монополізувати право Росії на перемогу над нацизмом, перетворити день скорботи на свято «торжества російської зброї». Така фетишизація однієї дати вже мала місце в історії Росії. Йдеться про 25 грудня 1812 р. – «Великий День перемоги над Наполеоном». В першій половині ХІХ ст. постнаполеонівська Росія перетворилася на «жандарма Європи», який сприяв збереженню монарших режимів континенту, а ідеологія «Третього Риму», стала концепцією зовнішньої політики імперії. Російський прапор над Константинополем став ідеєю – фікс Миколи І, що і призвело до Кримської війни, після якої імперія стала на межі розпаду.

В Росії деякий час поради в День Перемоги не проводилися. Ритуал відновився в ювілейний 1995 р. Тоді в Москві пройшло два паради: на Червоній Площі (у пішому строю) і на Уклінній горі (за участі військ і техніки). Вітаючи у 2007 р. з Днем Перемоги країни – учасники СНД В. Путін висловився з цього приводу так: «Це знаменне, загальне для всіх нас свято – данина поваги ветеранам, які своїм безприкладним подвигом у Великій Вітчизняній війні змогли перемогти нацизм, принести свободу Європі і світу. Пам'ять про нашу славу спільну історію, про пережиті важкі випробування дає нам унікальну можливість разом, через тісну взаємодію і партнерство забезпечувати ефективний і динамічний розвиток двостороннього співробітництва». Глава Росії у привітанні президенту України В. Ющенку нагадав про те, що « День Перемоги – загальне свято, і у двох країн – слава спільна історія». Його наступник Д.Медведев, продовжив ідеологічний курс свого попередника в особливому трактуванні Дня Перемоги. У привітанні президенту України В. Януковича з нагоди Дня перемоги у 2010 р. президент Росії зазначає: «Упевнений, народи Росії й України будуть завжди цінувати і пам'ятати нашу героїчну історію, зберігати і примножувати спільну духовну та культурну спадщину, дадуть гідну відсіч безвідповідальним політикам, які намагаються віддати забуттю і перекрутити наше минуле». Крім того, Д.Медведев висловив переконання, що «єдність народів Росії, Біларусі і України є гарантією того, що ніхто не зможе оскаржити історичні факти про Велику Вітчизняну війну». Тон російського керівництва свідчив про те, що воно продовжувало жити радянськими штампами та вперто їх захищати, мріючи про реставрацію імперії в нових історичних реаліях. День перемоги воно розглядало не лише як віху минулого, але й як майданчик для майбутніх інтеграційних процесів навколо Москви, доводячи спільність історії та єдність народів.

Маргіналізація національних та вивищення радянських свят мало слугувати цілком конкретному завданню. Російські політтехнологи намагалися сформувати іншу українську ідентичність. В їх розумінні українці повинні були відчувати себе часткою більшої спільноти, ніж радянський народ. Була вигадана ідеологія «русского мира». Сценарії свята Дня Перемоги що включали: червоні полотнища, георгіївські стрічки, форма Радянської Армії, радянські воєнні пісні на кожному кроці та російські фільми – мало це перетворювати 9 травня на день ностальгії за Радянським Союзом. Ця атмосфера мало підштовхувати пересічних українців до думки, що тільки з Росією ми сильні та непереможні. Ця дата стала вкрай важливою для формування свідомості «ватників».

Крім того, нещадно експлуатувався образ ветеранів. Образ фронтовика використовувався для надання позитиву всьому тому проросійському змісту свята. Таким чином, росіяни постійно експлуатували образ фронтовиків для очорнення будь – якого прояву національної свідомості. Останні для них – просто інструмент.

Інформаційно-психологічна війна Росії проти України мала певну послідовність:

- початком цієї продуманої і підготовленої спеціальної інформаційної операції, були акції на кшталт «георгіївської стрічки», вивішування так званого прапора Перемоги; намагання маркування соціального простору – поділу його на «своїх» і «чужих», тих, хто шанує героїв і тих хто ігнорує

- застосування маніпулятивних технологій під час революційних подій 2013–

2014 рр. Російські ЗМІ називали активістів Майдану не інакше як «фашисти», «нацисти», «бандерівці» тощо. При цьому не брались до уваги цілі повсталіх.

Дані маніпуляції свідомістю мали вирішити наступні задачі:

- консолідації народу власної країни навколо провладних еліт, у даному випадку, навколо путінського керівництва;
- мобілізація цього ж народу на відстоювання, а то й збройну боротьбу за збереження цінностей країни – переможниці;
- формування нового «образу ворога», виходячи з означених цінностей і переконання у необхідності боротьби з ним та досягнення перемоги над ним (як батьки і діди у 1945-му);
- очернення своїх ідеологічних супротивників в Україні, шляхом навішення відповідних ярликів, приписування їм властивостей, якими останні, насправді, не володіють;
- мобілізація верств населення у самій Україні, які сповідують близькі до російських ідеологічні настанови та тим самим роздмухування в українському суспільстві вогнищ конфлікту, яке до цього часу жевріло під шаром попелу сімдесятирічної давнини;
- на основі виконання попередніх задач отримання дієвих важелів суспільного управління як у самій Росії так і на більшій частині пострадянського простору, досягнення прогнозованості суспільних процесів, а відтак забезпечення безпеки власного політичного статусу.

9 травня в календарі незалежної України, залишалось тривалий час датою, навколо якої відбувалися гострі ідеологічні битви. Україна виявилась перед вибором, або піти шляхом змін у суспільній історичній свідомості або повернутися до радянської версії трактування минулого. Почалася демофологізація свідомості українців. Ті вітчизняні політичні сили, що продовжували симпатизувати радянському (терер – російському) погляду на День Перемоги прагнули передусім повернути Україну в ціннісно – ментальну та геополітичну залежність від Москви. Нова концепція відзначення Дня перемоги 2015 р. включала ключову тезу: у тій війні не було переможців, а були тільки ті, хто зазнав втрат, і Україна – одна з тих, хто зазнав найбільших втрат. Подібне переосмислення війни з точки зору українських національних інтересів – це асиметрична відповідь російській пропаганді, котра руйнує один з головних (проросійських) міфів в свідомості українців.

УДК 94(477) «1941/1945»-0.58.244

ПЕРЕХРЕСТ Олександр Григорович,
*доктор історичних наук, професор
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького (м. Черкаси,
Україна)*

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В ПЕРЕМОЗІ НАД НАЦИСТСЬКОЮ НІМЕЧЧИНОЮ В ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ 1941–1945 рр.

Українському селу, його матеріальним і людським ресурсам судилося відіграти надзвичайно важливу роль у Великій Вітчизняній війні народів СРСР проти нацистської Німеччини. Адже доля цієї війни вирішувалася не лише на полях битв, але й на хлібних полях та тваринницьких фермах, повсякденною тяжкою працею мільйонів сільських трудівників. Селянство вирішувало в роки війни найвідповідальніше після виробництва озброєння та боєприпасів завдання – воно забезпечувало фронт і тил продовольством. Давалося це надзвичайно важко. У початковий період війни сільському господарству УРСР довелося функціонувати в екстремальних умовах, зумовлених стрімким наближенням фронту, вилученням із виробничої сфери внаслідок мобілізації до діючої армії найбільш працездатної частини робочої сили – чоловіків, а також великої кількості техніки й живого тягла для потреб Червоної армії та будівництва оборонних рубежів, масовим залученням до оборонних робіт сотень тисяч селян, підготовкою та здійсненням евакуаційних заходів. Однак, незважаючи на значні труднощі,

селянство України зробило величезний внесок у зміцнення обороноздатності країни і забезпечення потреб фронту і тилу продовольчими та сировинними ресурсами.

Ціною неймовірних зусиль українським селянам удалося евакуювати в глибокий тил, переважно своїм ходом, тисячі машин і сотні тисяч голів худоби. Завдяки цьому було врятовано від знищення й використання ворогом значні матеріальні цінності, що сприяло зміцненню технічної бази сільськогосподарського виробництва і тваринництва в тилкових районах СРСР, а після вигнання окупантів з території України відіграло значну роль у відродженні сільського господарства звільнених районів.

У період нацистської окупації сільському господарству України було завдано величезної шкоди. Реалізуючи злочинну аграрну політику, нацисти нещадно експлуатували й грабували з метою забезпечення потреб Вермахту й Третього райху сільськогосподарський потенціал українського села, а залишаючи територію України, доценту нищили й руйнували його. На час звільнення окупованих районів від загарбників село та його господарство перебували в стані неймовірного розорення та зубожіння.

Героїчною й водночас драматичною сторінкою в історії українського села є період його відродження в умовах війни. Стратегія відродження аграрного сектора економіки в цей період визначалася не тільки відповідними політичними настановами радянського керівництва, а й характером і масштабами збитків, яких він зазнав під час війни й окупації. За відсутності у держави можливості в умовах триваючих бойових дій виділяти необхідні фінансові, матеріально-технічні та трудові ресурси відбудова здійснювалася за рахунок внутрішніх джерел звільнених районів, а також завдяки трудовому подвижництву селянства, допомозі армії та трудящих союзних республік. Одночасно з відродженням сільського господарства в селах звільнених районів відновлювалася колгоспно-радгоспна система, колгоспне землеволодіння й громадська організація праці.

У заключний період війни у зв'язку зі зміною воєнно-стратегічної обстановки держава одержала можливість виділяти більше коштів і ресурсів для відбудови й розвитку сільського господарства республіки. Збільшилося постачання техніки, запасних частин, пального, що зумовило покращення в технічному обслуговуванні колгоспів і радгоспів, поліпшувалося забезпечення сільськогосподарського виробництва спеціалістами. У результаті починаючи з 1944 р. поступово формуються позитивні тенденції та динаміка виробництва, однак у більшості випадків вони базувалися на надзвичайних мобілізаційних і фіскальних засадах, позаекономічних, адміністративних засобах впливу, що виправдовувалося воєнним станом. Завдяки зусиллям селянства багато труднощів було пом'якшено, але повністю зняти їх не вдалося. Відставання виробничих показників від довоєнного рівня було ще досить значним. Низькою залишалася продуктивність праці, суттєво не збільшувалися врожаї, низькими були показники в тваринництві. Проте домінуючою була тенденція зростання сільськогосподарського потенціалу та обсягів виробленої продукції, яку аграрний сектор давав для потреб фронту та населення.

Істотних змін на краще в аграрній галузі не відбулося й після завершення війни. Повернення до колгоспно-радгоспної системи консервувало неринкові методи господарювання, відчуження сільського виробника від засобів виробництва та його незацікавленість у результатах своєї праці. А надання державою в період післявоєнного відродження пріоритетного значення відбудові промисловості ще більше поглиблювало традиційний дисбаланс у розвитку важкої індустрії та сільського господарства й заклало на майбутнє галузеві диспропорції, що негативно позначались на рівні матеріального споживання радянських людей упродовж усіх повоєнних десятиліть.

Загалом же сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни відповідно до наявних можливостей зробило вагомий внесок у вирішення продовольчої проблеми в СРСР, що й визначило його роль в економічній перемозі

УДК 93(477)

ПОТИЛЬЧАК Олександр Валентинович,
*доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедрою джерелознавства та спеціальних
історичних дисциплін Інституту історичної
освіти Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова*

ДРУГА СВІТОВА: ВИКЛИКИ ТОТАЛЬНОЇ ВІЙНИ І МОДЕЛІ ПОЛІТИКИ ПОЛОНУ

Вступні зауваження. Намагаючись розібратися в феноменології жертв полону Другої світової ми раз по раз наштовхуємось на ключове питання: що стало причиною вибіркового, а у випадку з нацистською Німеччиною та Японією – практично повного, ігнорування сторонами конфлікту положень міжнародного гуманітарного права у ставленні до військовополонених? Переконані, що відповідь на нього знаходиться в площині компаративного аналізу основних засад національних політик і практик полону. Досить зручними в контексті такого порівняння є моделі політики полону, що склалися в кінці 1930-х – першій половині 1940-х рр. у тоталітарних СРСР і Німеччині.

Теза перша. Визначальними рисами *радянської моделі політики полону* в роки Другої світової війни ми бачимо: закріплення роботи з військовополоненими за відомством внутрішніх справ і пенітенціарною сферою; всеохоплююче і планомірне використання праці бранців (якщо у 1946 р. в таборах працювало від 45 до 70% контингенту, то на кінець 1949 р. – вже близько 83%) та узалежнення стандартів утримання останніх від основних виробничих показників; застосування методів політичної фільтрації та індоктринація військовополонених.

Теза друга. *Нацистська політика щодо радянських військовополонених* складалася відповідно до ідеологічних міркувань і конкретних військовополітичних намірів керівництва Третього рейху. На початку війни проти СРСР такими були: нацистська «расова теорія», концепція «життєвого простору для німців» і латентний антикомунізм. Розглядаючи «російський більшовізм» як непримиренного ворога націонал-соціалістичної Німеччини її верхівка, ще напередодні вторгнення в СРСР, визначила доцільним анулювати правові норми Гаазької та Женевської конвенцій щодо радянських військовополонених. Нацисти застосували в таборах для радянських бранців не просто режим суворого ув'язнення (як під час Першої світової війни) але й заборонені міжнародним правом методи політичної і расової фільтрації, позбавили полонених червоноармійців елементарних побутових умов, навіть мінімального харчування і медичного забезпечення, піддавали непосильній трудовій експлуатації, фізичному виснаженню і відвертому винищенню. Цинічним і неспроможним виправданням таких дій стало посилення керівництва Третього рейху на той факт, що Радянський Союз, мовляв, не підписав Женевської конвенції і не дотримується її норм стосовно німецьких військовополонених.

Крах «бліцкригу» змусив А. Гітлера і його оточення визнати цінність військовополонених як трудового ресурсу й скорегувати ставлення до цього контингенту узалежнивши збереження життя і рівень постачання бранців від самого факту їх праці на потреби військової економіки рейху. У документах Нюрнберзького трибуналу згадувалося, що в липні 1942 р. у Німеччині працювало 200 000 радянських військовополонених, у 1943 р. їх кількість становила вже 386 000, а в середині 1944 р. – 750 000 осіб.

Теза третя. В роки Другої світової війни табори для військовополонених по обидва боки фронту стали справжніми полігонами для роботи спецслужб. Радянські оперативно-чекістські органи та військова розвідка, політична поліція та контррозвідка нацистської Німеччини перетворили військовополонених на тактично і стратегічно важливий об'єкт ідеологічного впливу, всебічного оперативного вивчення, таємного стеження та агентурної розробки. Табірні

контингенти стали джерелом вербування не лише агітаторів-пропагандистів, але й розвідувальної і контррозвідувальної агентури, бійців колабораціоністських парамілітарних і військових формувань тощо.

Теза четверта. Окрема тема – репатріація військовополонених після Другої світової війни. Цей гуманітарний за визначенням процес у практиці країн-переможців виявився повністю підпорядкованим економічним, політичним та ідеологічним пріоритетам їхніх урядів. Навіть визволені з нацистських катівень радянські військовополонені повернулися додому не одразу, а змушені були проходити ганебну та принизливу процедуру так званої «державної перевірки» (фільтрації) у перевірконо-фільтраційних таборах НКВС, після чого частина цих нещасних одразу ж опинилися на засланні або в таборах ГУЛАГу.

Проводячи під тиском зовнішніх чинників і внутрішніх обставин репатріацію іноземних бранців, правлячий в СРСР режим всіляко намагався затягувати цей процес аби якомога ефективніше використати безоплатні трудові ресурси військовополонених і реалізувати власні зовнішньополітичні та ідеологічні цілі.

Висновки. Військовий полон в роки Другої світової війни вирізняється не лише суто арифметичними показниками – кількістю військовополонених і числом їхніх смертей. У першій половині ХХ ст. проблема військовополонених назавжди полишила суто військову сферу, й посіла окрему політичну нішу. Бранці війни стали дієвим чинником політичного і військового тиску, своєрідною «розмінною картою» у внутрішній і зовнішній політиці урядів воюючих країн. Військовополонені перетворилися на об'єкт активного та всеохоплюючого трудового й економічного визиску, ідеологічної і політичної пропаганди, розвідувальної й контррозвідувальної діяльності.

На відміну від Першої світової, коли спроби використання військовополонених як інструменту реалізації державної ідеології і політики в принципі хоч якось урівноважувались старими уявленнями про воїнську честь і повагу до переможеного ворога, роки Другої світової війни такі дії ворогуючих сторін стали правилом, набули особливо цинічних, антигуманних і ганебних проявів, що вилились у мільйони жертв військового полону.

УДК 94

ЧЕРНІЙ *Анатолій Михайлович,*
професор, доктор філософських наук
НУБіП України (м. Київ, Україна)

РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ В СРСР В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: (УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

Напередодні Другої світової війни більшовицька держава практично знищила інститут церкви, а розмах антирелігійної боротьби набув такої гіпертрофованої форми, що викликав заперечення навіть з боку деяких діячів антирелігійного фронту. Антирелігійна пропаганда стала вибірково спрямовуватися проти католицької церкви та її духівництва, апелюючи до релігійних і національних почуттів населення. Виявивши специфіку населення Західної України та побачивши дієвість Московського Патріархату, радянський уряд у 1939-1940 рр. став створювати видимість релігійної толерантності по всій країні.

З початком війни антирелігійна пропаганда фактично припинилась. По-перше, було не до неї, адже треба було терміново перебудувати агітаційно-пропагандистську роботу в умовах війни та освоювати нові контрпропагандистські методи. По-друге, в перші дні війни духівництво великих конфесій виступило з патріотичними відозвами, закликаючи усіх громадян піднятися на захист батьківщини, чим одразу вирішила скористатися влада. Окупація України і нацистська релігійна політика на завойованих територіях позначили ще одну віху у трансформації радянської релігійної політики. Радянська влада і особисто Й.Сталін не могли допустити, щоб українське «релігійне відродження» своїм існуванням було зобов'язано нацистській владі, яка зіграла на

контрасті з антирелігійною політикою більшовиків. В інтересах держави було проявлено ініціативу у налагодженні державно-церковних відносин. Було відроджено «нормальну», за канонами Російську православну церкву. Подібних дій щодо інших релігійних конфесій не відбулось. Це була усвідомлена, чітко розрахована політика, яка цілком укладалася у концепцію централізованої держави з однією ідеологією – радянсько-патріотичною, однією мовою – російсько-радянською, однією – релігією і церквою – православною.

Побоюючись можливості переходу уніатського духівництва до католицтва, радянське керівництво взяло курс на ліквідацію Уніатської церкви в СРСР та приєднання її до РПЦ. Рада у справах РПЦ під особистим контролем влади, скориставшись пожвавленням релігійного життя після проведення у 1944 р. Помісного Собору та зрослим авторитетом РПЦ, розробила заходи щодо відриву парафій уніатської церкви від Ватикану та наступного їх приєднання до РПЦ, які були успішно втілені на зініційованому Львівському Соборі 1946 р.

Нацистська влада, як і радянська, також активно маніпулювала свідомістю віруючих у досягненні своїх політичних цілей. Але, якщо радянська влада за допомогою релігійного чинника намагалась згуртувати суспільство, то нацистська переслідувала цілком зворотню мету. Якщо для комуністичної держави боротьба з релігією була одним з проявів класової боротьби, то нацисти, заздалегідь вирішивши долю християнства, цинічно намагались використовувати релігійну свідомість для поневолення народів. Релігії та церкві нацисти відводили роль певного важеля впливу: від умиротворення цивільного населення на початку окупації до зміцнення «нового порядку» на загарбаній території. Так, військова адміністрація Вермахту доволі активно допомагала, й навіть наказувала відкривати храми і здійснювати там богослужіння, адже найбільш дієвим видавалось протиставити богоборчій політиці більшовиків своє лояльне, навіть співчутливе ставлення до релігії, забезпечуючи «найбільшу сферу сприяння» завдяки приверненню на свій бік людей, налаштованих проти більшовиків чи постраждалих під час радянської влади.

Можна казати про цілеспрямовану політику маніпулювання релігійною свідомістю віруючих в інтересах радянської влади. Це підтверджується і тим, що ніяких кардинальних змін у правовому стані церкви та віруючих не відбулося. Поліпшуючи численними директивами та постановами стан віруючих та релігійних об'єднань, держава залишала за собою усі важелі контролю над релігійним життям.

Література:

1. Борщевий В. Українське церковне відродження на Волині (40-ві рр. ХХ ст.). – Луцьк. 2000. – 254 с.
2. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви: В 4-х тт. – К., 1998. – Т.4. – 4.2. – С. 205;
3. Гордієнко В.В. Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні//Укр. іст. журн. – 1998. – № 3. – С 73–81; Історія релігії в Україні: У 10-ти тт. / За ред. А.Колодного. – К., 1999. – Т. 3. Православ'я в Україні, 735 с.

УДК 94(477.54/62)

ШЕВЧЕНКО Володимир Федорович
доктор історичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України
(м. Київ, Україна)

УКРАЇНЦІ В ПЕРШИХ БИТВАХ З АГРЕСОРАМИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Однією з примітних рис, важливою запорукою і невід'ємною складовою видатних досягнень антигітлерівських, всіх антифашистських сил в 2-ій світовій була активна участь українства в союзі з іншими свободолюбними народами у боротьбі проти новоявлених претендентів на світове панування, його видатний незамінний вклад в цю всесвітньоісторичну перемогу. Наш народ першим в

Європі почав збройний супротив агресорам і продовжував його аж до повного краху фашистських режимів на земній кулі.

Вже перші збройні виступи українців проти фашизму пов'язані з іменем великого Кобзаря. Натхненні його словом і героїчним життям українці з усього світу вперше виступили проти фашистських агресорів ще в 30-х рр. ХХ ст. в Іспанії. Створюючи плацдарм для подальшої експансії, Німеччина та Італія в 1936–1939 рр. втруtilись у громадянську війну в Іспанії, яка стала першою жертвою німецької та італійської агресії, ареною міжнародного зіткнення між фашизмом і демократичними силами світу. Десятки тисяч добровольців, в тому числі і українці, з 53 держав на заклик іспанського уряду рушили на поміч народу цієї країни. Перші українці прибули до Іспанії разом із французькими, бельгійськими та польськими антифашистами. Це здебільшого були шахтарі та металурги, котрі потрапили до Франції, Бельгії з західноукраїнських земель у пошуках роботи. Потім до них приєдналися українці в складі добровольців з СРСР. Бійці, командири, політпрацівники українського походження в складі інтернаціональних бригад ім. Домбровського, Чапаєва, Лінкольна та інших обороняли Мадрид, воювали під Гвадалахарою, Толедо, на інших фронтах. Значною мірою через українські порти на прохання іспанського уряду кораблями Чорноморського флоту було перевезено чимало продовольства, одягу, медикаментів, устаткування, 648 літаків, 407 танків і бронемашин, 1186 гармат, 205 тисяч кулеметів, майже 500 тис. гвинтівок. Значна частина цієї допомоги була вироблена робітниками і селянами України.

У червні 1937 р. із українців в складі бригади ім. Домбровського була створена рота (компанія) імені Тараса Шевченка. Командував ротою С. Томашевич. У зв'язку з цим бригадна газета «Домбровщак», а потім і ротна – «Боротьба» зазначали, що перша компанія імені Тараса Шевченка з честю виконає його «Заповіт» у боротьбі за свободу і культуру. В'язень царських казематів, засланець диких степів, переслідуваний і зненавиджений властями поет на широких полях Іспанії допомагав боротися проти паліїв війни.

В другій частині земної кулі українець К. М. Дерев'янка в 1936–1938 рр. керував військовою базою на ст. Сари Озек (нині Казахстан), через яку здійснювалось постачання зброєю, військовою технікою та амуніцією китайської армії, яка чинила відчайдушній опір японським агресорам.

Україна з перших днів Другої світової війни була втягнута у вир воєнних подій. Її землі перебували в той час під владою різних держав: Українська РСР – в Радянському Союзі; Закарпаття – в Чехословаччині, а потім – в Угорщині; Буковина та Ізмаїльщина – в Румунії, а потім в СРСР; Західна Україна – в Польщі, а потім – в СРСР. Багато наших співвітчизників проживали в інших країнах Європи, Америки, Азії. І яку б політику не проводили уряди останніх, більшість українців скрізь виступала проти фашизму, багато з них із зброєю в руках у лавах армій відповідних держав чи власних добровільних військових формувань ставали до смертельного двобою з поневолювачами.

Та й велась Друга світова значною мірою в українських землях і за володіння ними. Адже Україна на початку Другої світової за таким природно-географічним геополітичним чинником як розмір території була в 1940 р. найбільшою в Європі – площа її становила 564,1 тис кв км. Друга за розміром в європейська країна – Німеччина мала тоді 468,7 тис кв км. За наступним геополітичним показником – чисельністю населення (41,3 млн чол.) – Україна належала до найбільш густонаселених країн континенту. Володіла величезними природними багатствами, мала багатющі корисні копалини – із 120 використовуваних людством їх видів в Україні добувалось 98. Вони поєднувалися з родючими землями, значними лісовими та водними ресурсами, помірним, сприятливим для життя та виробничої діяльності кліматом, з могутньою економікою. Все це і в роки Другої світової істотно впливало на воєнні можливості сторін – учасників бойових дій.

До того ж Україна своїми протяжними кордонами межувала з багатьма

державами, займала провідне стратегічне становище у навколишньому територіальному просторі (біля м. Рахів в Закарпатті і понині знаходиться географічний центр Європи), мала розвинуту мережу шляхів сполучення. А відтак її участь у воєнних діях на боці тієї або іншої коаліції значною мірою забезпечувала домінування будь-якої з них на континенті. І не випадково битви Другої світової точились в Україні довше ніж на території будь якої іншої європейської країни – з березня 1939 р. по кінець жовтня 1944 р., мали запеклий характер. Саме українці: першими в Європі розпочали збройний опір зазіханням фашистських посіпак під егідою Гітлера на наші вітчизняні землі (Карпатська Україна, з березня 1939 р.); складаючи більшість вояків 5-ї польської армії, яка обороняла Львів, нанесли першу поразку вермахту в Другій світовій і не дали йому захопити це українське місто у вересні 1939 р.; найдовше вели бойові дії проти гітлерівців та їх союзників на своїй території та за її межами (березень 1939 р. – вересень 1945 р.); поклали найбільше (у процентному співвідношенні) жертв на алтар загальної перемоги (за роки війни чисельність населення України скоротилась на 34,6% – більше ніж в будь якій іншій країні світу); проявили масовий героїзм і мужність (третина орденів і медалей СРСР, якими були нагороджені фронтовики, вручена українцям, що в 1,5 рази перевищувало питому вагу останніх в складі Червоної Армії). Проявом історичної справедливості стало і те, що останню переможну крапку в Другій світовій війні поставив наш видатний земляк, – Герой України (з 2007 р.) легендарний генерал К.М. Дерев'яноко своїм підписом під Актом капітуляції Японії 2 вересня 1945 р.

Тому визволення України в жовтні 1944 р. від німецько-румуно-угорських фашистських окупантів було з піднесенням сприйняте всіма чесними людьми на Землі, відіграло важливу геополітичну та воєнну роль, значною мірою сприяло досягненню головної мети збройної боротьби, яка розгорнулася тоді у всьому світі. А українські вояки в складі військ антифашистських країн, різних гілок руху опору після визволення своїх земель пішли далі – завершувати в складі Об'єднаних Націй повний розгром гітлерівців та їх союзників, які намагались зробити так званих арійців володарями планети, інші народи значною мірою винищити, а уцілілих – перетворити на своїх рабів. І звільнення українських земель стало видатним вкладом в остаточну перемогу, яка врятувала людство від фашистського рабства, а багато етносів, які нацисти та їх поплічники вважали нижчою расою, неповноцінними, в т. ч. і український, – від зникнення.

УДК 008:94(04)

ЯТЧЕНКО Володимир Феодосійович,
доктор філософських наук, професор,
НУБіП України (м. Київ, Україна)

ЦІННІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЄВРОПІ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Друга світова війна стала переломною точкою в духовній історії європейської цивілізації. Шокуючим для свідомості європейців стало усвідомлення факту, що в ХХ ст. в Європі в одній з найрозвиненіших в культурному плані націй ствердилась і зреалізовувалась на практиці найреакційніша людиноненависницька ідеологія, застосовані новітні технології для створення цілої індустрії масового знищення людей, а в 1945 р. в ході атомного бомбардування японських міст американською авіацією найновіші досягнення наукової й технічної думки людства використані для створення зброї, яка взагалі винищує все живе й неживе. Людство, отже, зробило кардинальний крок у напрямку здатності й готовності до самознищення.

Все це стало поштовхом для радикального переосмислення в європейській суспільній думці глибинних ціннісних настанов. Однак для двох панівних суспільно-політичних систем Європи світоглядні наслідки цього ціннісного перевороту виявились відмінними В філософській, художній, релігійній творчості західноєвропейських інтелектуалів відбуваються глибокі зміни в уявленнях про природу людини, про гуманістичну сутність науки, культури, про роль технічного

прогресу в історії, про місце політичної еліти в суспільстві і т.ін. Побуває навіть думка, що після Освенцима й Хіросіми вже неможливе ні мистецтво в його дотеперішній ролі й формах (Т. Адорно), ні філософія, ні етика (Г. Піхт).

В політичній і філософській думці Західної Європи набуває популярності думка: після того, як європейські народи судили й стратили своїх монархів, перед ними стоїть завдання тримати під контролем своїх владців. Звідси витікає імператив цілковитої неспідтримки тоталітарних режимів. Кожна особистість несе персональну моральну й метафізичну відповідальність за вибір, зроблений політичною владою, за напрямок розвитку соціуму. В своєму ж особистісному моральному й політичному виборі вона мусить не вибудовувати свою позицію на принципах абстрактної «об'єктивності», «політичної доцільності», але керуватись вибором на користь слабкішого, який страждає від дій більшості (інших особистостей, груп, етнічних, релігійних і т.п. спільнот) чи владних структур, якщо ці їх дії носять дискримінаційний характер. В науці чи філософії істина не завжди мусить полягати в нестеменній відповідності висловлювання об'єктові: якщо йдеться про зумисне насильницьке причинення смерті, страждань, принижень, то істина мусить включати в себе оцінку явища на користь захисту жертви. Також в царині богослов'я втрачає свій безумовний характер теза про страждання як послане Богом випробування, яке слід сприймати зі смиренням, адже війна довела, що страждання може бути викликане антигуманними вчинками людей, політикою вождів (страждання в'язнів у концтаборах, спалення малолітніх дітей) і завдання особистості – протистояти тим, хто такі страждання спричинює.

Натомість в радянській пропаганді посилено формувались інші моральні й політичні настанови. Вони вибудовувались на кількох парадигмах. Одну з них можна ідентифікувати як парадигму міфу народу-переможця. (Поняття «міф» я тут вживаю в сенсі духовного утворення, в якому зміст неповного знання про об'єкт подається як знання абсолютне й незаперечне). В ньому об'єктивні й правдиві факти героїзму й самопожертв радянських людей у роки Другої світової війни на території СРСР доповнювались відвертими приховуваннями істини й фальсифікації під кутом зору ідеалізації дій Радянської Армії, партизанів, опору населення окупантам, апологетики рішень державних очільників, зокрема Сталіна. З одного боку в цьому міфі були моменти, які стимулювали гуманістичні налаштованості, зокрема розповіді про гуманізм і милосердя радянських солдатів у ставленні до населення країн Центральної Європи (згадаймо роман О.Гончара «Прапороносці»). Та з іншого боку в ньому заакцентовувалась майже надлюдська мудрість Сталіна, сатанізувались ті сили й особистості, які мали інші світоглядні й політичні настанови. Суть іншої парадигми полягала в апологетиці попередніх кроків влади в утвердженні соціалістичних принципів, якими їх тодішня влада уявляла. Логіка цієї парадигми така. Перемога СРСР над фашистською Німеччиною є перемогою побудованого в нашій країні соціалістичного устрою суспільства над капіталістичним, втіленим в політиці Німеччини і її союзників.

Отже, все те, що призвело до перемоги соціалізму в СРСР було правильним та історично виправданим, бо інакше ми війну б програли. Ще й досьогодні цей аргумент лежить в основі оцінки рядом політичних партій і соціальних груп політики партії і влади довоєнного часу як правильної в своїй стратегічній основі з невеликими прикрими необачностями, перекрученнями й надуживаннями на місцях. Так оцінюють колективізацію, штучні голоди кінця 20-х – початку 30-х років, Голодомор, економічні й політичні репресії всіх довоєнних років. Обидві ці парадигми були спрямовані на зміцнення в свідомості радянських людей уявлення про справедливість і могутність існуючого політичного режиму і прагнення знівелювати ті зміни в ціннісних орієнтаціях людей, які відбулись під впливом особистого досвіду в часи війни.

КОМУНІЗМ І НАЦИЗМ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РЕЗОНАНС ПЕРЕМОГИ НАД НАЦИЗМОМ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

УДК 355.01 «1939-1945»: 94(477)

ГОРБАТЮК Тарас Віталійович,
*кандидат філософських наук, доцент,
НУБіП України (м. Київ, Україна)*

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ: НАЦІОНАЛЬНО-СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ

Друга світова війна страшною бідою пронеслась по всьому світі. Розпочавшись восени 1939 та завершившись капітуляцією Японії 2 вересня 1945 року вона забрала більш ніж 55 мільйонів людських життів, було зруйновано більш ніж 10 тисяч міст та сіл, а втрати світової економіки нараховували більш ніж 4 трильйони доларів. Але в той же час вона сильний поштовх, який істотно вплинув на подальший розвиток повоєнного соціуму та міжнародної картини світу.

Але які наслідки ця війна мала для України?

Надзвичайно важкими були демографічні втрати: якщо в січні 1941 р. на території УРСР проживало 41,9 мільйонів чоловік, то наприкінці війни їх залишилося лише 27,4 мільйони чоловік. Близько 8 мільйонів чоловік загинуло під час війни, серед них військові втрати становили понад 2,5 мільйони чоловік та понад 5,5 мільйони цивільних мешканців України. Таким чином, загиблі в боях, померлі в концтаборах, депортовані, евакуйовані та емігранти становили понад 14,5 мільйонів чоловік, що є біль ніж третина всього довоєнного населення.

Повністю чи частково було зруйновано 714 великих і малих міст, більше 28 тисяч сіл, перетворено на руїни та знищено понад 16 тисяч промислових підприємств, що означало втрату великої частини того, що було здобуто великою ціною за часів індустріалізації України.

За часів визвольної війни проти фашизму в лавах радянської армії відзначено нагородами більш ніж 2,5 мільйони українських воїнів, 2069 з них – званням Героя Радянського Союзу, що говорить про їх героїчну боротьбу проти нацизму.

Особливо слід відзначити партизанський рух на території України. З одного боку це широкий розмах партизанського руху та героїзм патріотів-підпільників, який формувався за допомогою не окупованої частини Радянського союзу та орієнтувався на про радянську ідеологію, а з іншого це формування національно визвольного руху на базі ОУН-УПА, який набув особливого поширення в боротьбі з фашистськими загарбниками на західних територія сучасної України. Обидва партизанських рухи здійснили свій неопіненний внесок у перемогу над фашизмом.

Проте поряд зі страшними наслідками український народ мав деякі позитивні наслідки другої світової війни, а саме: вперше за багато століть завдяки перемозі Радянського Союзу всі українські землі об'єднались в межах УРСР. Цей шлях був важким, але все ж таки завдяки діям радянських дипломатів на Тегеранській (1943 р.), Ялтинській (1945 р.) та Потсдамській конференціях глав держав антигітлерівської коаліції посилаючись на так звану «лінію Керзона», яка визначалася Антантою ще в 1920 р. за етнічною ознакою, радянська делегація домоглася визнання території УРСР в межах сучасних кордонів континентальної України.

Ще одним здобутком для повоєнної України був вихід її на міжнародну арену. Значною мірою це було пов'язано з виникненням Організації Об'єднаних Націй та входженням в неї України як країни засновника. Що згодом сформувати ще один політичний наслідок другої світової війни для України, а саме сформувати ідею про її політичну незалежність.

Таким чином, серед трагічних наслідків другої світової війни для України, ми можемо виділити і два позитивних без яких сучасна Україна можливо і не відбулася, а саме це об'єднання українських земель у межах УРСР та введення її

до складу Організації Об'єднаних Націй. Це призвело до політичної самоіндетифікації та реалізації її на міжнародній арені. Національна самоіндетифікація сформувала світоглядно-філософську ідею українства, що в подальшому спричинила формування соціальних рухів, діяльність яких привела до здобуття незалежності України в 1991 р.

УДК: 323.28.01

КАЛУГА Володимир Федорович,
*кандидат філософських наук, доцент,
НУБіП України (м. Київ, Україна)*

ПРИРОДА КОМУНІЗМУ ТА НАЦИЗМУ: ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Людському мисленню притаманна певна ангажованість та тенденційність. Сама ж людина в масі своїй відзначається упередженістю у поєднанні з конформізмом і водночас запопадлива перед авторитетом, яких обрисів той набирала: від конкретного індивіда до знеособленої маси. Як наслідок, левову частку того, що вона вважає знанням, приймає на віру, не піддаючи їх критичній оцінці та верифікації на відповідність можливості реалізувати на практиці або хоча б на сумісність з іншими наявними теоретичними конструктами.

Означена ситуація наштовхує на думку, що посередня людина, а такою є кожна зумовлена соціальна істота, бо в своєму існуванні неспростовно спирається на посередників, відкрита для маніпулювання, тобто виступає об'єктом, а в окремих випадках ще й інструментом маніпулювання. Точкою докладання маніпулятивних зусиль, з одного боку, є персональна свідомість індивіда, з іншого – громадська думка як своєрідний репрезентант колективної свідомості.

Механізмом упорядкування «вмісту» персональної свідомості, а надто – громадської думки є ідея в християнсько-містичному розумінні її суті, опертої на Платонове розуміння чистої форми, тобто, знову ж таки ідеї. Відповідно в цьому контексті під ідеєю розуміється насамперед стійка світоглядна парадигма, що охоплює собою певну частину людства, визначаючи особливості життєвих орієнтирів та пускових механізмів активності її носіїв. Водночас ідея виступає інтегратором для тих, хто є її репрезентантом, таким чином сприяючи формуванню і підтриманню в функціональному стані існування відносно стійких, а часто виявляється і досить стійких ідейно-соціальних конгломератів, течій та рухів.

Абстрагуючись від містичної складової «ідеї», в контексті опосередкованого знання людство має справу з ідеологіями, котрі хоча й мають нібито своїх родоначальників та провісників, але насправді такі ж довготривалі в часі як і саме людство. Точніше синхронно з людством існують ядра ідеологічних напрямів, що певним чином відповідають особливостям природи людини як і сама суть ідеології.

Йдеться про те, що разом з втратою здатності встановлювати достеменно зміст власного та колективного існування, людина, а саме такими ми себе і знаємо, постала перед неспростовною необхідністю в заміщенні відсутнього знання уявленнями. Відтак, кожна ідеологія по-своєму розкриває зміст колективного та індивідуального в просторі колективного існування як спільноти, так і індивіда. Ядра ж ідеологічних напрямів в такому разі є чимось, що можна було б по аналогії з К. Юнгом, назвати архетипами світоглядних установок, котрі відповідають ключовим складовим сутності людини як втіленою/зумовленою істотою.

Відтак, ядра ідеологічних напрямів розкривають вкорінені особливості, цілком ймовірно, строго визначених кількох варіантів ставлення людини до світу, самої себе та інших. Між тим, точно визначитися із домінантними згаданими особливостями та варіантами і строго охарактеризувати їх, очевидно, не під силу жодному з дослідників, зважаючи хоча б на фактор антропологічного бар'єру. Тому те, що прийнято розуміти наукою, має справу винятково з окремими більш-менш вдалим, а в більшості випадків, з профанними спробами висвітлити суть згаданого питання.

Ідеології своєю чергою як продукт інтерпретативного наповнення змістом

інтуїтивно схоплених ідеологічних напрямів, окрім іншого, виявляються предметом соціальної дискусії та осмислення. А в руках, так би мовити, майстерних маніпуляторів – дієвим засобом управління масами поза свідомою згодою індивідів, котрі складають цю масу, до того ж, найчастіше за їх активного бездумного сприяння в статусі фанатів.

Тож з огляду на все вище сказане фашизм та комунізм, як і будь-які інші, ідеології виявляються досить потужними механізмами маніпулювання масами впродовж десятків років, яких би позицій при цьому не займали представники маси: від простого носія і ретранслятора конкретної ідеології до наукового дослідника та ідеолога. Окрім іншого, це означає, що природа фашизму та комунізму так і залишається недосяжною для осмислення. Людину-масу перш за все цікавить ціннісно-предикативна сторона питання: їй важливо, що саме вона думає з приводу тієї чи іншої ідеології та наслідків спроб їх втілити в поточному житті людства чи окремої групи людей. Останнє породжує соціальну напругу або й виливається в соціальні протистояння аж до воєн та жорстокого знищення всіх, хто не тримається відповідних ідеологічних настроїв.

Саме за ідеї найжорстокіше воюють люди, піддаючи поталі найвищі цінності, серед яких чільне місце належать гідності та сумлінню. Саме ідеї засліплюють тих, хто не зумів розвинути в собі внутрішнє бачення, як би його називали: чи критичним мисленням, чи життєвою мудрістю абощо. Саме одна з якихось ідей, витісняючи інші щонайменше ціною тисяч або й мільйонів життів на якийсь час підпорядковує собі людство і певним чином упорядковує його існування.

Судячи з того, як розгортаються події за останні приблизно дві тисячі років, якщо вірити утвердженому нині літочисленню та історіографії, такою ідеєю є, умовно називаючи її, іудо-християнство. Очевидно, комуністична ідеологія є її яскравим репрезентантом. Тоді як ідеологія нацизму, швидше за все, є невдалим репрезентантом арійської ідеї.

Використана література.

1. Daniel Bell. The end of ideology. On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties. Harvard University Press, 2000.
2. Louis Althusser. Ideology and Ideological State Apparatuses / Mapping Ideology. ed. by Slavoj Zizek. London, New York: Verso, 1997.

УДК 93

СЄКУНОВА Юлія Володимирівна,
кандидат історичних наук, доцент
НУБіП України, (м. Київ, Україна)

ВПЛИВ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У 1990 р. відбулась історична подія, зокрема, скасування статті 6 Конституції УРСР і припинення адміністративного переслідування за політичну діяльність, саме це створило нову ситуацію в Україні – при визначенні людиною свого місця в політичній структурі та психологічний фактор «смівливості» зник і висунувся на перше місце фактор світоглядний. Це також, призвело до свободи політичної діяльності, що означало неминуче формування кількох нових політичних партій, окрім однієї Комуністичної партії. У людей з'явилась можливість об'єднуватися в політичні партії на конкретній ідейній основі із чітко визначеними цілями та завданнями.

Великий відсоток громадян нашої держави ще й досі є залежними від рабської свідомості, яка була сформована у них ще в Радянському Союзі, де вони народилися і були своєрідно зомбовані. Ці громадяни ніяк не можуть змиритися з тим, що діяльність Комуністичної партії є злочинною, оскільки її доречно було б заборонити, як у ХХ ст., так і на початку ХХІ ст. (хоча б з отриманням незалежності України). А тим громадянам, які підтримували її, треба почати формувати нове політичне мислення та нову політичну культуру.

Таким чином, як писали члени «Народного руху» у 1990 р., що «в майбутніх

суспільствах Комуністичних партій не буде. Відіме вона й на Україні, залишилось не багато часу (з цього часу Комуністична партія проіснувала ще 14 років). З іншого боку, не слід було недооцінювати Комуністичну партію України як організовану силу» [1, с. 30]. Ідеологія та діяльність Комуністичної партії, зрозуміло, це утопія. На наш погляд, вкрай необхідно наголосити, що Комуністична практика – суціль антилюдська. Ці чинники не можуть об'єднувати людей. Та вони, комуністи, мають чинник, що їх об'єднує – це спільність їхніх привілеїв, зокрема, найбільшого привілею – це влада. Цей чинник потужний. Звісна річ, на голій силі, ніщо довго не тримається, але недовго триматися може [1, с. 30].

Отже, комуністи за часів незалежності робили вигляд, що створили незалежну від Москви Комуністичну партію України з метою допомагати народові рвати «імперські кайдани» й просуватися до самостійності на даному етапі розвитку історії. Але, в дійсності були «агентами впливу» та прислужниками російської влади як і Партія регіонів.

І нарешті, відбулась історично важлива подія, 24 липня 2014 р. під час засідання Верховної Ради України, спікер О.Турчинов оголосив про розпуск фракції Компартії Верховної Ради 7 скликання. Наголосивши, що ця фракція нараховує менше 23 депутатів та згідно з регламентом дозволяє її розпуск. Також, одразу після оголошення про розпуск Комуністичної партії України, окружний адміністративний суд Києва розпочав розгляд позову Міністерства юстиції про заборону Комуністичної партії України. Тому-то, розпочався історично необхідний процес для України, а саме виключення прислужників Росії (комуністів) з законодавчої гілки влади. Оскільки, комуністично-радянський період – це рабське служіння людини – владі, режиму без можливості відчувати в собі людську гідність та мати патріотично-національні погляди.

З здобуттям Україною незалежності у громадян повільно відбувається процес усвідомлення в собі людської гідності, своєї сили, волі, демократичного духу. Саме ці якості простежуються у справжніх українських патріотів, націоналістів які розплачувалися за них в радянський період своїм життям або перебуванням у таборах або за кордоном (Л.Лук'яненко, В.Чорновіл, Ю.Липа, Л.Биковський та багато інших). Тому-то кращі якості, що знецінювались у нас десятиріччями, ми знаходимо у справжніх українських патріотів. Нам імпонують їх сміливість у висловлюванні думок, критичне ставлення до влади, щирість, демократизм, гарні людські якості. Вони не жаліючи себе працювали (у ХХ ст.) для того, щоб Україна здобула незалежність. Наприклад, аналізуючи епістолярну спадщину (листи) українських науковців-емігрантів, які під кінець Другої світової війни опинилися у таборі для переміщених осіб у Німеччині, вони думали не про шматок хліба (перебуваючи фактично голодними), а про те, як їм видати український часопис.

Тому-то, і «Помаранчева революція» і «Революція гідності» – це вияв національно-патріотичного духу українців, який проявляється на сьогодні на високому рівні. Українські військові інколи можливо також голодні, але залишаються патріотично налаштовані захищати нашу Батьківщину ціною свого життя.

Не можливо бути патріотом не маючи своєї держави, а ми її маємо. СЛАВА УКРАЇНІ – ГЕРОЯМ СЛАВА!!!

Література:

1. Лук'яненко Л. ТУТ МІЙ ДУХ: Зб. ст. Том 1. – К.: Тамподек ХХІ, 2013. – 308 с.
2. Мосейчук В.В. Українська національна ідея. – Львів, 2007. – 80 с.
3. Плющ І.С. Парламент працює на майбутнє // Політика і час. – 1992. – № 6. – С. 3–10.
4. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. – Львів, 2000. – 308 с.
5. Черненко А. Українська національна ідея: Монографія. – Дніпропетровськ,

БАЛИКІНА Катерина Володимирівна,
*студентка I курсу ветеринарного
факультету,
НУБіП України*

КРАВЧЕНКО Наталія Борисівна, *кандидат
історичних наук, доцент, НУБіП України
(м. Київ, Україна)*

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: ПОЧАТОК

Друга світова війна – рубіжна й найжорстокіша подія в історії сучасного світу. В неї 80 % населення земної кулі і тривала довгих 6 років. У цій війні загинуло близько 60 млн осіб, не говорячи вже про поранених і тих, хто безвісти пропав. Лихо й страждання, які пережили люди, незмірні.

Друга світова війна почалася з реалізації секретного протоколу до пакту Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 р. Відомо, що в ході переговорів у Москві Ріббентроп повідомив Сталіна про намір Гітлера напасти на Польщу 1 вересня 1939 р.

Незважаючи на радянсько-польський договір про ненапад, чинний до кінця 1945 р., Сталін фактично висловив згоду приєднатися до агресії. Як бачимо, безпосередніми паліями війни є обидва союзники: Гітлер і Сталін, гітлерівський рейх і сталінська імперія.

Влаштувавши прикордонну перестрілку в районі міста Гливиць, 1 вересня 1939 р. Німеччина рушила на Польщу 57 дивізій, близько 2500 танків, 2000 літаків. Чисельність армії вторгнення становила 1,5 млн осіб. Невелика країна опинилася сам-на-сам з хижацькою агресією гітлерівської Німеччини. Звичайно, Англія і Франція у відповідь на це оголосили 3 вересня війну Німеччині, оскільки ще недавно вони заявляли себе гарантом безпеки Польщі. Але реальної допомоги полякам вони не надали. Приклад Великобританії наслідували її найбільша колонія Індія і всі англійські домініони: Канада, Південно-Африканський Союз, Австралія і Нова Зеландія. Фашистська Італія тимчасово зайняла позицію «невоюючого союзника» Німеччини. США проголосили про свій нейтралітет (офіційно дотримувались до грудня 1941 р.). Юридично народи всіх континентів опинилися у стані війни, яка набула дійсно світового характеру. Це був єдиний конфлікт з використанням атомної зброї. Друга світова війна – це війна двох світових військово-політичних коаліцій, яка стала найбільшою війною в історії людства.

Радянський Союз «захищав» західних українців і білорусів. 17 вересня 1939 р. Червона армія перейшла радянсько-польський кордон, а 28 вересня 1939 р. було підписано радянсько-німецький Договір про дружбу й кордони, до якого теж додавалися секретні протоколи. За своїм змістом вони були протиправні й аморальні. Це було продовження змови Гітлера й Сталіна про розподіл сфер впливу. Згідно з протоколами до сфери інтересів СРСР, крім Західної Білорусії, Західної України, Бессарабії, Фінляндії, Естонії та Латвії, потрапляла і Литовська держава, а до сфери Німеччини – Люблінське й Варшавське воєводства, тобто межа німецьких володінь у Польщі пересувалась на схід до р. Буг (на відміну від пакту Молотова – Ріббентропа). Новий західний кордон СРСР встановлювався приблизно по «лінії Керзона». Крім того, радянсько-німецьке зближення дало можливість радянському уряду мирним шляхом розв'язати питання про передачу СРСР Бессарабії і Північної Буковини (червень–липень 1940 р.).

Вивчення та аналіз міждержавних і соціально-класових відносин напередодні війни переконують, що вона виникла не випадково. Причини її – у глибоких суперечностях, які були між державами імперіалістичної системи, а також системою, яка щойно народилася.

Із суперечностей випливають і цілі війни: політичні – прагнення керівних кіл великих держав перерозподілити сфери впливу, забезпечити неподільне

панування своєї системи; економічні – розширити сфери впливу застосування капіталу, отримати дешеві джерела сировини і робочої сили.

Безперечно, відповідальність за виникнення війни лежить на совісті урядів усіх великих країн, і перш за все фашистської Німеччини і милітаристської Японії. Саме фашизм кинув виклик прогресу всього людства, його політичним і соціальним завоюванням, самому існуванню багатьох країн і народів. Але не можна замовчувати і те, що війна лежить також на совісті сталінського керівництва, його помилках, прорахунках у зовнішній політиці й великодержавних амбіціях та ін.

З боку країн фашистського блоку – Німеччини, Італії, Японії та її сателітів вона була несправедливою, загарбницькою. Щодо Великобританії, Франції, США та інших держав, то війна із самого початку набула об'єктивно справедливого, визвольного характеру. Уряди Великобританії і Франції оголосили війну Німеччині, тобто так чи інакше стали на бік Польщі, народ якої вів справедливу визвольну війну. І навпаки, СРСР у той час став фактично союзником Німеччини, дав «добро» на агресію проти Польщі й сам значно розширив свою територію, про що згадувалось вище.

Якби вдалося створити систему колективної безпеки, війни можна було б уникнути. Але цього не сталося. Основні причини: стратегічна недооцінка фашизму, неприязнь західних країн до СРСР, їх політика «умиротворення агресора»; відсутність єдиного антифашистського фронту, чому сприяли і помилки Сталіна; масові репресії й деформації соціалізму, що підірвало довір'я до Радянського Союзу з боку прогресивної громадськості західних країн та ін.

У результаті такої політики та ходу воєнних дій у перший період Другої світової війни до літа 1941 р. фашисти поширили своє панування майже на всю територію Західної й Центральної Європи. Перестала діяти Ліга Націй, розпалися Соціалістичний Інтернаціонал і Амстердамське об'єднання профспілок.

Частина європейських країн – Румунія, Угорщина, Болгарія, Фінляндія – стали сателітами фашистської Німеччини і потрапили в залежність від неї. Фактично лише три західноєвропейські держави – Швеція, Швейцарія й Ірландія зберегли повний нейтралітет.

В Азії Японія не лише утримувала Корею і захоплені території Китаю, а й контролювала французькі володіння в Індокитаї.

УДК 93(477)

МІКОВ Владислав Анатолійович,
МІКОВА Ліля Анатоліївна, студенти 1 курсу
економічного факультету НУБіП України;
ХВІСТ Вікторія Олексіївна, кандидат
історичних наук, доцент, НУБіП України
(м. Київ, Україна)

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА В ПАМ'ЯТІ НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

Друга світова війна залишила слід у кожній українській родині, вона стала найтрагічнішою подією ХХ століття. Достовірного числа жертв не встановлено й досі. Під час війни в Україні було зруйновано сотні населених пунктів, не минуло лихо й с. Вороне Жашківського району Черкаської області. Учасники тих подій не дуже хотіли розповідати подробиці, які іноді довіряли лише найближчим родичам.

Краєзнавче дослідження вчителів та учнів Вороненської загальноосвітньої школи впродовж семи останніх десятиріч дало багаті результати. Була створена експозиція шкільного музею. Використані не тільки матеріали музею і наукова література, а також розповіді очевидців тих подій.

З перших днів фашистська окупаційна влада взялась розв'язати єврейське питання, що ознаменувало початок голокосту. В багатьох містах України проводились масові розстріли євреїв, як на приклад у Бабиному Яру в Києві.

Більшу шкоду ніж німці селу принесли поліцаї із своїх односельчан, бо вони знали усіх євреїв села. Першими поліцаї гнали на розстріл своїх сусідів, тих, з

якими роками жили поряд. За наказом німців їх вишукували, а коли всіх зібрали, то погнали у Бакшів Яр. Цілком ймовірно, що у Бакшевому Яру розстріляні не тільки Вороненські, але і Жашківські євреї. У вересні 1941 р. жашківські поліцаї зігнали понад сотню, а можливо й більше, євреїв і погнали їх на Буки. З Жашкова вивели, але в Буки так і не привели, мабуть розстріляли десь по дорозі. Найбільш ймовірне місце для цього Бакшів Яр.

У селі Вороне тоді ж з'явився свій «Бабин Яр». Тільки називався він Бакшів. Нині весь світ пам'ятає всі страхоття голокосту на нашій землі. Однак в Бакшевому Яру все залишилось як раніше. І тільки час від часу люди, які ще пам'ятають оті страхоття, запалюють там поодинокі вогники в пам'ять про загиблих.

Не менш страхотливим є приклад Уманської Ями. У серпні 1941 р. радянських полонених вояків 6 та 12 армій із урочища Зелена Брама були відправлені до 16-го армійського пересильного пункту, відомого, як «Уманська яма», що був створений гітлерівцями поблизу міста Умань Черкаської області. Німці у своїх архівних документах називали його «шталаг №349». Це був один із перших нацистських концентраційних таборів на території України. За даними німецького командування на 14 серпня 1941 р. в Уманському таборі знаходилось 50 тис. радянських військовополонених, за іншими даними – до 70 тис. Тисячі військовополонених знайшли свій останній земний притулок в уманській землі. Нацисти розстріляли 12 тисяч жителів міста, декілька тисяч вивезли на примусові роботи до Німеччини. Місто зазнало значних руйнувань. На околиці міста, в «Сухому Яру», німці розстріляли більше 13 тис. євреїв.

Гітлерівці ставили за мету також винищення циган та психічно хворих людей. Якщо на Західній та Правобережній Україні нацисти створили гетто, то на Сході України вони проводили масові одноразові винищувальні акції. Відбувалися масові розстріли євреїв у Бердичеві, Житомирі, Дніпропетровську. У Києві основним місцем винищення єврейського населення став Бабин Яр, окрім них були розстріляні десятки тисяч українців, росіян та представників інших національностей. Тільки восени 1941 р. гітлерівці знищили в Україні майже 1 млн. євреїв. Що стосується комуністів, їх звичайно ставили на облік у гестапо і не переслідували, якщо тільки для цього не було особливих підстав.

Дуже тяжка доля випала військовополоненим Червоної армії. Тільки в 1941 р. до німецького полону потрапило понад 3,6 млн. радянських солдат і офіцерів. Вони були приречені на повільну смерть від голоду та хвороб, у кращому випадку – на каторжну працю. Розенберг, писав, що в лютому 1942 р. із 3,6 млн. радянських в'язнів лише кількасот тисяч були здатними до роботи.

Доля військовополонених могла бути дещо кращою завдяки гуманітарній допомозі з боку Червоного Хреста, однак СРСР не приєднався до Гаазької конвенції 1907 р. щодо військовополонених, тому Сталін цинічно відкинув усі пропозиції про допомогу, а тих, хто потрапив до німецького полону, вважали зрадниками.

Взимку 1941–1942 рр. у німецьких таборах від голоду й холоду загинули сотні тисяч полонених Червоної армії.

Дослідження історії своєї рідної землі було і залишиться важливою справою, тому що ми відчуваємо душею і серцем той біль який пережили наші попередники. Особливо, коли говоримо з очевидцями тих подій ми усвідомлюємо, що повинні жити так, щоб не допустити повторення тих жахливих подій.

Ми свідомо у публікації не підводимо підсумків викладеного. На наше переконання їх можна буде підвести після того, як буде встановлено місце поховання останнього безвісти зниклого солдата.

Література:

1. Артеменко Ю.Г. Вороненці. – Жашків, 1999. – 111с.
2. Історія міст і сіл України. Черкаська область / за редакцією Тронько П.Т. – К, – 1972. Том 2. – С. 28.
3. Мороз П.І. Природа Черкащини: стан проблеми раціонального природокористування та охорони в контексті виживання / Мороз П.І., Лук'янець

В.Л., Косенко І.С., Мороз О.К. – Миколаїв: АТ «СІАМО», Одеса : ОКФА, 1996. – 400 с.

4. Смілянець П.Ф. Історико-географічний нарис про с. Вороне. Рукопис. – 1970. – 15с.

УДК 93(477)

ЦИМБАЛІСТИЙ Володимир Петрович,
*студент 1 курсу ветеринарного факультету,
НУБіП України (м. Київ, Україна);*
КРАВЧЕНКО Наталія Борисівна, кандидат
*історичних наук, доцент, НУБіП України
(м. Київ, Україна)*

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: ПІДСУМКИ

Перший і головний підсумок Другої світової війни полягає у всесвітньо-історичній перемозі над нацизмом. Перемога врятувала світову цивілізацію, зруйнувала претензії Німеччини на світове панування. Нацистські держави – Німеччина, Італія, Японія і їх союзники були розгромлені, їх збройні сили, економіка, політика, ідеологія зазнали повного краху. Нацистські режими було ліквідовано, партії заборонено, нацистські ватажки зазнали заслуженої кари. Країни і народи, яким загрожував нацизм, відстояли свою незалежність і демократичні свободи.

По-друге, Друга світова війна була найжорстокішою і найкровопролитнішою в історії людства. Під час війни загинуло близько 60 млн осіб, в тому числі більше 27 млн. радянських людей. Десятки мільйонів людей були поранені, стали інвалідами. Війна спустошила цілі країни, перетворила в руїни багато міст і сіл. Стосовно України, то остання дала в діючу армію 7 млн осіб. Половина з них загинула, половина залишились – інваліди.

Не можна забути і про концентраційні табори і табори знищення, в яких за роки війни були 18 млн осіб. 11 млн з них знищено гітлерівцями.

Трагічні сторінки Другої світової війни закликають народи світу до пильності. Адже і сьогодні насильство і терор залишаються інструментами політики, незважаючи на те, що демократичні держави намагаються спільно протистояти цим явищам. Тут слушно нагадати відомий афоризм: «Історія не вчителька, а наглядачка... Вона нічого не навчає, а лише карає за незнання уроків».

По-третє, війна показала здатність демократичних сил Землі згуртуватися перед загальною смертельною небезпекою. У ході війни було створено антигітлерівську коаліцію, до якої на початку 1942 р. входило 25 держав, а наприкінці війни – 56. Перемога у війні – це спільна заслуга і загальний капітал всіх держав і народів. Тут слушно нагадати, що до збройних формувань багатьох держав антигітлерівської коаліції входило чимало українців, і вони зробили свій внесок у перемогу. Безперечно, Німеччина зазнала на Східному фронті найбільших втрат і в живій силі, і в техніці. Але це не дає підстав для применшення внеску союзників, країн великих і малих у досягнення перемоги.

По-четверте, Друга світова війна стала одним із переломних етапів історії сучасного світу. Змінилася політична карта світу, утворилася нова світова структура, змінилося співвідношення сил у капіталістичних країнах. Іншими словами, перемога намітила основні тенденції післявоєнного розвитку. І, нарешті, з'явилася нова міжнародна організація – ООН, яка проголосила, що її основна мета – підтримання міжнародного миру і безпеки.

По-п'яте, в ході Другої світової війни почався розпад колоніальної системи. Багато колоніальних країн – Сирія, Ліван, В'єтнам, Камбоджа, Індонезія, Бірма, Філіппіни, Корея – проголосили себе незалежними. Рішуче вимагали незалежності патріоти Індії і Малайзії. Хоч колонізатори спробували відновити своє панування, все ж вони не змогли придушити волі до незалежності. Цей процес продовжувався у повоєнному світі й закінчився повним крахом колоніальної системи.

По-шосте, одним із найважливіших підсумків війни, що торкається України, стало завершення воз'єднання українських земель. Згадаємо, що на Кримській

конференції була спроба відірвати «Львівську провінцію» (Львівську, Дрогобицьку, Станіславську, а також частину Тернопільської області) і включити до складу Польщі, емігрантський уряд якої розраховував повернути західноукраїнські землі. Але принципова позиція радянської делегації примусила представників західних держав погодитися з тим, що історичні зміни є незворотними. 16 серпня 1945 р. радянсько-польський договір про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнне співробітництво було доповнено договором про державний кордон між двома країнами. Правда, українські Засяння з Лемківщиною, Холмщиною та Підляшшям виявилися назавжди втраченими для України.

Залишалась ще велика українська територія, що була відокремлена від України – Закарпаття, яку творці Версальської системи договорів 10 вересня 1919 р. передали Чехословаччині, а в 1939 р. загарбала Угорщина. У жовтні 1944 р. Червона армія визволила Закарпаття від німецьких і угорських окупантів. Дещо пізніше чехословацький уряд Бенеша був змушений погодитися на передачу Закарпаття від Чехословаччини до УРСР. Переговори завершилися у Москві 29 червня 1945 р. підписанням договору про Закарпатську Україну. Так в основному завершився історичний процес воз'єднання українських земель у єдиній державі.

По-сьоме, певні підсумки можна зробити і щодо проблеми, яку раніше радянська історіографія старанно затушовувала. Мова йде про колабораціонізм як міжнародне явище, яке не обійшло і Радянський Союз, маючи тут ряд особливостей. Щодо українців, то, за різними джерелами, тільки у вермахті їх служило близько 250 тис. (вихідців із СРСР). Одягли вони німецьку уніформу з різних причин: з політичних міркувань (мрія про суверенну Україну, ненависть до сталінізму); із безвиході (німецький полон, страх перед НКВС і неминучими таборами); на знак помсти за пережиті кривди (голодомор, розкуркулювання, утиски на релігійно-світоглядному ґрунті) і т. д. Але якщо взяти за основу буквальне значення поняття «колабораціонізм», то воно, безумовно, характеризує всіх, хто так чи інакше сприяв «третьому рейху» і, відображаючи неоднозначне й багатогранне явище, ще потребує уточнення як з етнічного, політичного, так і з суто юридичного боку.

ПЕРЕМОГА НАД НАЦИЗМОМ У СУСПІЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСТВА

УДК 94(477-25):355.01«1941-1945»

ЖИВОРА Станіслав Михайлович,
*кандидат історичних наук, доцент,
НУБіП України (м. Київ, Україна)*

ОБОРОНА КИЄВА – ГОЛОСІВСЬКИЙ РУБІЖ

22 червня 1941 р. о 4 годині ранку німецька військова авіація бомбила населений пункт Жуляни, на околиці якого знаходився військовий аеродром, так кияни дізналися про початок війни.

За перші п'ять днів війни добровольцями до Червоної Армії вступило понад 1000 викладачів, студентів і співробітників голосіївських вузів, понад 200 чоловік – до народного ополчення. Згодом дві роти народного ополчення увійшли до складу винищувальних батальйонів, були створені загони для боротьби з ворожими лазутчиками, диверсантами-парашутистами, для охорони важливих об'єктів у районі Голосієва (вагому роль в їх організації відіграв В.В. Котюжинський – секретар комсомольської організації Сільськогосподарського інституту). Загалом бійцями цих загонів стали понад 400 студентів і співробітників. Студенти брали активну участь в спорудженні оборонних укріплень навколо Києва (с. Білогородка і на захід від с. Хотів).

На початку липня 1941 р. обстановка на правому крилі Південно-Західного фронту різко погіршилась. 7 липня ворог прорвав фронт і захопив Бердичів, почалась Київська оборонна операція, яка продовжувалась до 26 вересня 1941 р.

Місто було розбито на три сектори оборони. Перший (північний) сектор

охоплював Київ від Дніпра в районі Вишгорода до станції Беличі, прикриваючи Димерське шосе, Пущу-Водицю, Куренівку, Подільський район. Другий (центральний) сектор – від станції Беличі до Микільської Борщагівки і станції Пост-Волинський, прикриваючи бульвар Шевченко і центр міста. Третій (південний) сектор – від станції Пост-Волинський до Дніпра (в районі Осокорки) – прикривав підходи до Києва з півдня і південного заходу, від Васильківського шосе і Голосієва, в напрямку на Чоколівку і Деміївку. Сектору передавались підрозділи 1-го Київського артилерійського училища, винищувальні батальйони і зағони народного ополчення Залізничного, Кагановичського (Московського) і Печерського районів (всього 11.130 осіб).

До 1 серпня 1941 р. ворожі війська не змогли форсувати Дніпро в районі Києва, хоча планували це зробити до середині липня. Переконавшись в неможливості прорвати оборону Києва в західному секторі та потерпівши невдачу в спробах обійти місто з півночі і півдня, німецьке командування вирішило підготувати і здійснити генеральний штурм київських укріплень південного сектору оборони.

Особливо важкі бої тут велись з 4 по 10 серпня. Населені пункти Юрівка, Хотів, Лісники, Віта-Поштова, Чабани, Гатне, Мриги неодноразово переходили із рук у руки. У результаті боїв 5 і 6 серпня противнику вдалось прорвати першу лінію оборони м. Києва і просунутись на глибину до 4 км. 8 серпня німецькі війська оволоділи населеними пунктами Пирогово, Мишоловка, Китаєве, вдерлися до Голосіївського лісу, а 10 серпня вийшли до Жулян та київського передмістя Совки. Зайнявши голосіївські висоти, противник почав артилерійський і мінометний обстріл південної частини Деміївки. Над столицею України нависла смертельна загроза, ворог, поповнивши свої сили, міг щохвилини вдертися у місто.

Найзапекліші бої відбувалися в районі Голосієва і Китаєва, де виключну мужність і самопожертву виявили студентські роти Сільськогосподарського, Ветеринарного і Лісогосподарського інститутів. Вони мужньо стояли на визначених позиціях і не залишили їх до прибуття 9-10 серпня 212-ої повітряно-десантної бригади І.І. Затевахіна, 5-ї бригади Героя Радянського Союзу О.І. Родимцева та 6-ї бригади В.Г. Жолудева. Спільними зусиллями гітлерівців вдалося вибити із голосіївських висот. Про ці бої Радінформбюро 28 серпня 1941 р. повідомляло, що «підрозділи тт. Клещова, Слободського і Кузнецова мужньо стримували противника. Утримали висоту і продовжували тіснити німців. Фашисти, втративши до 200 солдат вбитими і пораненими, відступили». Загалом у серпні-вересні понад 200 студентів вузів Голосієва прийняли участь в самих жорстоких боях з ворогом.

Мужньо воювало з ворогом відділення ополченців, яким командував секретар комсомольської організації факультету механізації сільського господарства Вілен Давидов. Відділення робило вилазки у тил ворога і знищило кілька кулеметних гнізд. Коли командир роти батальну народного ополчення лейтенант Микола Кузнецов був поранений, Давидов узяв на себе командування підрозділом. повів його у наступ, знищив декілька вогневих точок противника, захопив 2 кулемета, 2 міномета і майже 5 днів стримував натиск німців до підходу регулярних частин Червоної Армії.

Студенти Микола Громов (факультет механізації сільського господарства), Іван Кармазин (агрономічний факультет) та Микола Скиба (факультет агрохімії і ґрунтознавства) пішли в розвідку і захопили німецького «язика», на жаль, під час перестрілки Скиба загинув.

Студент сільськогосподарського вузу М. Клещов з групою бійців пробрався до ворожої мінометної батареї і знищив її гранатами. Студент цього ж інституту Я. Близнюк, обв'язавшись гранатами, кинувся на ворожий танк і ціною власного життя знищив машину. Поліг у бою відважний зв'язківець – студент факультету механізації сільського господарства Б. Веремецький, який під шаленим вогнем противника передавав накази, розпорядження командування полку, чим сприяв виконанню бойового завдання. Безстрашно захищав голосіївські рубежі студент

ветеринарного інституту Г. Пасменко (загинув у лютому 1945 р. в Угорщині), дістав поранення студент факультету електрифікації О. Томан. Студент лісогосподарського інституту Л. Богуш, використовуючи свій досвід у боях з білофінами у 1939 р., навчав ополченців застосовувати пляшки з запалювальною сумішшю проти ворожих танків (загинув у 1941 р. на Полтавщині).

Героїчна оборона столиці України відіграла важливу роль у зриві гітлерівських планів «блискавичної війни». У боях під Києвом німецькі війська втратили вбитими і пораненими близько 100 тис. вояків. Лише у боях в районі Голосієва втрати гітлерівців становили понад 30.000 солдатів та офіцерів. Були розбиті вщент 44, 95, 99 німецькі піхотні дивізії. Так, із свідчень полоненого лейтенанта Пайса, 280 піхотний полк в цих боях втратив 70 відсотків свого складу, а його рота 279 піхотного полку із 150 чоловік втратила 130 чол. Генерал-полковник Гальдер назвав битву під Києвом «найбільшою стратегічною помилкою у східному поході».

Після того як Київ радянські війська змушені були залишити, багато учасників його оборони брали участь у боях на різних фронтах – під Москвою, в Сталінградській битві, на Курській дузі, визволяли Україну, Білорусію, Молдавію, республіки Прибалтики, штурмували Берлін.

Викладачі і студенти голосіївських вузів активно боролися проти фашистських загарбників в підпільному та партизанському русі. Директор лісотехнічного інституту С.О. Максимов очолював підпільну антифашистську організацію Плисківського району на Вінниччині, загинув у застінках гестапо. Доцент сільськогосподарського інституту П.І. Кондратюк був одним із організаторів підпільного руху на Житомирщині, комісаром партизанського загону ім. Чапаєва. Виконуючи бойове завдання на тимчасово окупованій території загинув викладач Сільськогосподарського інституту Г.І. Котеленець. Активною учасницею Малинської підпільної молодіжної організації була студентка Лісотехнічного інституту Г.С. Бондарик.

Понад 1000 викладачів і студентів голосіївських вузів за героїзм проявлений на фронтах Другої світової, були нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу.

Свято бережуть пам'ять про захисників Голосієва викладачі, студенти і співробітники НУБіП України. До 35-ї річниці від Дня Перемоги над німецько-фашистськими загарбниками був споруджений меморіальний комплекс. Прізвища 79-ти студентів і працівників голосіївських вузів, які загинули в роки війни, викарбувані на стелі меморіального комплексу. Біля меморіального комплексу проводять урочистості, приурочені до сторінок війни.

Джерела та література:

1. ЦДАВО України. – Ф. 4620 – Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. – Оп. 2. – Спр. 118. – Арк. 3-19; Оп. 3. – Спр. 23. – Арк. 18-28.
2. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 22. – Документи о подпольно-партизанском движении на Украине в период Великой Отчественной войны. – Спр. 154. – Арк. 19; Спр. 230. – Арк. 78; Спр. 301. – Арк. 12-16, 92.
3. Діденко В.В. Нарис з історії Національного аграрного університету. – К.: Аграрна наука, 2008. – С. 48-50.
4. История Киева. Т. 3. Кн. первая. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 303 – 315.
5. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 1945 рр.). / Україна скрізь віки. Т. 12. – К.: Альтернативи, 1999. – С. 72-77.
6. Історія НУБіП України мовою документів (від минулого до сьогодення) / Коломієць С.С., Живора С.М., Лановюк Л.П.; передмова Д.О. Мельничука. – К.: НУБіП України, 2013. – С. 74-95.
7. Кузня сільськогосподарських кадрів. Короткий історичний нарис. – К.: Урожай, 1973. – 68 с.
8. Родімцев О.І. За місто-герой Київ. – Київ, 1964. – 47 с.

**ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ НІМЕЦЬКОЇ
ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА МЕШКАНЦІВ УКРАЇНИ (1941–1944 рр.)**

Сьогодні наша країна знаходиться в умовах війни на Сході України за збереження своєї цілісності й незалежності. Від готовності населення захистити свої пріоритети, рівня патріотизму, вміння виживати в умовах війни, боротися за свої ідеали залежить подальша доля держави, тому українське суспільство знову звертається до досвіду Другої світової війни не лише на рівні суто наукової проблеми, а й у прикладному розрізі.

Проблематика ідеологічного протистояння в Україні періоду Другої світової війни завжди привертала велику увагу науковців і залишається актуальною донині. Актуальність дослідження зумовлена тим, що, формуючи інформаційний простір будь-якого суспільства, сьогодні необхідно враховувати практичний досвід інформаційної політики ХХ століття, зокрема й досвід нацистської Німеччини, її прорахунки та помилки. Важливим також для сучасного українського суспільства є розуміння впливу нацистської інформаційної політики та пропаганди на свідомість і морально-психологічний стан населення окупованих територій України, та наслідки цієї політики.

Суспільна значущість теми визначається необхідністю врахування досвіду й уроків ідеологічного протистояння у минулому, а також нагальною потребою консолідації українського суспільства у складний період інформаційної війни.

Напередодні Другої світової війни Німеччина спланувала проведення інтенсивної інформаційно-психологічної війни методами агітації і пропаганди. Мета пропагандистської кампанії полягала в тому, щоб психологічно зламати і деморалізувати ворога, відволікти його від виконання бойових завдань і тим самим прискорити капітуляцію країни.

До початку Другої світової війни фашистська Німеччина зробила все можливе, щоб вести психологічну війну по-новому, не повторюючи помилок минулого. Німці, по-перше, домоглися високих результатів у погодженні за часом пропагандистських і військових зусиль. По-друге, у використанні рекомендацій наукової психології для досягнення військових цілей. По-третє, вони створили добре підготовлений і широко розгалужений апарат психологічних операцій, який налічував до 1 вересня 1939 р. 14 рот пропаганди. А до моменту вторгнення в СРСР вермахт мав уже 19 таких рот.

Стратегія і тактика введення психологічної війни обґрунтувались у червні 1935 р. на засіданні робочого комітету Ради оборони Рейху, на якому були присутні представники всіх органів нацистського державного апарату. Передбачалось проведення постійної пропагандистської розвідки з метою вивчення психології та політичної заангажованості майбутнього ворога, всіх його слабких місць, щоб у ході війни ефективно маніпулювати свідомістю.

З квітня 1941 р. пропагандистський апарат вермахту почав підготовку до психологічної війни проти СРСР. В армійських батальйонах було введено посади офіцерів з пропаганди. Ці офіцери відповідали за ідеологічну обробку своїх солдатів, а також за "духовне поневолення" населення окупованих територій. "Духовне поневолення" виражалось насамперед у вселенні думки про марність боротьби з супротивником, про необхідність підкоритися йому.

Друкована пропаганда була основною формою психологічної війни вермахту. Її зміст відрізнявся безпринципністю і нерозбірливістю в засобах. Найпоширенішим засобом пропаганди в ході війни була періодична преса. В газетах, які друкувались українською та німецькою мовами, поняття «Україна» рекомендувалося застосовувати лише в територіальному, а не в державному сенсі. Редакції газет активно агітували громадян писати статті та спогади про пережиті в радянські часи роки, що відповідало основній ідеологічній спрямованості видань. Водночас преса, як головний елемент нацистської пропаганди, не мала великого

впливу, оскільки місцева влада не спромоглася вирішити проблеми з доставкою газет у віддалені населені пункти.

Головним центром нацистської радіопропаганди, що велась на східні окуповані території, був Берлін. На території України їхній сигнал приймали радіовузли найбільших міст, тому використання радіомовлення з пропагандистською метою загалом було неефективним, адже можливість слухати радіо мали лише мешканці великих міст.

Політико-ідеологічний вплив засобами кінематографа передбачав використання трьох його жанрів: німецької кінохроніки, документально-пропагандистських і художніх фільмів. Населення здебільшого цікавилось воєнною кінохронікою і документальними фільмами про життя остарбайтерів. Однак німецька кінохроніка демонструвалася з великим запізненням.

Психологічний вплив засобами образотворчого мистецтва спрямовувався на вирішення таких самих завдань, що й пропаганда дрібною друкованою продукцією. Для посилення антирадянської та антисемітської пропаганди, популяризації економічних можливостей Німеччини окупаційною владою організовувалися тематичні виставки в музеях Києва та інших міст.

Розповсюдженням методом німецької пропаганди стало використання усної форми мовлення, перевага якої полягала у високій оперативності й конкретності, що не вимагало використання спеціальних технічних засобів і давало можливість напряду контактувати з аудиторією. Та, як правило, різні форми пропаганди використовувалися одночасно, комплексно, найчастіше це було поєднання друкованої пропаганди та усного мовлення.

Отже, ще напередодні Другої світової війни нацистами було сплановано застосування інформаційно-психологічного впливу на мешканців окупованої території України. В його основу покладено принцип геббельсівської пропаганди, спрямованої на маніпулювання свідомістю народних мас. Однак німецька пропаганда в Україні мала низьку результативність, хоча німецькі органи пропаганди напередодні та з початком Другої світової війни перебували на вищому рівні, оскільки врахували всі історичні та практичні надбаня досвіду ведення пропагандистських операцій. Та населення України не довіряло окупантам, навіть наявні помилки та прорахунки радянського керівництва в ході війни так і не змогли кардинально змінити політичні погляди мешканців окупованої України.

УДК 34

КУДІНОВА Людмила Василівна,
*аспірантка кафедри історії і
політології, НУБіП України (м. Київ,
Україна)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОБРОВІЛЬНИЙ ВИЌЗД НАСЕЛЕННЯ ОКУПОВАНОЌ УКРАЌНИ НА РОБОТИ ДО НІМЕЧЧИНИ

Мобілізація місцевого населення окупованих територій для робіт на території Німеччини стала одним із ключових заходів окупаційної влади в реалізації її політики на території України. Цим заходам надавалося велике значення на загальнодержавному рівні, адже, таким чином, німецьке керівництво планувало вирішити економічні проблеми, до яких призвели тривалі військові дії.

Протягом кількох років, з території України було вивезено близько 2,4 млн робітників, внаслідок чого виникла окрема група «остарбайтерів», робітників зі Сходу, дослідженню якої присвячено низку праць. Варто відзначити, що в радянській післявоєнній дійсності та історіографії, вивезення остарбайтерів розглядалось лише з точки зору примусових трудових мобілізацій, багатьох людей, що повернулися з Німеччини, чекало клеймо «зрадників».

Зі здобуттям Україною незалежності, відкриттям спецфондів та ідеологічної свободою, дослідники почали активно розробляти тему «східних робітників», реалізовувати усноісторичні проекти, збір та систематизацію джерел. До того ж, новим аспектом стало питання добровільного виїзду населення на роботи до

Німеччини та тих факторів, що до цього спонукали.

На перших порах німецька окупаційна влада розраховувала організувати виїзд робітників на роботи в Німеччину на добровільних засадах. Широкою агітаційною кампанією ключова роль відводилася супроводженню в пресі, і, в меншій мірі, використанням інших наявних засобів пропаганди. В основному, пропагандистські заклики зводилися до обіцянок гарних умов праці та проживання в Німеччині, високих зарплат, можливості здобуття нових цінних спеціальностей, змалювання переваг німецького способу життя та можливості долучитися до здобутків європейської культури. Потенційним робітникам пропонувалося робити заощадження і пересилати їх додому родичам, сім'ям від'їжджаючих обіцяли щомісячну матеріальну допомогу, а наділення землею за умовами розрекламованої аграрної реформи мало відбуватися, в першу чергу, зважаючи на трудові заслуги перед рейхом.

Тривалий час, особливо у радянській історіографії, побутувала теза про те, що добровільний виїзд українських громадян на роботи до рейху взагалі не набув поширення, а вербування, як правило, здійснювалося примусовими методами. Питання про добровільний виїзд або взагалі не піднімалося, або лише побіжно згадувалося, зазначаючи, що він був дуже незначним і виїжджали переважно зрадники та колабораціоністи.

Дійсно, не варто заперечувати, що, у порівнянні із загальною кількістю мобілізованих на роботи до рейху станом на 1944 р., кількість добровольців була не настільки великою, що можна було б говорити про масовий виїзд. Але все ж, потрібно відзначити, що курс на примусове вивезення був взятий лише з весни-літа 1942 р., а активне відправлення «транспортів» з робітниками відбувалося ще з січня 1942 р.

Перші спроби добровільної відправки на роботи до рейху датуються зовсім не січнем 1942 р., коли відправився перший «транспорт» з Києва. Ще восени 1941 р. була зроблена спроба організувати вивезення з Кривого Рогу українських гірників до Руру, де потрібні були фахівці. Але в той період цей процес ще не супроводжувався ніякими пропагандистськими заходами. Можливо це і стало причиною того, що вербування дало мінімальний наслідок – усього близько 6 тис. чоловік. Проте, важливим є той факт, що ці 6 тис. склалися переважно із кваліфікованих робітників, адже в цей період ще не проводилася політика тотальної мобілізації незалежно від кваліфікації та спеціальності. Тож, зважаючи на це, цифра 6 тис. виглядає не такою вже й незначною.

Широка пропагандистська кампанія була розгорнута наприкінці 1941 р. – на початку 1942 р. Спочатку кількість добровольців була достатньою, що дало змогу вже в кінці січня 1942 р. організувати і відправити до Німеччини перший поїзд добровольців. Тобто, за досить незначний відрізок часу, а саме, – починаючи з 11 січня, коли з'явилися перші оголошення про набір робочої сили, і до 22 січня, коли відправився «транспорт» з завербованими, досить велика кількість людей, достатня для заповнення цілого поїзда, добровільно зголосилася виїхати до Німеччини. Вже 19 лютого вдалося сформулювати другий поїзд з робітниками, що ще раз свідчить про те, що запис у добровольці відбувався досить інтенсивно.

Хоч пропагандистська кампанія для забезпечення вербування трудових ресурсів і набула великого розмаху, та все ж не дала очікуваного результату і вже з весни 1942 р. був взятий курс на примусову трудову мобілізацію, який втілювався у спеціальному декреті Гітлера від 21 березня 1942 р., яким створювався спеціальний орган «Імперське бюро по використанню робочої сили», на чолі якого був поставлений Фріц Заукель.

Загалом, лише незначний період з січня по квітень 1942 р. називають «коротким часом вербування добровольців».

Різкий перехід до примусових мобілізацій був спричинений рядом причин. По-перше, добровільне вербування хоч і відбувалося досить жваво, все ж не могло забезпечити у повній мірі все зростаючі потреби рейху у трудових ресурсах. По-друге, після поразки під Москвою і зупинки активного просування військ на схід,

нацистське командування вже остаточно переконалося у красі «блискавичної війни» і стало очевидним, що швидке повернення робітників на робочі місця неможливе. По-третє, німецькі вербувальники не врахували, що інформація від перших «остарбайтерів» про їх перебування у рейху зведе нанівець усі попередні пропагандистські зусилля і здобутки.

На жаль, на сьогодні достеменно не відома кількість людей, які виїхали добровільно на роботи до рейху. Зробити такі підрахунки надзвичайно важко, адже, навіть, коли вивезення відбувалося насильницькими методами, у документах, зазвичай, все одно, ставилася відмітка про добровільність. Самі ж колишні остарбайтери, особливо в умовах радянської тоталітарної системи, зрозуміло, завжди приховували факти добровільної трудової мобілізації. Саме тому, серед сучасних дослідників даної проблематики немає чіткого формулювання з приводу кількісних, або, хоча б, відсоткових показників добровольців. В різних джерелах цифри варіюють від кількох десятків тисяч до близько півмільйона осіб.

УДК 94 (477.75)

ЛАВРІНЧЕНКО Валентин Костянтинович,
*студент 1 курсу економічного факультету,
НУБіП України;*

ХВІСТ Вікторія Олексіївна, *кандидат
історичних наук, доцент, НУБіП України
(м. Київ, Україна)*

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА В ПАМ'ЯТІ НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ

Друга світова війна – страхітливе явище світової історії. Вона втягнула в свою орбіту 61 державу, 80 % населення земної кулі і тривала довгих шість років. Вогняний смерч пронісся над величезними територіями Європи, Азії та Африки, охопив океанські простори, досяг берегів Нової Землі і Аляски на півночі, Атлантичного узбережжя на заході, Курильських островів на сході, меж Єгипту, Індії та Австралії на півдні. Війна забрала більш як 57 мільйонів життів, з них 27 мільйонів – у Радянському Союзі. Біди і страждання, яких зазнали народи, незмірні.

Велика Вітчизняна війна 1941–1945 рр. небувала в історії за масштабами і жорстокістю битва народу Радянського Союзу проти найбільш реакційної сили ХХ ст. – гітлерівського фашизму. Вона була найважливішою складовою частиною другої світової війни 1939–1945 рр. В цій війні вирішувалася доля не лише народів Радянського Союзу, а і всієї Європи, всього світу. Величезні жертви радянського народу в тому числі і українського, в ім'я свободи і незалежності Вітчизни, тяжкі страждання, звитяжна праця і бойові подвиги в тилу і на полях битв, масовий героїзм людей не пропали даремно – війна закінчилася довгожданою перемогою [1].

Корінний перелом у Великій Вітчизняній війні приніс українським землям визволення від німецько-фашистських загарбників. Початком звільнення території України від окупантів стала Сталінградська битва. Уже 18 грудня 1942 р. в ході контрнаступу радянських військ було звільнено перший український населений пункт – с. Півнівку Ворошиловградської області. До лютого 1943 р. ворога було вигнано із значної частини Донбасу і Харківщини. 23 серпня 1943 р. був визволений Харків. Велику роль в очищенні української землі від фашистської скверни відіграло форсування Дніпра (вересень-листопад 1943 р.) 6 листопада 1943 р. радянські війська оволоділи столицею України – Києвом. Правобережна Україна була звільнена від гітлерівців в ході Корсунь-Шевченківської та Рівненсько-Луцької операцій (січень-лютий 1944 р.). В травні 1944 р. було визволено Крим, а 27 червня 1944 р. – місто Львів. На початку жовтня 1944 р. територія України в межах кордонів червня 1941 р. була повністю звільнена від окупантів, а наприкінці цього місяця війська 4-го Українського фронту вигнали ворога із Закарпаття. 29 червня 1945 р. між СРСР і Чехословаччиною було

підписано договір про возз'єднання Закарпатської України з УРСР. Для звільнення української землі з січня 1943 р. по жовтень 1944 р. було проведено 11 стратегічних і 28 фронтових операцій. 680 діб тривала безпрецедентна битва за визволення України. Українська земля захлиналася кров'ю – і своєю, і ворожою. Середньодобові втрати, коли бої досягали найбільшого напруження, становили 68 тис. чоловік. Радянські воїни при звільненні України покрили себе невмирущою славою. Вони здійснили тисячі подвигів, ризикуючи, а часто і віддаючи своє життя в ім'я її свободи.

Друга світова та Велика Вітчизняна війни стали особливою сторінкою минулого українського народу. Вони не просто розділили історію радянського суспільства на довоєнний і післявоєнний час, а й перекроїли незліченну кількість людських доль, примусили переглянути систему попередніх цінностей, відмовитись від ілюзій минулого і навчитися жити за новими законами. Війна не тільки призвела до величезних матеріальних, людських втрат – вона вплинула на свідомість, моральний стан мільйонів людей, залишила глибокий слід в їхній пам'яті. Після війни українське суспільство, як і все радянське, стало іншим.

Перш, ніж детально характеризувати наслідки війни, слід хоча б стисло окреслити внесок народу України в перемогу над нацизмом і фашизмом. За роки війни понад 6 млн громадян Української РСР воювали у складі радянських збройних сил, сотні тисяч – у формуваннях народного ополчення і винищувальних батальйонах. Українці воювали у складі польської Армії людової і чехословацьких військових з'єднаннях, які формувалися на території СРСР. Так, в 1-му Чехословацькому армійському корпусі під командуванням Л.Свободи у серпні 1943 р. з 3517 військовослужбовців 2210 були закарпатськими українцями. Воїни-українці з честю виконали свій військовий обов'язок перед Батьківщиною, перед своїми рідними і близькими, а також перед народами країн, що потрапили до нацистського рабства.

Роки страшного військового лихоліття, яке двічі смертоносною хвилею пройшло по Україні, виявило невмируще прагнення українського народу до свободи, його життєздатність, мужність, працелюбність, уміння стійко протистояти всім незгодам. Саме завдяки цьому і вдалося роздавити нацизм і фашизм. [2].

Однак ця перемога далася великою ціною. За даними «Книги Пам'яті України», людські втрати оцінюються в 10 млн чол.: 4,5 млн цивільного населення, близько 4,1 млн військовослужбовців (убитих, загиблих у полоні, зниклих без вісти, померлих від ран і хвороб у повоєнні роки), понад 200 тис. остарбайтерів, які не повернулися додому з каторжної праці на чужині, не менше 100 тис. членів ОУН та вояків УПА, 50 тис. радянських партизанів і підпільників, близько 16 тис. українців, які загинули у складі збройних формувань, що воювали на боці Німеччини [3].

Друга світова та її складова – Велика Вітчизняна війна, стали найбільш доленосною і трагічною подією в історії України. Біль втрат, приховані душевні страждання зачепили кожну родину й дотепер відлунюються у спогадах тих, хто став свідком та учасником тих подій. Саме тому вони посідають своєрідне місце в колективній історичній пам'яті нашого народу й державній політиці, спрямованій на увічнення жертв війни.

Література

1. Україна в роки другої світової війни.
<https://sites.google.com/site/ukrainavrokivi/ukrainena-v-roki-drugoie-svitovoie-vijni>
2. Реєнт О.П. УДК 94 (477.75) «1941/1944» Друга світова війна та Україна: політичні, соціально-економічні й демографічні наслідки. – <http://gj.nmu.org.ua/pdf/2011/1-2/Reent.pdf>
3. Безсмертя. Книга Пам'яті України. – К., 2000. – С. 561; Чайковський А.С. Невідома війна. – К., 1994. – С. 245.

ЛАЗАРЕНКО Євгеній Вікторович,
студент I курсу факультету
землевпорядкування, НУБіП України;
БІЛАН Сергій Олексійович, доктор
історичних наук, доцент, НУБіП України
(м. Київ, Україна)

БІЛА ЦЕРКВА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Після перших же повідомлень по радіо про розбійницький напад на СРСР фашистської Німеччини робітники і службовці почали збиратися на своїх підприємствах. Реакція на небезпеку потягла за собою істеричні спалахи: всюди вважалися шпигуни, ворожі агенти, диверсанти. Тривогу сіяли накази Верховного командування. Відомий трагічний наказ № 270, у відповідності з яким сім'ї командирів та політпрацівників, котрі здалися в полон або зірвали в бою відзнаки, підлягали арешту, сім'ї полонених червоноармійців позбавлялись будь-якої державної допомоги. Вже в перші дні війни з Білої Церкви було відправлено в діючу армію 6 тис. чоловік. Ті хто лишився в місті працювали під гаслом «Все для фронту, все для перемоги!». 16 липня гусениці ворожих танків уже скреготіли бруківкою міста. Одразу після вторгнення в місто гітлерівські репресивні органи за допомогою «помічників» почали складати списки політично небезпечних людей – колишніх активістів, євреїв, на яких з перших днів було оголошено розшук.

Під час Другої світової війни в районі Білої Церкви тримав оборону 6-й стрілецький корпус, до 10 липня 1941 р. виведений з боїв для відпочинку, доукомплектування та формування в район Білої Церкви. Вже 16 липня 1941 р., не закінчивши укомплектування, займаючи позиції по річці Рось західніше Білої Церкви знову вступив у бої, завдаючи контрудар на північний захід в район Попільні – однак, під контрударом німецької 9-ї танкової дивізії частини корпусу не тільки не просунулися, але і почали відходити на схід. 17 липня 1941 р. веде бої на підступах до Білої Церкви, змушений був залишити місто, яке в цей же день знову було відбито, але до вечора корпус вибитий з Білої Церкви. Кілька разів робив безуспішні контратаки, в той же самий час частини корпусу насилу відбивали танкові атаки між Білою Церквою і Фастовом. 24 липня 1941 р. переходить у наступ на Білу Церкву, 25 липня 1941 р. під контратакою німецької 11-ї танкової дивізії був змушений відійти до Дніпра на 30 кілометрів від займаних раніше позицій.

За неповними даними фашистські загарбники закатували і знищили в період тимчасової окупації понад 10 тис. білоцерківців.

Відступаючи з України, німці вдалися до тактики «спаленої землі». Лише прихід Червоної Армії врятував місто і його жителів від повного знищення. Того світлого і радісного дня – 4 січня 1944 р. Москва салютувала звільненню Білої Церкви.

У квітні 1944 р. Виконком Миськради звернувся до всіх жителів міста із закликом відродити стародавнє місто Білу Церкву і якомога скоріше залікувати рани, нанесені йому війною. Також Біла Церква відома найбільшим дендропарком в Україні «Олександрія», який під час Другої Світової війни пережив значних пошкоджень, було зруйновано значну частину дерев, ще більше постраждали будівлі.

Вже до грудня 1944 р.:

- місто було повністю розчищене від руїн;
- відремонтовані 1125 будівель площею 122 230 квадратних метрів;
- в неробочий час і без оплати білоцерківці відпрацювали 1 786 942 людино-годин.

Це стало ще одним подвигом жителів міста.

Довгий час Біла Церква була звичайним провінційним містечком, аж доки в 1972 р. тут не побудували промисловий гігант «Білоцерківшину». Саме тоді в місті почали рости промислові підприємства – воно перетворилося на значний індустриальний центр, один з найпотужніших вузлів хімічної промисловості

України. В 70-х роках бурхливо почало зростати населення міста – за два десятиліття воно збільшилось майже на сто тисяч.

Були подолані розруха та наслідки другої світової війни, але ніколи не можна забувати тих, хто загинув у боротьбі з загарбниками або був безневинно вбитий в часи Другої світової війни.

УДК 94(477)

МАРУЩЕНКО Олена Олександрівна,
*студентка 1 курсу економічного факультету
фінанси і кредит б група НУБіП України;*
ХВІСТ Вікторія Олексіївна, *кандидат
історичних наук, доцент, НУБіП України
(м. Київ, Україна)*

ЮНИЙ ПАРТИЗАН СЕЛА ОЛЬШАНИЦЯ

Війна – це жахлива трагедія в житті кожного народу. За всю історію людства не було таких катастроф та стихійних лих, які забрали більше б життів, ніж війна.

Мета статті: розповісти про відважного і сильного духом партизана, який не боячись смерті відстоював свою землю, свою Батьківщину.

На території села Ольшаниця проходила Друга світова війна, в якій загинуло багато мирних селян. В період фашистської окупації створювались партизанські загони, одним з яких був загін – Іскра, яким командував лейтенант Г.С. Кулагін. Зв'язковим загону був піонер Володя Бучацький, замордований фашистами в 1943 р.

Володя Бучацький народився в селі Ольшаниця в 1927 р. Сім'я Бучацьких була багатодітною. Батько піонера, Петро Бучацький, був більшовиком. У роки встановлення Радянської влади став першим комунаром у селі. Вчився Володя у Ольшаницькій семирічній за тих часів школі. Це був старанний, наполегливий учень, один з кращих у класі.

Восени 1941 р. гітлерівці окупували рідне село Володі. Діяти і мстити! Тільки так! Хлопчик вирішив змайструвати радіоприймач, слухати Москву і писати листівки. Повинні ж знати правду люди! У пошуках деталей до радіоприймача, Володя потрапив до рук гестапо, але йому вдалося врятуватись. Та пошуки деталей продовжились. Випадково піонер познайомився з Жоржем Павліченком, комсомольцем, який залишився в селі для підпільної роботи. Через нього юному піонеру вдається зв'язатись з районною підпільною комсомольською організацією. Так Володя став підпільником. Багато справ було на рахунок підпільників. Йшли під укіс ешелони, проводилися диверсії на залізниці. Володя став зв'язківцем між радянськими військами і підпіллям у селі. Він доставляв цінні відомості про розташування ворога.

Січневої ночі, виконуючи складне завдання, юний розвідник потрапив до рук фашистів. Гітлерівці довго катували Володю, намагаючись дізнатися про завдання маленького розвідника. Але Володя мовчав. Озвірілі фашисти босого на снігу привели Володю за село на узлісся і розстріляли.

Пам'ять про нього живе в наших серцях.

29 жовтня 1988 р. на місці загибелі Володі Бучацького було відкрито пам'ятник.

Головними цілями партизан було:

Зруйнувати та спалити до тла всі населені пункти в тилу у німців на відстані 40-60 км в глибину від переднього краю та на 20-30 км вправо і вліво від доріг. Таку ж мету мав і Володимир. Він мав дізнаватись і передавати всю інформацію радянським солдатам.

Отже, Володя Бучацький – піонер, партизан, зв'язковий загону. Він був зразковою людиною. На мою думку ми всі маємо порівнюватись на нього і мати таку ж силу волі і любов до батьківщини, як і Володя Бучацький.

Література:

1. Кентій А.В., Лозіцькій В.С. Партизанський рух 1941–1944 рр. в Україні //

Український історичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 3–16.

2. Кучер В. Партизанська рух в Україні 1941–1944 рр.: Погляд із сьогодення // Історія в школах України. – 2004. – № 9-10. – С.48–54.

3. Литвин В. Україна в роки окупації (з циклу статей «Україна в Другій світовій війні») // Історія в школах України. – 2005. – № 8. – С. 50–55.

4. Україна Партизанська 1941–1945. Партизанські формування та органи керівництва ними: Довідково-наукове видання. – К., 2001.

5. Чайковський А.С. Невідома війна (Партизанська рух в Україні 1941–1944 рр. Мовою документів, очима історика). – К., 1994.

УДК 94(477)

НОСОВЕЦЬ Аліна Володимирівна,
студентка 1 курсу, НУБіП України;
ІСАКОВА Наталія Петрівна, *кандидат*
історичних наук, доцент, НУБіП України
(м. Київ, Україна)

АДАПТАЦІЯ ЖИТЕЛІВ МЕНЩИНИ ДО НІМЕЦЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

72 роки віддаляє сьогодення від періоду закінчення війни на Чернігівщині. Майже не залишилося в живих свідків, які розповіли б про досвід виживання в період війни. Збереження пам'яті очевидців, здійснення аналізу подій війни, досвіду виживання та боротьби населення в умовах війни – обов'язок покоління, що живе в мирний час перед поколінням, що перемогло війну.

Джерелом написання роботи стали праці істориків та свідчення очевидців, що жили в період окупації краю. Нові підходи до проблеми «Україна в Другій світовій війні» висвітлені в працях вітчизняних та зарубіжних авторів М.Ковалю, П.Брицького, В.Косика, В.Кучера, В.Гриневиц, В. Клокова, І. Патриляк, та ін. Дослідження Чернігівщини в роки Другої світової війни розкрито в публікаціях С.Горобця, В.Сорокіна, В. Половця, Г. Кузнецова, та ін. Проблема «Менщина в роки війни» вивчена Ф. Покотилом, Д. Калібабою.

Спогади очевидців є джерелом, що допомагає розкрити процес виживання населення в період війни Історія війни з вуст очевидців проявляється у тому факті, що отримує людський вимір: з цифр та фактів переходить в площину долі окремих людей та вражає своїм живим описом.

Менщина під час війни відігравала роль важливого стратегічного об'єкта Чернігівщини. Через Мени, Макошино проходила залізниця (Бахмач-Щорс), яка слугувала засобом перевезення ешелонів на фронт. По шосе населених пунктів Жовтневе, Мена, Волосківці, Березне рухалися бойові загони, а р. Десна, що протікала через с. Куковичі та с. Макошино використовувалася як водна переправа для армій. За пошкодження шляхів сполучень німецька влада жорстоко карала, а за позиції на річках вела жорстокі бої з Червоною Армією. Менщина була включена до прифронтової зони. Ці особливості району зумовили встановлення жорсткого окупаційного режиму.

Швидке просування фашистів територією України зумовило невідповідність населення Мени до приходу окупантів. У місті за період окупації було спалено 40 дворів, вбито 278 чол.. Найбільше невинних жертв було розстріляно обабіч шляху, в напрямку до с. Куковичі. У районі гітлерівці та поліцаї знищили 960 мирних жителів, 1339 чол. вивезли на примусові роботи до Німеччини та Австрії.

Свідчення очевидців характеризують Менщину як сільськогосподарський придаток окупаційної влади, населення якого грабували, примушували працювати у господарстві. Для полегшення контролю над селянами їх об'єднували в общини та призначали старосту.

В управлінні територією окупанти використовували методи залякувань та репресій, спиралися на дії поліцаїв, які у більшості випадків вишукували людей для розстрілу та складали списки вивезення людей на роботу до Німеччини. Особливо жорстоко німецька влада поводитися з комуністами та євреями, які

підлягали масовому розстрілу. Оперативне зведення німецької польової комендатури 194 (V) про знищення мирного населення з 15.02 по 15.03 1942 р. свідчить про масштабність каральних акцій: якщо в районі до війни було 30 000 жителів, залишилось – 25000, в місті було 10000, залишилось 7 000. З 4000 євреїв не залишилося жодного. Нешадними окупанти були й до інвалідів та людей похилого віку. Залишилися свідчення про спалення жертв в різних населених пунктах району, в тому числі дітей та стариків. Особливою трагедією на Менщині було жорстоке вбивство дітей-інвалідів в с. Домниця.

Сутність окупаційного режиму також полягала в обмеженні прав місцевого населення, це зумовлюється введенням приписки і певних обмежень. На захопленій території німецька влада прагнула перетворити місцеве населення на рабів та експлуатувати місцеві ресурси. У кожному селі району була створена сільська община, яка працювала на окупантів. Так, у селі Бігач сільськогосподарською общиною керував німець Вальтер фон Динккель. Займалась вона в основному вирощуванням зерна та картоплі.

Жорстокий контроль окупантів змусив місцеве населення пристосовуватися до умов життя, пройти всі етапи адаптації та призвів до виникнення руху опору. Меняни своїми актами поступово руйнували існуючий порядок: приховували податки, організовували індивідуальні втечі, влаштовували караючі заходи, підтримували власні традиції та звичаї.

Процес адаптації населення відбувався у два етапи: етап пристосування, коли населення, долаючи страх, змушено було пристосовуватися до окупаційного режиму та етап активної адаптації, коли населення намагалося вийти за межі існуючого режиму, вплинути на нього.

Природне середовище було тим засобом, що допомагало жителям захиститися від покарання та визиску загарбників. Луки, канали, землю населення використовувало як схованку для переховування як людей, так і харчових припасів, різних речей. Такий досвід виживання населення вже мало під час громадянської війни та голодомору 1932–1933 рр.

На окупованій території життя населення значною мірою залежало від влади. У селах для полегшення управління окупанти призначали старосту, від дій якого нерідко залежала доля односельчан. Хоча більшість старост очевидці подій характеризують як людей, що прислужували владі, проте зустрічалися серед них і ті, хто намагався стати на захист інтересів односельців.

Для боротьби проти окупаційного режиму населення бралось за зброю. У районі діяли партизанські загони, які хоч і не були численними, але завдавали шкоди ворогам, підриваючи мости, зриваючи постачання на фронт тощо. Майже всі підпільні групи району з'єдналися із загonom О.Федорова.

Незважаючи на жорстокі порядки, меняни підтримували свої традиції та звичаї, що й допомагало вижити в роки війни, вселяло надію на перемогу. Місцеве населення ходило до церкви, зберігало обряди, співало пісні. На Менщині під час війни важливу роль відіграв бандурист Семен Власко, який своїми піснями підтримував оптимізм у населення та вселяв віру у перемогу.

УДК 94(477-25) «1941-1945»

ХАРЧЕНКО Ярослав Сергійович

студент 1 курсу механіко-технологічного факультету, НУБіП України;

ЛАНОВІЮК Людмила Петрівна,
кандидат історичних наук, доцент, НУБіП України (м. Київ, Україна)

14-А ГРЕНАДЕРСЬКА ДИВІЗІЯ ВАФФЕН СС «ГАЛИЧИНА» – МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Щороку ми пригадуємо про події Другої світової війни, згадуємо по-різному в залежності від регіону чи політичних симпатій, але забуваємо згадати про тих безіменних героїв, що полягли на кривавих полях баталій тієї війни. Одними з великої кількості загиблих були комбатанти 14-ої Гренадерської Дивізії СС

Галичина, що кров'ю, пролитою в боях, здобули собі місце в літописі історії.

Історія дивізії розпочалась у березні 1943 р. після налагодження співпраці поміж губернатором Галичини Отто Вехтером і представниками українського національного руху для створення поліційного полку «Галичина». Представники української сторони висунули низку вимог німецькій стороні. Частину цих вимог виконано. Однією із таких вимог було – надати дивізії духовну опіку капеланів (і греко-католицьких, і православних), яку німці без вагань виконали, незважаючи на те, що жодна інша частина СС не мала духовного опікунства. Про наявність духовного опікунства та набожність дивізійників із подивом згадував свого часу Ервін Роммель, що тоді перебував у Європі і випадково побачив вояків дивізії, які були на церковному богослужінні. Дивізійні капелани (саме так називали священнослужителів у складі дивізії) носили звичну СС-івську форму, знявши при цьому з головного убору із релігійних мотивів емблему у вигляді черепа та перехрещених кісток, більш знану як «Мертва Голова».

Далі розпочався процес формування військової одиниці: попри те, що максимально можливою чисельністю було 17 200 вояків, до лав дивізії лише за перший період зголосилось близько 80 тисяч охочих. Зауважимо, що на початковій стадії свого існування дивізія мала назву – Галицька Стрілецька Дивізія. Історія назви цього військового формування є дуже колоритною, а причини частих перейменувань узалежені від політичних інтриг між українською та німецькою сторонами, зумовлені зміною поглядів на українське питання частиною керівників Третього Райху. Після набору добровольців до її складу дивізія отримала назву Дивізія добровольців СС «Галичина». Передостанній раз як самостійну, окрему бойову одиницю дивізію перейменовували 12 листопада 1944 р. Із того часу це – 14-а Гренадерська дивізія СС (1-а українська). Саме під цією назвою дивізія відома у світовій історіографії, а особливо – радянській.

Також одним із маловідомих фактів про 14-у Гренадерську Дивізію СС «Галичина» є той факт, що незважаючи на те, що дивізія була в складі елітних німецьких формувань, велика кількість офіцерів були українцями. Так було не завжди, і на перших періодах історії дивізії більшість посад обіймали все-таки німці, оскільки потрібен певний час, щоб підготувати українські військові кадри, які могли б підлаштуватись під реалії й військову ієрархію тогочасної німецької армії.

Також однією із цікавих і маловідомих сторінок історії дивізії є її геральдика, а саме: питання використання петлиць у вигляді золотого Галицького лева і двох, звичних для всіх есесівців, рун «Зіг». Кожна дивізія, що перебувала в складі СС, мала свою відзнаку – символ, що його нашивали на уніформу есесівця. Незважаючи на це, більшість вояків носили на правій петлиці не дві руни «Зіг», а власний символ – Галицького лева. Причиною носіння саме цієї атрибутики стала не заборона німецької сторони на носіння петлиць із рунами, а бажання вояків дивізії до самоідентифікації за національною ознакою.

Після проведення кровопролитних боїв проти армії Радянського Союзу, зокрема, під Бродами, та після визнання Третім Райхом нещодавно створеного Українського Національного Комітету як єдиного представника українського народу розпочався процес створення Української Національної Армії, ядром якої стала саме 14-а Гренадерська дивізія СС «Галичина». Дивізія завершила активні бойові дії в Європі під назвою 1-а українська дивізія Української Національної Армії.

Останнім цікавим, але мало дослідженим фактом із історії дивізії, є факт здачі 8 травня 1945 р. в полон союзним військам в період завершення війни. Здача в полон була дуже важкою темою для вояків, зважаючи навіть на той факт, що вони могли бути видані радянській стороні, прекрасно розуміючи, що там їх чекає далеко не світле майбутнє в Радянському Союзі. Союзники, не зважаючи на численні вимоги радянської сторони, не видали вояків дивізії (крім невеликої кількості тих, хто сам зголосився поїхати на підконтрольну Радянському Союзові територію України). Поблажливі умови перебування у полоні та забезпечення

імунітету від видачі радянській стороні були заслугою командира УНА Павла Шандрука, що був особисто знайомий із генералом Андерсом ще з часів нападу Німеччини на Польщу. Дехто пояснює цей факт із впливом Ватикану на західних політиків.

Отже, історія дивізії є маловивченою і потребує додаткового, глибокого дослідження, із залученням архівних документів та інших джерел, що можуть ще багато розповісти про історію 14-ої Гренадерської дивізії СС «Галичина».

УДК 94(477)

ХРИНЮК Олена Русланівна,
студентка I курсу економічного факультету, НУБіП України;
ХВІСТ Вікторія Олексіївна,
кандидат історичних наук, доцент, НУБіП України (м. Київ, Україна)

КОЗЯТИНЩИНА У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Україна переживає важкі часи – війна на сході країни, розхитування політичної нестабільності всередині держави, економічна криза та зміцнення громадянської позиції українців, вияв патріотизму та віра у світле майбуття. Саме зараз час повернути свій погляд у минуле і зрозуміти, що українці завжди прагнули незалежності, самовираження, боронили свою землю.

Не можливо спокійно осягнути лихоліття Великої Вітчизняної війни, все те, що довелось пережити нашим громадянам, мешканцям Козятинщини, що на Вінниччині. Історією міста, участю містян у подіях різних літ займалась директор краєзнавчого музею Лілія Макаревич та завідувача архівом Зоя Вільчинська.

Залізнична станція Козятин вже в перший тиждень війни виявилась у прифронтовій смузі. Виключний героїзм проявили паровозні бригади, які водили поїзди до лінії фронту і вивозили цінні вантажі й людей у глиб країни. Саме з цієї причини місто з перших днів війни потрапило під обстріл фашистської авіації. Смівливо боролися, відстоювали і обороняли від ворога наші землі підрозділи 6-ї Армії під командуванням генерала-лейтенанта Музиченка І.М. Районний центр в червні 1941 року обороняли командири і бійці 16-го механізованого корпусу генерала Соколова О.Д. В нерівних, кровопролитних боях навічно полягли сотні бійців і командирів, які прибули на захист міста Козятин з західних кордонів Батьківщини. 15 липня 1941 року в районний центр Козятин вдерлися окупаційні передові частини 16-ої танкової дивізії генерала-майора Хубе. Близько 3000 бійців і командирів Червоної Армії потрапили до табору військовополонених, котрий фашисти розмістили на території сучасних організацій НГЧ-2, СМП-648, міського району ПРБ. Близько половини з них до весни 1942 року загинули від виснажливої праці, голоду і холоду. Інші були перевезені до міста Бердичева.

З перших днів окупації патріотично налаштоване населення Козятини та сучасної території району намагалися робити все можливе, щоб звільнитися з під фашизму. На території регіону організувались під керівництвом досвідчених командирів Червоної Армії, що вийшли з ворожого оточення, підпільні антифашистські організації, угруповання, осередки, до яких вступали, іноді не знаючи одне одного, сотні патріотів Козятинщини.

В місті Козятині з жовтня 1941 року по грудень 1943 року активно функціонувала у взаємодії з вінницькими підпільними антифашистськими організаціями «Україна» і «Серго», налагоджуючи зв'язок з сільськими та районними організаціями Самгородка, Махнівки (тепер Комсомольське) – антифашистська підпільна організація «Залізничник» під керівництвом Попова Івана М'ячеславовича (підпільне прізвище – Доля Анатолій Іванович). До її основного складу входило 26 залізничників і 36 активістів. Підпільникам вдавалося запобігати вивезенню молоді до Німеччини, худоби і зібраного з багатих чорноземів Козятинщини врожаю.

Патріоти організували визволення з ешелонів військовополонених, лікували

і переховували їх з подальшим працевлаштуванням, здобували розвідувальні дані, організовували диверсії на залізниці і в селах району та за його межами.

Завдяки діяльності організації «Залізничник» виникли осередки в селах Кашперівці, Білопільці, Селищі, Комсомольському, Сестринівці. Особливо активно діяли підпільники при цукрових заводах – Махаринецькому, Юзефо-Миколаївському та Бродецькому. Антифашистська діяльність на території району і міста багатьом з них коштувала життя. Не зустріли день визволення рідної землі від окупантів закатовані і страчені фашистами І. Сербін, Г.Кондрацький, А.Грогуль, В. Іванов, М. Седлецький, А. Слободяник, Острожинський, Квашун, І. Кошаківський, І.Вашко, В.Кузьменко, С.Марчук, С.Бурмись, О.Погребняк, В.Казаков, О. Ткачук та чимало інших.

Під час окупації гинули в нерівній і жорстокій боротьбі не лише воїни і патріоти, а й звичайні мирні жителі. 20 липня 1941 року в місті були створені єврейські гето. З червня 1942 року о 15 год. на околиці Козятина, на Талимонівці, в районі Табенки, фашистами і поліцаями було знищено близько 350 євреїв, 270 циган та 100 полонених військових. У 1950 році на місці страти встановлено обеліск. Аналогічні знищення мирного населення відбулися під районним центром Самгородком – 300 чоловік, біля с. Білопільля – до 250 чоловік.

Близько 15000 наших земляків, призваних з Козятинщини на фронті Великої Вітчизняної наближали своїми героїськими подвигами день визволення від фашистських окупантів.

Визволений Козятин був лише у грудні 1943 року 8-м гвардійським танковим корпусом та піхотинцями 1-го Українського фронту.

Отже, незважаючи на те, що з одного боку війна – це велика розруха, гігантські збитки, численні людські жертви, іншого – з війною пов'язані завоювання Україною авторитету на міжнародній арені, зростання у людей свідомості та віри у свої сили.

Вивчення подій, що відбувалися на Козятинщині залишається одним із актуальних напрямків роботи істориків-краєзнавців. Їх основною метою є збір матеріалів, їх аналіз та популяризація з метою виховання патріотизму підростаючого покоління та молоді.

УДК 94(477)

ЧЕПЧАК Діана Русланівна,

студентка 1 курс економічного факультету, НУБіП України;

ХВІСТ Вікторія Олексіївна, *кандидат історичних наук, доцент, НУБіП України (м. Київ, Україна)*

ВАСИЛЬКІВЩИНА В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Велика Вітчизняна війна – це велика трагедія для України та інших республік СРСР. Війна – це найбільша катастрофа за всю історія людства, яка забрала велику кількість життів.

Мета: метою цілком є розповісти про рідний край, Васильківщину, в роки Великої Вітчизняної війни.

22 червня 1941-го року почалася Велика Вітчизняна війна, а до Васильківщини окупанти дійшли в перших числах липня.

Почався тотальний грабiж Васильківщини. Нацисти по селах залишили колгоспи, перетворивши їх у громадські господарства, ввели загальну трудову повинність для населення віком від 12 до 60 років та жорстоко карали селян за невихід на роботу чи невиконання денної норми.

Усе майно і земельні території Васильківщини перебували у віданні німецької державної фірми «Централь Ост», яка займалася заготівлею усіх видів сільськогосподарської продукції для потреб вермахту та нацистського рейху.

З України вивезено на роботи до Німеччини 2 млн. 400 тис. громадян, в тому числі й моїх земляків. Моя прабабуся Дармостук Віра Микитівна в віці 12 років також була відправлена на роботи до Німеччини, але добрі люди допомогли

ій втекти.

Тривали масові розстріли радянських активістів, поранених і полонених червоноармійців. У Васильківську лікарню нацисти помістили поранених червоноармійців, яким не давали ні продуктів, ні медикаментів. Щоб якось допомогти пораненим, місцеві жінки організували збір продуктів, готували і приносили бійцям їжу.

По Василькову на залізничній станції було розстріляно 150 полонених.

На території Васильківського «Заготзерна» у трьох великих ямах після визволення Василькова знайшли багато розстріляних або померлих з голоду червоноармійців. Тут же розстріляні всі душевнохворі.

Уже в грудні 1941-го року на Васильківському млині утворилася підпільна група, до якої входили Шелестун, Лейман і Сумароков, Микола Статін, Мукагов, Єскін та інші.

Ширився антифашистський рух по району. Населення саботувало розпорядження німецької адміністрації, молодь переховувалася від відправки в Німеччину. Патріоти роздавали людям зібраний в громадському господарстві хліб.

Було сформовано сильний Васильківський партизанський загін, який пізніше став 4-м батальйоном Київського з'єднання І. А. Хитриченка.

В окремих селах району діяли підпільні організації ОУН, яка напередодні війни співробітничала з німцями.

Васильків і Васильківщина в цілому були визволені військами 1-го Українського фронту генерал-полковника М. Ватутіна в наступних битвах: наступальній Київській операції та оборонній Київській операції.

5 листопада 1943-го року війська 38-ї Армії дійшли до окраїн Києва, а потім пішли в атаку на Васильків, Вишневе та Віту Поштову.

6 листопада 1943-го року воїни 7-го гвардійського танкового корпусу під командуванням генерал-майора К.Ф. Сулемова, гвардійці 23 мотострілкової бригади під командуванням гвардії полковника, двічі героя Радянського Союзу О.О. Головачова звільнили Васильків від німецько-фашистських загарбників. Також 6 листопада були звільнені Глеваха, Маршалівка, Рославичі, Крушинка, Кожухівка, Данилівка, Калинівка, станція Васильків-1, Путрівка, Діброва, Плесецьке та інші.

7 листопада воїни 56-ї танкової і 23-ї мотострілкової бригади звільнили Митницю, Саливінки, Лосятин, Мотовилівку, Безп'ятне, Вінницькі Стави, Ксавелівку, Кодаки, Бугаївку, Погреби та Барахти.

10 листопада були визволені Яцьки, Новоселиці, Гребінки, Ковалівка, Устимівка та Пологи.

Гребінки, Ксавелівка, Пінчуки, Яцьки та інші населені пункти Васильківщини кілька разів переходили з рук в руки.

31 грудня 1943-го року остаточно визволено Васильківський район.

В роки війни на Васильківщині було багато репресій, але наші відважні земляки робили все можливе, щоб звільнити свій рідний краю, свою Батьківщину від окупантів. Васильківщини пишається своїми героями.

Про події на Васильківщині в роки Великої Вітчизняної війни писали Ф.М. Рудич та Д.С. Вирський, які описували ці жахливі події.

Література:

1. Васильків – Інформаційно-пізнавальний портал. Київська область у складі УРСР [http://imsu-kyiv.com/msta-sela-kivsko-oblast/-vasylkivskij-rajon/vasylkiv.html] (На основі матеріалів енциклопедичного видання про історію міст та сіл України, том – Історія міст і сіл Української РСР: Київ. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1968; Історія міст і сіл Української РСР. Київська область / Ф. М. Рудич (голова ред. колегії) та ін. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1971. – 792 с.)

2. Вирський Д.С. Васильків / Д.С. Вирський // Енциклопедія історії України : у 10 т. – Київ : Наукова думка, 2003–2013. – С. 44.

3. Овдієнко В. Васильківщина в роки війни / В. Овдієнко // Життя і слово. – 2003. – №10. – С. 1–2.

ЖИТТЯ КИЄВА ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ

З 19 вересня 1941 року по 6 листопада 1943 року Київ був під нацистською окупацією, що тривала 778 днів. Війна внесла корективи в усі сфери діяльності міста. Але найголовніше – в долі людей. Українська столиця відчула на собі окупацію в повній мірі, з усіма її страхами. Сьогодні мало хто знає, як виживали люди, як боролася за Київ Червона армія і як поводитися німці. Київ горів двічі. І обидві пожежі завдали непоправної шкоди й історичним пам'ятникам, і самим киянам.

24 вересня 1941 року у Києві прогрімилі перші вибухи, після них почалася страшна пожежа. Вогнем був охоплений весь центр Києва. Вулиці Городецького, Хрещатик – теперішній Майдан Незалежності, Інститутська вигоріли внаслідок цих вибухів. Кияни, які жили в центрі, виявилися без засобів до існування, без житла. Все це стало результатом дії заздалегідь закладеної радянськими саперами та органами НКВС радіокерованої вибухівки.

Вдруге Київ горів на початку листопада 1943 року з вини німців. Вони спалили Київський університет, нинішню Парламентську бібліотеку і будинки в центрі міста. Звичайно, найбільшою втратою за час окупації вважається загибель Успенського собору. До сих пір не вщухають суперечки про те, хто насправді винен у цьому. Та історики переконані, що собор був замінований однозначно радянською вибухівкою.

Німецька військова адміністрація розмістилась у «Гранд-Готелі», а комендатура – на розі Хрещатика та Прорізної. Саме туди населення почало зносити зброю, вибухівку, радіоприймачі, протигази. Першими діями окупантів стала примусова реєстрація жителів протягом 5 днів. Таким чином вони отримували можливість виявити комуністів і співробітників НКВС, які в подальшому були розстріляні.

Першими під кулі потрапили київські євреї. Але, майже відразу, німці щоденно розстрілювали й заручників-українців – по 50, 100, 200 й 300 за раз. 29 та 30 вересня відбулося знищення євреїв у Бабиному Яру. Тільки за ці два дні, згідно німецьким джерелам, там загинула 33 771 жертва геноциду. Було знищено також циганів. Слід особливо зазначити, що багато українців, ризикуючи своїм життям, ховали євреїв у своїх будинках, рятуючи від неминучої загибелі дітей, жінок і чоловіків. У сучасному Ізраїлі їх, як і представників інших національностей, називають «Праведниками світу» і віддають данину глибокої поваги мужності та гуманізму цих людей.

Другий бік злочину – пограбування міста. Вивезено всі археологічні експонати: одну з найкращих у світі колекцію перської кераміки, малюнки голландської та фламандської шкіл, гобелени. Вкрадено коштовне устаткування вишів, шкіл, лікарень, наукових установ. Навіть тролейбусні та трамвайні вагони відправили в фатерлянд. Протягом 1941-1942 років тривало пограбування цінностей Лаври, була вивезена значна кількість раритетів. Створена штадткомісаріатом у жовтні 1942 року «Контора по розбиранню пошкоджених будівель» нищила й уцілілі споруди, сприяла вивезенню лаврських дзвонів. Молодь – слідом, щоб працювали для Рейху. А полонених військовослужбовців морили голодом до смерті – за ці злочини гітлерівці дістали заслужену кару у Нюрнберзі.

Під час окупації в Києві найскладніше було з продуктами харчування і зі світлом. Магазины працювали в той час лише для німців, населення ж виживало тільки завдяки ринкам, що розташовувалися на Львівській площі, на Євбазі, на Лук'янівці та на Подолі. Ціни на продукти змінювалися залежно від ситуації на

фронті – чим далі заходили німці, тим дорожче коштувала їжа. Деякий час ходили на ринки без грошей, а з тим, що можна обміняти на їжу. Але такий натуральний обмін був нерівним. Наприклад, дитячий і дорослий одяг можна було виміняти на склянку пшона – найдешевшу крупу.

Що стосується світла, то кияни спочатку користувалися гасовими лампами, а коли гас скінчився, лягали спати, як тільки сутеніло. Виходити на вулицю у вечірній і нічний час було заборонено: з 18 вечора до 5 ранку діяла комендантська година. Тих, хто насмілювався не послухатися, розстрілювали без розмов. У Києві виходили з друку дві газети: одна українською мовою – «Нове українське слово», і одна російською. Газети рясніли карикатурами на Сталіна і повідомляли про рішення Міської управи.

Під час окупації в Києві складно було і з транспортом, ходив тільки трамвай. Усі автобуси, яких і до війни було не так багато, забрали для армії, а тролейбуси без електрики не функціонували. Незважаючи на все це, життя тривало. Працювали Оперний театр, Українська хорова капела, капела бандуристів, Театр оперети, вар'єте, ляльковий театр, консерваторія, хореографічна і дві музичні школи. Для відвідування були відкриті зоопарк і ботанічний сад. У 1943 році в Києві навіть відбулися дві художні виставки, на яких виставляли свої роботи 216 художників. Картини купували переважно німці. У Києві під наглядом німців діяли окремі підприємства (на яких підпілля неодноразово вдавалося до актів саботажу), процвітала ринкова торгівля у «диких» формах.

У місті були в обігу німецькі райхсмарки та спеціально надруковані у Рівному окупаційні карбованці. Також проводилися спортивні заходи. Інформація про «матч смерті» – міф радянської влади.

Наприкінці окупації Києва населення міста складало близько 180 тисяч осіб, було зруйновано 940 будинків державних і громадських установ, 1742 комунальних будинки, 3600 приватних будинків, знищені всі мости через Дніпро, виведені з ладу водогін, каналізація, транспортне господарство.

Таким чином, друга світова війна обернулася для Києва низкою трагічних подій, незліченними людськими втратами та матеріальними збитками.

УДК 94(477)

ЯРОШЕНКО Роман Юрійович,
студент 1 курсу економічного факультету, НУБіП України;
ХВІСТ Вікторія Олексіївна,
кандидат історичних наук, доцент, НУБіП України (м. Київ, Україна)

МИРОНІВЩИНА В РОКИ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Війна. Коли чуєш це слово, на думку приходять спогади про страшний і трагічний період в історії людства – Другу світову війну.

В цьому році весь світ відзначає 70-ту річницю перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Переконали, що жодна людина не може стояти осторонь цих знаменних подій. Ми знаємо і пам'ятаємо, що Україна зробила значний внесок у перемогу над нацизмом і союзниками Німеччини. Водночас для України Друга світова війна стала загальнонаціональною трагедією, адже вся її територія була окупована. Нацистський окупаційний режим в Україні був одним з найжорстокіших в світі. Вся українська земля страждала, не оминула така доля і мою рідну Миронівщину. Саме тому дослідження і висвітлення суті німецько-фашистської окупації Миронівщини і є метою даної роботи.

Багато науковців досліджувало і досліджує цей період вітчизняної історії. Значним є і доробок краєзнавців, які наполегливо і тривалий час збирали по крихтам цінний матеріал, на основі якого вдалося правдиво відтворити всі жахіття фашистського окупаційного режиму на території Київщини і, зокрема, Миронівського району. Результатом кропіткої праці моїх земляків-дослідників – Глуценко Віктора Антоновича та Нестерова Романа Григоровича стали їх

монографічні дослідження: «Миронівка: сторінки історії. Історія міста Миронівка Київської області» та «Літопис рідного краю. Миронівський район у Велику Вітчизняну війну». В основу цих краєзнавчих розвідок лягли архівні документи та спогади очевидців.

6 серпня 1941 року німецькі загарбники захопили Миронівку. В перші місяці окупації режим по відношенню до місцевого населення був відносно лояльним, але все змінилося після розгрому німецьких військ під Москвою. Тепер окупаційній владі дозволялося знищувати, або ж відправляти в концтабори без судового вироку будь-яку людину, запідозрену в негативному ставленні до німецьких «визволителів».

Це значило, що німецький солдат чи поліцай міг на свій розсуд вбити першу-ліпшу людину, яка їм не сподобалася. Так, комендант Олександрівської сільської поліції Гнат Синявський особисто застрелив ні в чому не повинного односельчанина Максима Полікарповича Коломійця.

Цим звірячим вбивством, своєю ревною службою зрадник переконав окупантів у своїй безмежній відданості. Як наслідок, Г. Синявського призначили заступником коменданта Миронівської районної поліції.

Миронівчан пригнічувала робота на фашистів, але вони мушили працювати, адже перед ними стояв вибір робота або смерть.

Знайшлися патріоти, які йшли проти окупантів. Так, Панас Якимович Шарафан залишився в тилу ворога для організації руху опору.

В листопаді 1941 року Шарафан повертається до Миронівки, відбирає людей яким довіряє, і разом з Іваном Приймаком починає роботу над створенням підпільної групи – «Комітет №8».

Шарафан працював в депо станції Миронівка, а в цей час на пошті працював Буслов, ще один з комітету вісімки. Приймак та Шарафан відбирали надійних людей, і в квітні 1942 року диверсійна група починає працювати на чолі з Сизовим Ф.Я. Член «Комітету №8» Геннадій Єрьомкін, налагоджує зв'язки діючою підпільною групою Фотя Чередника в Зеленьках. Створюють антифашиську групу у відділку радгоспу «Вербова». Отже, «Комітет №8» діяв продуктивно.

Також Шарафан не міг обійти своєю увагою МТМ (машинно-тракторна майстерня), там де ремонтували німецьке військове спорядження. В грудні 1942 році в МТМ почала діяти підпільна антифашистська група.

Керівник групи Глазурін-Савченко Михайло Петрович та Симов Василь Іванович, обидва полонені миронівського концтабору. А також Сидоренко Л.В., Дяченко І.П., Войцеховський В.П., Краснощок О.А., Гура В.Т., Шарафан П.Я. Останній виконував роль зв'язкового «Комітету №8», отримуючи і виконуючи вказівки свого брата Панаса Шарафана. Яку ж роботу виконувала антифашистська група МТМ. Говорять архівні документи:

«Головним в роботі групи було проведення антигітлерівської пропаганди, розповсюдження повідомлень «Радінформбюро» і листівок серед своїх робітників і жителів села Миронівки. Члени групи Савченко і Симонова чотири рази виводили з ладу токарні верстати, один двигун внутрішнього згорання, дві шабровочні плити, виготовляли нестандартні бойки до гармат і «пальці» до гусениць німецьких танків. Слюсар Дяченко привів у непридатність два мотоцикли і одну автоматику, підготовлені до відправки в Німеччину. Краснощок О. А. збирав зброю і боєприпаси для підпільної групи. Глазурін-Савченко за допомогою Краснощока О.А. систематично організовував крадіжки нарізних інструментів, вимірювальних приладів, напилків, псували машини, погано проводили ремонтні роботи, щоб швидко виходила з ладу та чи інша машина. І таким чином нанесли шкоду фашистам». [1 ст. 174–180]

Отже, гортаючи сторінки цих книжок ми дізнаємося, якими неймовірними зусиллями була здобута перемога над грізним ворогом. Про ці страшні роки нагадують пам'ятники, обеліски та генетична пам'ять народу, де ніхто не забутий і ніщо не забуте.

Література:

1. Глущенко В.А. Миронівка: сторінки історії. Історія міста Миронівка Київської області / В.А. Глущенко. – Миронівка: ПрАТ «Миронівська друкарня», 2012. – 312 с.
2. Нестеров Р.Г. Літопис рідного краю. Миронівський район у Велику Вітчизняну війну / Р.Г. Нестеров. – Миронівка: МПП «Офорт», 1993. – 114 с.

ЕТНОМЕНТАЛЬНИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СПРИЙНЯТТЯ ПЕРЕМОГИ

УДК 94(477)

КОСТЮК Олександр Васильович,
доцент, кандидат філософських наук
Національний університет біоресурсів та
природокористування України (м. Київ,
Україна)

РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (В УМОВАХ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ)

Нацистські теоретики розробили концепцію розширення «життєвого простору» німецького народу як єдиний засіб підйому його добробуту, з якої природно випливала офіційна доктрина про расову перевагу німців над іншими народами. В такий спосіб німецького громадянина підводили до висновків про законність претензій Німеччини необхідність справедливого розподілення життєвого простору на Сході. Суть нацистської концепції стосовно України ґрунтувалась на східнослов'янському аспекті расової доктрини Гітлера. Зарахований до расово неповноцінних, український народ був приречений нацистами більшою частиною на винищення, меншою – стати робочою силою, чому і були підкорені ідеологічні засади здійснення нацистської політики в Україні. Саме в контексті такої стратегії здійснювався вплив на духовне життя народу України, який, за думкою нацистської верхівки, в умовах блискавичної війни достатньо було обмежити пропагандою та агітацією. Але, неочікуваний хід воєнних дій та їх термінів примушувало застосовувати тактичні заходи умиротворення населення. Одним з визначних чинників такої політики стало вимушене, а тому своєрідне забезпечення мінімуму духовних потреб населення.

Окупація України німецькими і румунськими військами істотно змінила релігійну ситуацію. На всій території почалося масове відкриття храмів, що були закриті у 30-х роках. Так, у Київській області в 1941–1943 рр. богослужіння відновилося в 350 храмах, у Полтавській – у 342, у Луганській – у 128, у Донецькій – у 230. Схожа ситуація була й в інших областях на окупованій території.

Необхідно наголосити, що із самого початку окупації розроблені нацистами заходи щодо релігії мали успіх: значна частина духовенства і мирян повірила пропаганді. Прихід німців розглядався деякими як порятунок віри і Церкви. Зрозуміло, що причиною таких настроїв були злочини сталінського режиму в 30-х роках, унаслідок яких до 1939 року на території власне Росії залишилося менш, ніж 100 храмів (в Україні, зокрема, збереглося лише 3% дореволюційних парафій; у всій Київській єпархії на 1940 рік залишилося всього 2 парафії). Звичайно, загарбники і не збиралися давати Православній Церкві повної релігійної свободи. За діяльністю Церкви був встановлений тотальний контроль. Вже в грудні 1941 року імперська канцелярія видала спеціальну інструкцію зі зверненням до українського населення: вона передбачала заборону прочанства, створення релігійних центрів на місцях українських святинь, заборону створення духовних навчальних закладів.

Населення окупованої України стало об'єктом цілеспрямованої ідеологічно-психологічної обробки – запоруки духовного підкорення. Духовні потреби населення України повинні були задовольнятися, в першу чергу, сприйняттям тих ідеологічних настанов, які підготувала для них нацистська пропагандистська машина. Поступово була налагоджена доволі дієва радянська контрпропаганда, а

нацисти опинилися в тій самій ситуації, як колись радянська влада – їх слова розходились зі справами, пропаганда з реальним життям при «новому порядку». Нацистські керівники не передбачали та й були категорично проти відповідної «культурної програми» для України.

Влада на місцях створювала видимість налагодження духовного життя, щоб відволікти населення від злиднів окупації, постійних турбот у боротьбі за виживання. Театральні вистави, кінофільми, виступи самодіяльних творчих колективів, організація різноманітних свят мали формувати позитивні настрої.

Усе це привело до того, що з 1943 року у німецьких офіційних документах уже ясно звучав сумнів у правильності ряду аспектів обраного курсу церковної політики. Сподівання на підтримку «нового порядку» з боку гноблених у СРСР релігійних організацій були одним зі споконвічних стереотипів ідеології окупації. Тому ідеологи рейха неодноразово висловлювали подив з того, що в патріотичному русі в Радянському Союзі значне місце посіла Православна Церква. У бюлетені Поліції безпеки «Повідомлення з окупованих східних областей» (7 травня 1943 р.) зазначалося: «Радянська пропаганда зуміла спритно використовувати релігійні почуття населення у своїх цілях. Церкви і маси все більше отримують заохочення.

Отже, при усіх зусиллях забезпечити мінімум духовних потреб населенню України, нацистська влада не спромоглась створити уявлення про серйозність своїх намірів. Будучи з тактичних міркувань «одноразовими», кроки у відновленні освіти, культури, підтримки частини української інтелігенції, не могли ввести в оману український народ. Як свідчать архівні документи, сама нацистська влада визнавала, що нехтування матеріальними і духовними потребами населення окупованої України призвело до катастрофічних наслідків не тільки певної політики, але результату усієї війни на Сході.

Література:

4. Гордієнко В.В. Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні // Укр. іст. журн. – 1998. – № 3. – С 73-81

5. Грідіна І.М. Вплив нацистської пропаганди на духовне життя населення України / І.М. Грідіна // Укр. іст. журн / Головн. ред. В.А. Смолій. – 2009. – № 3. – С. 123–132.

6. Міненко Т. Православна церква в Україні під час Другої світової війни. – Вінніпег, Львів, 2000. – Т. 1. – 392 с.

7. Історія релігії в Україні: У 10-ти тт. / За ред. А.Колодного. – К., 1999. – Т. 3. Православ'я в Україні, 735 с.

УДК 9«364»1939-1945:343.262-054.65

ЛАНОВІЮК Людмила Петрівна,
кандидат історичних наук, доцент,
НУБіП України (м. Київ, Україна)

ОСТАРБАЙТЕРИ (НА ОСНОВІ СПОГАДІВ ЖИТЕЛІВ С. ГОРДІЇВКИ РОМАНІВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Пам'ять про війну є духовно-історичним надбанням нашого народу, яке, з одного боку, витворює підвалини його самодостатності й самобутності, а з іншого, – органічно інтегрує його в загально-цивілізаційний потік, підносить до рівня інших народів, які активно творили історію [1].

Протягом двох років Україна перебувала під владою нацистської Німеччини. Характерною рисою «нового порядку», зумовленою гострим дефіцитом робочої сили у господарському секторі третього рейху, стало широкомасштабне використання примусової праці населення окупованих територій. Так, у Німеччині з'явився новий вид іноземних робітників – остарбайтери, робітники зі Сходу. Їхню працю використовували на роботах у військовій промисловості, на шахтах, у сільському господарстві. За підрахунками істориків з 7 мільйонів іноземних робітників у Німеччині третину становили українці. Зокрема, з 2,8 мільйонів молодих людей, вивезених із Радянського Союзу, 2,4 мільйони були вихідцями з України [2].

Нищівний вал Другої світової не обминув жодного міста, жодного села. Прикладом чого є і невелике село Гордіївка Романівського району, що на Житомирщині. На примусові роботи до Німеччини із села було вивезено 80 чоловік. Це переважно молоді люди віком від 18 до 22 років. На жаль, на сьогодні уже нікого з них не залишилося в живих.

За спогадами Степанюк Ярини Макарівни, 1920 року народження, вона разом з іще декількома односельчанами в 1941 р. під конвоєм німців і поліцаїв пішки була пригнана до залізничної станції Чуднів. Там їх завантажили, як худобу, в товарні вагони (чоловік 30 у кожному) із заготованими колючим дротом вікнами і повезли до Німеччини. Попереду і позаду ешелона знаходилася охорона з кулеметами та автоматами. Кінцевим пунктом призначення було місто Боблінген. Там довелося працювати на меблевій фабриці. Робочий день тривав 12 годин на добу (з 6-ї ранку до 6-ї вечора). Працювали дуже важко. За невелике порушення – лайка, побої. Їсти давали тричі на день: квасоля в стручках, синя капуста, шліхта, 300 грамів хліба.

З болем згадує свою юність Скляр Рафаліна Йосипівна, 1925 року народження. «Такої наруги, такого знущання з людей і такої важкої праці я ніде більше не зустрічала. Працювала на меблевій фабриці в місті Боблінген. На одязі в нас були нагрудні знаки «OST». Радянський уряд вважав нас ворогами, зрадниками. Але ж цей уряд не зумів нас захистити. І туди ми їхали не з власної волі. Звільнили нас американці й передали радянській військовій частині, яка й відправила додому. У рідне село я повернулася 29 серпня 1945 р.»

Не може забути похмурих років свого життя і Маленюк Ольга Іллівна, 1924 року народження, яку забрали до Німеччини у 1942 р. Під конвоєм вона разом з іще 22-ма дівчатами з села Паволочки були привезені до містечка Чуднів. «У пам'яті назавжди залишились хвилини прощання, виплакані та наповнені глибоким безнадійним смутком мамині бездонні очі. Здавалося, що прощаємось назавжди». Працювати випало на військовому заводі, де виготовляли набої, у містечку Шлайфе. Вставали о 6-й годині ранку і працювали до 6-ї години вечора. Далі заступала друга зміна. Ольга була поставлена біля величезного котла, в якому проварювалися набої, привезені з фронту. Ці набої безперервно йшли по конвеєру, так що ні на хвилину не можна було присісти. Як згадує Ольга Іллівна: били її не часто і не дуже. Але поряд працювала жінка з Орловської області, яку забрали до Німеччини просто з вулиці. Дома залишилося у неї четверо маленьких дітей, яких нікому було доглянути. Вона здавалася божевільною від горя. І над нею знущалися хто хотів і як хотів. Зрештою її відправили до концентраційного табору. Як склалася подальша доля цієї нещасної жінки невідомо.

Поділилася спогадами й Подважук Єва Іванівна, 1925 року народження. Забрали її до Німеччини у 1942 р. Перебувала у місті Лібау. Після розподілу випало працювати на текстильній фабриці по 12 годин на добу, за що одержували 150 грамів хліба та брукву. Крім голоду й страху нічого хорошого не пригадує. Проте траплялися хвилини, коли голод штовхав нещасних на відчайдушні в тих умовах вчинки. Втікали дівчата потайки до сусіднього лісу по малину чи чорницю. Інколи вдавалося зробити це непомітно, а коли попадалися, то били нещадно. Будучи там, на далекій чужині, дівчина, сумуючи, написала рідним лист-вірш, який ті таки отримали: «Соловейку ріднесенький, вчини мою волю. Я напишу лист рідненьким – віднеси додому ...» [3].

Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі кваліфікував масову насильницьку депортацію населення на базі рабсько-кріпосницьких порядків як воєнний злочин та злочин проти людства.

Посилання:

1. Лисенко О. Друга світова війна в контексті наукових досліджень / О. Лисенко //Осяяні славою Перемоги. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 60-річчю визволення України та 60-річчю Великої Перемоги над німецько-фашистськими загарбниками. – К.: Національний аграрний університет, 2005. – С. 25–32.

2. Бойко О. Історія України / О. Бойко. – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – С. 401–402.

3. Лановюк Л., Лановюк П. Кризь віки і долі. Гордіївка / Л. Лановюк, П. Лановюк. – Житомир: Полісся, 2011. – С. 88–95.

УДК: 94(477.52)«19»:322

ОЛІЦЬКИЙ В'ячеслав Олександрович,
*аспірант кафедри історії і політології
НУБіП України (м. Київ, Україна)*

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У КІНЦІ 30-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 40-Х РР.
XX СТ. ТА ВПЛИВ НА НЕЇ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1941–
1945 РР. (НА ПРИКЛАДІ СУМЩИНИ)**

Будь-яка війна негативно впливає на життя населення та становище воюючих держав. Разом з тим вона вносить певні корективи у ставлення влади до тих чи інших соціальних інститутів або груп. Актуальним у історичній науці залишається питання впливу радянсько-німецька війна 1941 – 1945 рр. на трансформацію політики радянської влади що до православної церкви. Не з'ясованим це питання залишається і для Сумщини.

До кінця 1930-х рр. в Україні було закрито 80% сільських церков [1, с. 12]. Не виявилася по за цим процесом Сумська земля. Упродовж 1930-х рр. була закрита більшість храмів. Частина використовувалася, як складські приміщення (здебільшого для зберігання зерна), частина – зруйнована. Процес знищення релігійних споруд активізувався у 1940–1941 рр. [1, с. 14].

На кінець 1930-х рр. переслідувань зазнали близько 200 служителів православної церкви Сумщини. Пік репресій припадає на 1937–1938 рр. більшість переслідуваних священиків у цей час розстрілюється. Їх звинувачують у контрреволюційній діяльності та антирадянській агітації.

Із 1939 р. кількість смертних вироків що до священиків усіх конфесій поступово зменшується, більшість із них зазнають десятирічних ув'язнень у віддалених таборах СРСР. Трансформуються певною мірою і звинувачення – підозрюваним інкримінуються участь у націоналістично-фашистських організаціях, вихвалання фашизму та Гітлера тощо [2, с. 34].

У цей час найбільшого переслідування зазнають РПЦ та УАПЦ через розкольницьку діяльність влади та підтримку нею обновленців. У цей період більшість серед розстріляних священиків Сумщини займають представники Українського екзархату РПЦ, адже він мав більшість приходів у регіоні, відповідно був впливовішим та чисельнішим.

Виходячи із цього можемо стверджувати, що ситуація складалася таким чином, що радянська влада не збиралася іти на поступки церкві. Ні про яке відродження релігійного життя не могло бути і мови.

Певні корективи у цей процес внесла радянсько-німецька війна. Шукаючи підтримки з боку місцевого населення німецька адміністрація дозволяє богослужіння. Відкриваються закриті радянською владою храми. У 1941 р. відновлюється діяльність Іллінської церкви, на Трійцю 1942 р. Троїцького собору м. Суми. У цей час діє Спасо-Преображенський собор міста. 11 січня 1942 р. відкрита контора по реставрації храмів. Взагалі по Сумській єпархії Українського екзархату РПЦ на 1 липня 1944 р. служив 1 єпископ, 259 священиків, 27 дияконів та 113 псаломщиків [3, с. 17, 112–113]. Відновлюють діяльність і монастирі. Так, влітку 1942 р. релігійній громаді повернуто Харлампіївський (Гамаліївський) жіночий монастир, 14 жовтня 1942 р. відкрилась Глинська пустинь. Відновлює свою діяльність на Сумщині і УПЦ. За 1941 – 1942 рр. відновилося богослужіння майже у 80 храмах цієї конфесії [4, с. 84]. На Тростянецьчині відновлює діяльність рух підгорнівців.

Щоб здобути підтримку населення радянська влада також іде на поступки у релігій сфері. 4 вересня 1943 р. на нараді при Сталіні прийнято рішення про перегляд державної політики щодо церкви. Того ж дня у Кремлі відбувається

зустріч Сталіна із ієрархами РПЦ [2, с. 39]. Із цього часу РПЦ фактично перетворюється на єдину легальну православну церкву у СРСР. Відбувається відкриття храмів у всіх єпархіях РПЦ, дозволяються вибори патріарха, відновлює діяльність Журнал Московської патріархії, тощо [5, с. 63-105].

Ситуація що складалася на звільнених радянськими військами територіях була двоякою. З одного боку – адміністрація дозволяла діяльність РПЦ, з іншого – враховувався фактор перебування в окупації.

Із поверненням радянської влади на Сумщину відновлюється терор проти священиків, які тут служили протягом 1941 – 1943 рр. Радянський режим звинувачував їх у співпраці із фашизмом. Відразу після звільнення с. Жигайлівка Тростянецького району у 1943 р. військове командування розстріляло місцевого священика І.Ф. Гресь. Але це швидше виняток, адже більшість священиків у цей час заарештовують за співпрацю із фашистами, але стандартну у 1937–1938 рр. міру покарання – розстріл, замінюють на 10 р. виправно-трудоих таборів.

Разом із тим варто зазначити, що післявоєнні репресії на Сумщині були спрямовані не проти РПЦ, а проти її духовенства, яке служило на окупованих територіях. Діяльність храмів після арештів священиків не припиняється.

По іншому складається ситуація у відношенні до руху підгорнівців та УПЦ. Відразу після приходу більшовиків на територію області, вони зазнають активних переслідувань. Духовенство заарештовують, а релігійні включають до РПЦ. Так, 1 січні 1946 р. уповноважений у справах РПЦ по Сумській області Т.П. Носуленко доповідав Голові Ради у справах РПЦ при РНК СРСР, що із підгорнівщиною на Сумщині покінчено, а в усі общини призначені православні священики (мається на увазі священиків РПЦ) [6, с. 36–37]. Такої ж участі зазнала і УПЦ.

Отже, зміни які відбулися під впливом радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. у трансформації відносин радянської влади і православної церкви на Сумщині були двоякими. З одного боку, відновлення релігійного життя в роки німецької окупації радянською владою не припинялося. З іншого ж – священиків які служили на окупованих територіях було ув'язнено, рух підгорнівців та УПЦ, які набули поширення у 1941–1943 рр. на Сумщині ліквідовано. Релігійні громади цих конфесій насильно включено до РПЦ. Остання ж у цей час хоча і перетворюється на єдину легальну церкву краю, також втрачає самостійність, адже повністю контролюється радянською владою.

Література:

1. Книга Пам'яті Сумської області: в 3 т. – Т. II. Зруйновані храми Сумщини. Мартиролог втрачених святинь / [авт.-упор. О.М. Корнієнко]. – Суми: Видавництво «Ярославна», 2007. – 324 с.

2. Чугай А. Мученики за віру / А. Чугай, В. Анацький. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 2005. – 80 с.

3. Сильванский С.В. Заметки о Православии на Сумщине: очерк об истории и событиях XIX – начала XXI веков / С.В. Сильванский. – Сумы: ИПП «Мрія-1», 2014. – 368 с.

4. Сотник О.М. Репресії проти православної церкви на Сумщині: Випуск 2 / О.М. Сотник. – Суми: Мак Ден, 2007. – 124 с.

5. Цыпин В. История Русской Церкви XX век / В. Цыпин. – Сергиев Посад, 2006. – 199 с.

6. Сотник О.М. Репресії проти православної церкви на Сумщині: Випуск 1 / О.М. Сотник. – Суми: Собор, 2005. – 116 с.

ВОЛОСОВЕЦЬ Анна Владиславівна,
*студентка 1 курсу факультет ветеринарної
медицини, НУБіП України;*
КРАВЧЕНКО Наталія Борисівна,
*кандидат історичних наук, доцент, НУБіП
України (м. Київ, Україна)*

КРИВАВІ ТАЄМНИЦІ ВІЙНИ: НАСИЛЬСТВО ТА КАНІБАЛІЗМ В ЯПОНСЬКІЙ АРМІЇ

Історія Другої світової однозначно свідчить, що японські мілітаристи аніскільки не відставали від нацистів ні за кількістю військових злочинів, ні за їх жорстокістю. Японці відрізнялися креативом і нестандартними «рішеннями».

Бойові дії, що розгорнулися на Тихому океані в ході другої світової війни, набагато краще відомі в Британії і США, ніж у нашій країні. Але і далеко не всі жителі цих країн до недавнього часу знали про цей період. Завісу над страшною таємницею зважився підняти британський історик Ентоні Бівор.

Він стверджує, що наприкінці війни військовослужбовці японської імператорської армії займалися людожерством, причому це не були окремі витівки зійшовших з глузду від жахів війни людей. Мова йде про державну стратегію, покликану надихнути кожного воїна битися до останньої краплі крові. «Військовополонених використовували як м'ясну худобу, залишали їх в живих тільки для того, щоб перебити поодинці і вжити в їжу», – стверджує вчений.

Найбільш фанатично налаштовані з японських солдатів продовжували війну навіть після її закінчення. Так, в лютому 1946 року на острові Лубанг в ході бою з японцями було вбито 8 солдатів союзницьких військ. Більше всіх при цьому прославився молодший лейтенант японської військової розвідки Хіро Онода, який поодинці вів партизанську війну на Філіппінах до 10 березня 1974 року. За цей час він убив 130 осіб.

Фанатичний героїзм солдатів врятувати Японію від поразки вже не міг. Практично всі шляхи постачання гарнізонів були перекриті американським флотом.

У гарнізонах почався справжній голод. Саме на цей період і припадає розквіт канібалізму серед військовослужбовців японської армії. Він охопив практично всі гарнізони, розкидані по тихоокеанських островах, а також в материковому Китаї і Бірмі. У ході війни в японський полон потрапили 132 134 солдати союзницьких армій, додому з них не повернулися 35 756 чоловік.

Умови в японському полоні були жахливими. Над військовополоненими знущалися, залишали без їжі та медичної допомоги. Деяких убивали заради розваги, а ближче до кінця війни – і заради харчування.

Виснажені голодом японці їли трупи ворогів. Якщо ж їм не вдавалося спіймати ворожого солдата або місцевого жителя, то поїдали і своїх. Задokumentовано випадок канібалізму на архіпелазі Тітїтзіма, коли японці вбили і з'їли вісьмох збитих американських льотчиків. З ряду йому подібних він виділяється тим, що в «трапезі» брали участь не тільки офіцери, але й генерал з адміралом.

Генерал-лейтенант Есію Татібана в серпні 1944 року був командувачем гарнізону в Чічі-Джима на острові Бонін. Одного разу, напившись, він наказав поставити перед ним на коліна двох полонених американських льотчиків і обезголовив їх. Він наказав витягти з трупів печінку і приготувати з неї сукіякі – м'ясне блюдо з овочами. Цю страву він і поїдав в компанії своїх друзів. Пізніше ббивства продовжилися. І канібалізм теж.

У 1946 році під суд у цій справі потрапили 30 осіб. П'ятеро з них були повішені: генерал Татібама, адмірал Морі, майор Матоба, капітан Ісі і лікар Тераком. Цікаво, що стаття за канібалізм у міжнародному праві відсутня. Людожери були засуджені за «перешкоджання почесному захороненню».

Але на Міжнародному Трибуналі для Далекого Сходу – суді над японськими військовими злочинцями, що проходив у Токіо з 3 травня 1946 року по 12

листопада 1948, тема канібалізму не піднімалася. Бівор пояснює це тим, що влада США та Австралії вступили в змову. Офіційно вважається, що причиною було бажання пощадити почуття родичів військовополонених.

Пак Ен Сим – одна з корейських жінок, викрадена в «похідні борделі» для японських солдатів, що вже широко відомі всьому світу. Їй була нав'язана доля сексуальної рабині до поразки Японії у війні. У перший же день прибуття нещасна була жорстоко звалтована, а надалі клієнтів «на добу в середньому 30 солдатів». Тобто, сексуальних рабинь гвалтували практично безперервно. «Японські солдати всі, як один, кинулися на мене, як люті звірі. Якщо хтось намагався чинити опір, то негайно слідувало покарання: били ногами, кололи ножом. Або, якщо «проступок» був великий – рубали мечем голову ... Виснажених і хворих, вбивали і кидали в річку. Похідний бордель був справжнісіньким пеклом...»

Є свідчення не тільки жертв, але і катів – тобто японських громадян. Так, Сейдзі Йосіда раніше служив у «суспільстві трудового служіння державі» свідчив, як окупанти гнали корейських жінок в «похідні борделі» для своїх солдатів (як втім, і жінок з усіх інших захоплених ними країн). За його командою понад 1000 корейських жінок були викрадені в борделі.

Чимало підтверджень ганебної практики японської воячини є і серед документів союзників. Державний архів США розсекречує і публікує нові докази захоплення жінок в похідні борделі для японських солдатів.

Азіатські справи мало цікавили стогнучу в руїнах Європу, для СРСР японська кампанія виявилася швидкою і переможною, тобто без особливого озлоблення, вся увага Москви була прикута до жахливих злочинів нацистів на окупованій радянській території. Американці, австралійці і британці помовчували за вказаною вище причини. Ні Китай, ні Корея, не мали тоді ні відповідних інформаційних ресурсів, ні міжнародного впливу. У результаті по ряду пунктів Токіо зуміло уникнути відповідальності. І ні про яке покаяння, ані про яку компенсацію жертвам мови сьогодні не йде. Але про ці злочини 70-річної давності говорити необхідно.

ТЕМА ПЕРЕМОГИ НАД НАЦИЗМОМ У ОСВІТНЬО-ВИХОВНІЙ ПРАКТИЦІ

УДК 94(477)

ГАЛЬЧЕНКО Світлана Іванівна,
*кандидат історичних наук, доцент,
Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького (м. Черкаси,
Україна)*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КАРТКОВОЇ СИСТЕМИ РОЗПОДІЛУ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ТА ПРОМИСЛОВИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Як відомо, для розподілу серед населення карток, ордерів, спеціальних талонів на нормовані продовольчі та промислові товари при міських і районних радах були організовані карткові бюро, до роботи яких залучалися самі робітники промислових підприємств та установ та представники громадськості. Вони безпосередньо займалися видачею карток, здійснювали інші контрольні функції. Спеціально створені при будуправліннях, райвоєнкоматах громадські комітети, до яких входили здебільшого дружини військовослужбовців, намагалися стежити за розподілом карток та їх отоварюванням.

Окрім цього, у кожній з областей України були створені спеціальні контрольно-облікові бюро, які відстежували правильність видачі карток, перевіряли контингенти населення, прийнятого на централізоване постачання, а також здійснювали ревізії наявності та видачі товарів безпосередньо у торговельних закладах. За встановленим порядком усі торговельні організації, заклади громадського харчування зобов'язані були здавати контрольно-обліковим бюро талони карток на підтвердження реалізації нормованих продуктів.

Так, у столиці України для проведення контрольної роботи поряд із 13 міськими контрольно-обліковими бюро у всіх районах міста були створені свої карткові бюро, які розпочали роботу з 1 грудня 1943 р. [1, арк. 69].

Функції безпосереднього контролю за сферою розподілу продуктів харчування та промислових товарів, окрім згаданих органів влади, знаходились у компетенції Народного Комісаріату державного контролю (згодом Міністерство державного контролю), який більш ефективно, ніж ті, що робили це у попередній час (державна інспекція при Наркоматі торгівлі), виконував ці обов'язки [2, с. 42].

Картки видавалися за заздалегідь складеними списками за місцем роботи або проживання і були документами суворої звітності. Якщо з працюючими справа була більш-менш зрозумілою, оскільки ними опікувалися за місцем роботи, то з іншими верствами населення (зокрема з утриманцями) траплялися ускладнення. Цей статус у той час могли отримати громадяни похилого віку або непрацездатні, а також діти. Так, кількість утриманців фіксувалася і вписувалася або до картки працюючого члена родини, або до окремих списків при домоуправліннях.

З часом окремі складові карткової системи зазнали серйозних реформувань. Вибудовувалась струнка і суворона послідовність складання списків працюючих, яка була трохи відмінною від тієї дещо спрощеної, що існувала в перші місяці впровадження нормованого постачання. Коли вся територія УРСР була визволена й відновили свою роботу практично всі галузеві економічні органи, у картковій системі стали дотримуватись суворого порядку, за яким спочатку підприємства надсилали свої клопотання і відповідні списки до галузевих наркоматів, потім останні передавали їх до аналогічних союзних установ, і вже ті через РНК СРСР вносили їх до відповідного переліку підприємств, організацій та установ і планували відповідні кошти у централізованому фонді.

У межах організаційної підготовчої роботи до запровадження карткової системи у містах України важливе місце займала проблема друку самих бланків цих життєво важливих документів, що виготовлялися на спеціальному візерунковому папері.

Картки на хліб, інше продовольство і промислові товари з 1 січня 1943 р. друкувалися за єдиними формами. Вони мали умовні позначки категорій та груп постачання, найменування республіки, краю, області, міста із зазначенням року і місяця, на який видана картка на хліб та продовольчі товари. Кожна з них мала вигляд аркуша, який містив відрізнi квадратики односторонньої норми, об'єднані за декадами. У нижній частині картки – «прикріпному талоні» – вказувалися місяць і рік, а також місячна норма. У верхньому лівому кутку (або у правому) під узагальнюючою графою «стандартна довідка» містилися дані про власника документа: прізвище, ім'я та по батькові, дані паспорта, адреса, а також наявність утриманців та їх кількість. Ці ж дані містив і «контрольний талон», який також був невід'ємною частиною кожної картки.

Згодом продовольчі (як і промислові картки) зазнали певних змін. Якщо у 1944 р. це були талони або місячні картки для різних верств міського населення на продовольство й окремо на цукор, то вже пізніше їх певних чином уніфікували.

Із метою забезпечення своєчасного друкування та видачі карток для визволених областей УРСР постановою РНК УРСР і ЦК КП (б)У від 27 липня 1944 р. «Про друкування хлібних, продовольчих та промтоварних карток і талонів для УРСР» на зміну постанови від 21 грудня 1943 р. передбачалося організувати до 1 серпня 1944 р. спеціальні режимні цехи для друкування карток і талонів для населення України: у друкарнях «Комуніст» (м. Харків) – для Полтавської області, «Хромолітографія» (м. Одеса) – для Кіровоградської і Вінницької областей; столична друкарня «Київська правда» – для Києва, Черкас та інших міст Київської області. Друкарні зобов'язувалися виготовляти картки на півтора місяці вперед, а уповноважений Наркомату зв'язку СРСР при РНК УРСР т. Садовничий зобов'язаний був неухильно стежити за своєчасним відправленням карток і талонів до окремих міст УРСР за вказівками та в терміни, встановлені Наркоматом торгівлі УРСР [3, арк. 73].

Утім, у системі нормованого постачання перманентно виникали проблеми, які не залежали від роботи верстата, що друкував картки, або залізниці, яка не могла вчасно їх доставити на місце.

Непоодинокими були випадки, коли ті, хто мав доступ до складання списків отримувачів карток на окремих підприємствах, вносили до них т.зв. «мертві душі».

Аналізуючи систему нормованого постачання, необхідно звернути увагу на таку дуже важливу обставину – без грошей картки не отоварювалося, і тому рівень забезпечення продуктами харчування кожної родини залежав від того, скільки працюючих та утриманців було у ній. Розмір самої зарплати, пенсії, допомоги або стипендії (для студентів і учнів ремісничих училищ) суттєво впливав на рівень забезпечення та споживання.

Тим, хто мав нещастя загубити місячні картки, загрожувало голодне або напівголодне животіння, оскільки, як правило, картки не дублювалися. Відновлювалися втрачені картки у виняткових випадках, яких були одиниці на тисячі. Дуже важко було довести, що картка дійсно була викрадена.

Раз на місяць відбувалася перереєстрація карток робітників для того, щоб зняти з обліку тих, хто звільнився. Працевдатним громадянам, які не влаштувалися на роботу, видавали лише картки на хліб, із постачання жирами і м'ясом їх знімали. Жителі приміської зони, де картки не видавалися, у разі влаштування на роботу отримували їх нарівні з городянами [4, с. 60].

Література:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф.1, Оп.78, Спр. 19.
2. Кожурин В. С. Неизвестная война: деятельность советского государства по обеспечению условий жизни и труда рабочих в годы Великой Отечественной войны / В.С. Кожурин. – М., 1990. – 346 с.
3. ЦДАГО України, Ф1, Оп.23, Спр. 1353.
4. Чернявский У. Г. Обеспечение городов продовольствием в годы Великой Отечественной войны / У. Г. Чернявский // История СРСР. – 1959. – № 4. – С. 57–64.

УДК (377+378):63«1944/1950»

КРОПИВКО Олена Михайлівна,
кандидат історичних наук, доцент,
НУБіП України (м. Київ, Україна)

ВІДНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРОФІЛЮ УРСР У 1944–1953 рр.

Три роки німецької окупації території Української РСР негативно позначилися на її економічному потенціалі, відновити який заважав в тому числі брак кваліфікованих кадрів середньої і вищої кваліфікації.

Як зазначають автори «Історії українського селянства», масштабність людських і матеріальних втрат українського села важко усвідомити, по-суті війна відкинула українське село на рівень 1920-х рр. Нагальною стала потреба у кваліфікованих працівниках сільського господарства, зокрема у ветеринарних працівниках, які могли б організувати планові роботи з ліквідації та профілактики заразних хвороб тварин. На території 10 лівобережних областей станом на 1 лютого 1944 р. працювало всього 315 ветлікарів (у 1941 р. – 958) та 740 ветфельдшерів (у 1941 р. – 8661).

В планах четвертої п'ятирічки ставилося завдання якнайскоріше відновити і навіть перевищити довоєнний рівень розвитку промисловості і сільського господарства (до 1950 р. виробництво сільськогосподарської продукції мало збільшитися порівняно з 1940 р. на 27%).

На мережу закладів освіти сільськогосподарського профілю покладалися завдання підготовки кваліфікованих фахівців, які б могли виконувати завдання, викладені у «Законі про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства УРСР на 1946-1950 рр.».

У 1940-41 н.р. в Українській РСР діяло 173 вузи із загальним контингентом

196,8 тис. чол. Після війни їх чисельність дещо скоротилася: у 1945-46 н.р. в УРСР працювало 150 вузів із контингентом близько 100 тис. чол., серед яких 18 були сільськогосподарськими.

Одним із основних завдань, які ставилися в рамках відбудови, стало як відновлення діяльності, так і розширення мережі закладів освіти. Ще однією тенденцією післявоєнного періоду стало удосконалення мережі вузів і технікумів шляхом об'єднання однотипних навчальних закладів та зміни профілю вузів (наприклад, у 1949 р. Львівський ветеринарний інститут було реформовано у Львівський зооветеринарний, а також відкриття нових факультетів, які б враховували гостру потребу сільського господарства у фахівцях вищої кваліфікації. Відповідно до постанови РНК УРСР від 22 травня 1945 р. були створені факультети виноградарства у Херсонському, Харківському, Одеському с.г. інститутах. Нові факультети були відкриті також у Луганському сільськогосподарському – лісомеліорації, Львівському і Білоцерківському – зоотехнічні, Київському лісогосподарському – факультет технічної обробки сировини.

Незважаючи на проведену велику роботу з відновлення і налагодження нормальної роботи вищої школи на кінець 1946 р. мережа вузів і контингент студентів значно зменшилися – спеціалістів було випущено в кількості 60% від довоєнного рівня (25 тис. у 1940 р., 15,5 тис. у 1946 р.), в т.ч. фахівців сільського господарства втричі менше.

Інститутами і факультетами механізації сільського господарства Української РСР з моменту їх організації до початку Великої вітчизняної війни було випущено інженерів-механіків сільського господарства 2513 чол.; у післявоєнний період (включно з випуском 1951 р.) – 737 чол.

Як свідчать дані Центрального державного архіву вищих органів влади України, на початок 1953-1954 н.р. кількість вузів в УРСР становила 144, в т.ч. сільськогосподарських – 19; загальна кількість студентів стаціонарних відділень становила близько 190 тис. чол., що перевищувало довоєнний рівень на 47,6% або 59,6 тис. чол.

У дослідженні процесів відновлення і становлення роботи навчальних закладів сільськогосподарського профілю у післявоєнний період окремо слід виділити питання формування мережі навчальних закладів середньої і вищої освіти в західноукраїнських областях, які були приєднані до УРСР в період 1939-40 і 1945 рр. Характерною тенденцією у цьому процесі стало переведення в західні області України низки сільськогосподарських технікумів з інших областей, за рахунок чого вдалося вирішити проблему із забезпечення потреби сільського господарства у фахівцях середньої кваліфікації. Складніше було із забезпеченістю фахівцями з вищою освітою. На початку 1945-1946 рр. у західних областях УРСР працювало 20 вузів, на денних відділеннях яких навчалося приблизно 11 тис. студентів. Серед вузів, які мали сільськогосподарський профіль виділялися Львівський лісогосподарський і Львівський сільськогосподарський (створені в період 1944-1946 рр.).

Про те, що потреба у фахівцях середньої і вищої кваліфікації була надзвичайно гострою, свідчать постанови, прийняті Радою Міністрів УРСР і ЦК КП України в період 1945-1946 рр., які наголошували на актуальності розвитку заочної і вечірньої форми освіти. Так, вже в 1946 р. при 5 сільськогосподарських вузах функціонували заочні відділення, а також консультаційні пункти.

Дещо раніше за вищі навчальні заклади, відновили свою роботу технікуми УРСР. Позитивну роль у цьому відіграла Постанова ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР «Про невідкладні заходи по відновленню господарства у районах, звільнених від німецької окупації» від 21 серпня 1943 р., рішення VI сесії Верховної Ради УРСР, Пленуму ЦК ВКП(б) (лютий 1947 р.), які ставили завдання забезпечити народне господарство фахівцями середньої кваліфікації. Порівняно з довоєнним періодом випуск таких фахівців у 693 навчальних закладах скоротився більше як наполовину – з 226 тис. чол. в середньому за рік у 1938-1940 рр. до 108

тис. за час війни. На початку 1943 р. на звільненій від німецьких окупантів території України відновили свою роботу 8 технікумів, в у 1943-1944 рр. їх кількість зросла до 120. До початку 1945-1946 рр. середня спеціальна школа УРСР за контингентом майже досягла довоєнного рівня (близько 84%). В роки четвертої п'ятирічки ця мережа ще більше зросла – у 1950-51 рр. кількість технікумів і середніх навчальних закладів збільшилася з 532 до 584, а загальна кількість учнів з 164 тис. до майже 228 тис. чол.

Отже, після звільнення від території УРСР від німецької окупації процеси відбудови охопили і освітню галузь. Відновлення та розширення мережі закладів освіти сільськогосподарського профілю супроводжувалося низкою проблем об'єктивного характеру, як-то необхідністю відбудови навчально-аудиторного і житлового фонду, браком навчальної літератури, потребою у професорсько-викладацькому складі. До початку 1950-х рр. навчальні заклади освіти сільськогосподарського профілю лише частково змогли виконати поставлені завдання з підготовки кваліфікованих спеціалістів.

УДК 355.01"1939-1945""713":334(477) **СИДОРОВИЧ Олександр Сергійович**,
*кандидат історичних наук, доцент,
ВП НУБіП України «Ніжинський
агротехнічний інститут» (м. Ніжин,
Україна)*

НАСЛІДКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДЛЯ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Відразу після звільнення українських земель в країні почалась відбудова зруйнованого в роки війни народного господарства. За роки війни в Україні були зруйновані 714 міст і селищ, 28 тис. сіл. Завдані збитки досягли 285 млрд. крб. Матеріальні втрати УРСР становили 42 % збитків СРСР за роки війни [1, с. 662]. Після завершення II світової війни Укоопспілка згідно із адміністративно-територіальним поділом УРСР складалась із 24 облспоживспілок, вони об'єднували 745 райспоживспілок. Кількість пайовиків складала 4.036 тисяч чоловік [2, с. 73]

Споживча кооперація українського села в перші роки після звільнення отримала ті ж проблеми і завдання, що і вся країна. В першу чергу – відновлення власної інфраструктури, яка майже вщент була зруйнована в роки II світової війни, а також – кадрового потенціалу. Населі елементарно не вистачало робочих рук.

Великим попитом у сільського населення у перші повоєнні роки користувались переважно товари першої необхідності: мило, сіль, гас, проте їх катастрофічно не вистачало.

За продовольчими товарами, особливо цукром, кондитерськими виробами, олією спостерігався масовий наплив селян в міста. Недотримання асортиментного мінімуму було встановлено в сільській торгівлі за результатами перевірки держторгінспекцією в 1951 р. та в 1955 р. [3, арк. 43]. Внаслідок обмеженої кількості товарів в селі, їх продаж відбувався по списках в межах встановлених норм.

Звичайно в таких умовах роздрібна торгівельна мережа споживчої кооперації не спроможна була забезпечити селян необхідними товарами. Проте життя поступово налагоджувалось. Планомірне зниження державних цін, відміна карткової системи сприяли збільшенню товарообігу державної і кооперативної торгівлі. Так, в 1948 р. рівень товарообігу кооперативної торгівлі УРСР зріс порівняно із 1945 р. в 2 рази [4, с. 71].

Той факт, що роздрібна торгівля споживчої кооперації у після воєнний період була зосереджена переважно в сільській місцевості можна пояснити кількома причинами. По-перше, аграрний характер, споживчої кооперації на наших землях був природньою характеристикою, бо Україна довгий час залишалась країною із переважно сільським населенням. По-друге, в радянські часи «аграрний характер» споживчої кооперації починає набувати рис

цілеспрямованої політики, так як держава використовує товаропровідну мережу Укоопспілки у підтримці своїх експериментів на селі. В повній мірі ця «політика» радянської влади щодо споживчої кооперації проявила себе вже у повоєнний період, коли кількісно масштаби діяльності Укоопспілки зросли в рази, а свою увагу вона зосередила майже виключно на роботі в сільській місцевості.

Однак в умовах гострого товарного дефіциту в перші повоєнні роки держава, щоб полегшити становище міського населення, вирішила використати можливості споживчої кооперації і розширити її торгівельну мережу саме в містах. Ціна міри втілилась у постанові Ради Міністрів УРСР від 9 листопада 1946 р. «Про розгортання кооперативної торгівлі в містах і селищах продовольчими і промисловими товарами і збільшення виробництва харчової продукції та товарів широкого вжитку кооперативними організаціями», а також у постанові «Про заходи по розширенню торгівлі споживчої кооперації в містах і робітничих селищах» від 10 липня 1948 р.

Проте село все ж залишалось основною сферою діяльності споживчої кооперації України у післявоєнний період. Державна торгівля обслуговувала населення обласних центрів, великих місто власного підпорядкування, шахтарських і промислових селищ, де були великі промислові підприємства (шахти, металургійні комбінати). Споживча ж кооперація обслуговувала майже все сільське населення, невеличкі міста і селища міського типу.

Література:

1. Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення [Текст]: монографія / [М. Аліман та ін. ; за заг. ред. С. Гелея]. – Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2013. – 972 с.
2. Споживча кооперація України / [авт. кол.: С.Г.Сіденко, М.Д. Лепехов та ін.]; Вид-во політичної літератури України. – К.: Київська книжкова фабрика, 1965. – 191 с.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 31, спр.108.
4. Споживча кооперація УРСР / [авт. кол.: Колесник Ф.Д., Сіденко С.Г. та ін.]; – К.: Вид-во «Економіка», 1967. – 206 с.

УДК 94(477) «1943/1950»:62/69

ТІТКА Олена Олександрівна,
*кандидат історичних наук, старший
викладач Черкаський національний
університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

МІСЦЕВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ В 1943–1950 РР.: ВІДБУДОВА, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЛЬ У ВІДРОДЖЕННІ ЕКОНОМІКИ І СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ РЕСПУБЛІКИ

Місцева промисловість, яка була окремою галуззю промислового комплексу України, напередодні Великої Вітчизняної війни мала значний матеріально-технічний і виробничий потенціал, якому була притаманна тенденція до зростання й збільшення виробництва продукції; водночас валові показники у виробництві товарної продукції не слід переоцінювати, адже її кількість, асортимент і якість загалом не відповідали рівню потреб економіки та населення.

З початком війни більшість підприємств місцевпрому перепрофілювалася, освоїла й почала випускати військову продукцію. Подальше просування гітлерівських військ, загарбання ворогом нових територій спонукали до згортання виробництва й повної або часткової евакуації вглиб СРСР обладнання ряду найбільш важливих підприємств галузі. Однак більшість підприємств місцевпрому не були включені до числа тих об'єктів, які підлягали евакуації, а частину не встигли евакуювати через відсутність залізничних вагонів та намагання максимально використати їхні потужності з метою виробництва продукції для оборони. Робота ж підприємств, що не були евакуйовані, аж до самої окупації підпорядковувалася потребам воєнного часу.

За роки війни та окупації місцевій промисловості України було завдано величезних руйнувань і збитків. На час звільнення окупованих районів від загарбників вона перебувала в стані неймовірного розорення. Для відбудови підприємств і виробництв галузі необхідні були значні фінансові і матеріально-технічні ресурси та трудові зусилля.

Оскільки основою сталінської стратегії відновлення економіки України був принцип першочергового відродження основних галузей важкої промисловості, то відбудові місцевої промисловості відводилася другорядна роль. Разом з тим на неї покладалася функція забезпечення матеріально-технічної бази процесу відбудови й подальшого розвитку господарства і соціальної сфери в регіонах, вирішенні нагальних проблем життєзабезпечення населення.

Питання відбудови та організації роботи місцевої промисловості на території республіки було предметом підвищеної уваги з боку центральних, республіканських і місцевих органів влади і управління. Це загалом давало змогу забезпечити управління відбудовними та виробничими процесами у галузі, оперативно вирішувати завдання, пов'язані з її функціонуванням. Водночас керівництво галуззю здійснювалося командно-адміністративними методами, які були складовою політики сталінського авторитарно-бюрократичного підходу до управління економікою. Вся діяльність галузі регламентувалася відповідно до нормативних документів та вказівок владних структур, що позбавляло виробничників належного динамізму й гнучкості в їхній діяльності, можливості плідно використовувати свій технічний потенціал, не створювало умов для ефективної праці в інтересах виробничих колективів та зростання воєнно-економічної могутності країни.

Складний і багатогранний процес відбудови та подальшого розвитку місцевої промисловості в 1943–1945 рр. не забезпечувався належними капіталовкладеннями, матеріально-технічними й людськими ресурсами і майже цілковито здійснювався за рахунок внутрішніх та місцевих ресурсів. Матеріально-технічна база відбудовних робіт і виробничих процесів у місцевій промисловості була вітчизняною й забезпечувалася внутрішніми джерелами.

Вирішення відбудовних завдань ускладнювалося ще й тим, що не вистачало робочої сили, особливо кваліфікованих робітників і спеціалістів. Проблему забезпечення підприємств трудовими ресурсами вирішували насамперед шляхом підготовки робітників на підприємствах індивідуально-бригадним методом, на спеціальних курсах, через систему наставництва, у школах ФЗН та ремісничих училищах, а спеціалістів – у галузевих технікумах. У результаті цілеспрямованої роботи з підготовки робітників і фахівців із спеціальною освітою на кінець п'ятирічки кадровий потенціал галузі значно перевищував довоєнний рівень. Водночас на підприємствах місцевпрому була високою плінність кадрів, що значно ускладнювало їх роботу.

У роки четвертої п'ятирічки стан із фінансовим забезпеченням галузі поступово покращувався, однак і надалі залишався недостатнім для вирішення завдань розвитку галузі й налагодження ефективного виробництва. Незначним було й централізоване матеріально-технічне постачання з державних ресурсів, особливо металом, вугіллям, електроенергією, через нестачу яких зривалось виконання планів виробництва продукції промислового призначення. Підприємства обласного і районного підпорядкування, які виробляли товари широкого споживання, працювали в основному на місцевій сировині, хоча помітно залежали від поставок металу, палива, електроенергії, окремих спеціальних видів сировини, які були недостатніми для належного забезпечення виробничого процесу.

Незважаючи на величезні труднощі, відбудова та налагодження роботи підприємств місцевої промисловості загалом були здійснені швидкими темпами й переважно членами їх трудових колективів. Багато підприємств, майстерень і цехів галузі були відновлені й введені в дію методом «народної будови». Завершення відбудови в 1948 р. стало переломним рубежем у справі нарощування

потенціалу галузі й зростання її ролі в розвитку економіки та соціальної сфери республіки.

Специфічною особливістю функціонування місцевої промисловості була її багатопрофільність. На підприємствах галузі вироблялася продукція виробничого призначення та товари широкого вжитку в широкому асортименті, що давало змогу органам влади вирішувати господарські проблеми в регіонах з метою розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва й забезпечення потреб населення. При цьому в післявоєнний період щорічно збільшувалася номенклатура виробів, яка на кінець п'ятирічки становила далеко за тисячу найменувань.

Збільшенню випуску промислової продукції, зниженню її собівартості, покращенню умов праці сприяло впровадження впродовж післявоєнних років на підприємствах місцевої промисловості низки нових технічних та технологічних заходів, здійснення механізації, концентрації та спеціалізації виробництва. Виробнича діяльність підприємств галузі, незважаючи на значні труднощі з фінансуванням, забезпеченням устаткуванням, сировиною та матеріалами, характеризувалася стабільністю, про що свідчить виконання галуззю річних планів, які щорічно збільшувалися. У 1948 р. випуск валової продукції не лише досяг довоєнного рівня, а й перевершив його, а п'ятирічний план був значно перевиконаний.

Одночасно з випуском продукції виробничого призначення та товарів широкого вжитку підприємства місцевої промисловості виконували ще одну надзвичайно важливу функцію – здійснювали обслуговування населення метало-побутовим ремонтом, індошовом та ремонтом одягу й взуття. Ці послуги населенню міст та сіл надавали районні та міські промислові комбінати, поєднуючи цю роботу з виробництвом товарів широкого вжитку та іншої продукції. Важливе значення мало й те, що створюючи різні, як правило, невеликі виробничі підприємства, зокрема у віддалених від промислових центрів населених пунктах, місцева промисловість розвивала промислове виробництво в регіонах, залучала до продуктивної праці в суспільному виробництві місцеве населення.

УДК 94(477) «1941/1945»

ХВІСТ Вікторія Олексіївна,
*кандидат історичних наук, доцент,
НУБіП України (м. Київ, Україна)*

СПІВПРАЦЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР З НАЦИСТСЬКОЮ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ

В силу надмірної ідеологізації, що існувала в Радянському Союзі, відбулися штучні викривлення історії: довгий час над людьми і їх діяльністю висіло тавро ворога народу або ж певні події або вчинки трактувалися однобоко, в вигідному ракурсі і витримані згідно офіційної загальноприйнятої державної ідеологічної позиції. Були й такі речі, про які взагалі не говорилося, а часом навіть замовчувалося, відповідно про їх дослідження не могло бути і мови. До таких закритих тем і належить проблема діяльності антирадянських формувань в складі німецьких збройних сил. В нашому випадку торкнемося її кримськотатарського аспекту.

Під час перебудовчих процесів в СРСР та в пострадянський період, коли суцільна демократизація суспільного життя зробила доступними для широкого кола науковців величезну кількість засекречених і недоступних архівних документів, почали з'являтися неупереджені публікації присвячені явищу колабораціонізму як такого [4; 7; 11], а згодом розгорнулося його дослідження за територіальною та національною ознаками. [1; 3; 5; 6; 9; 12; 13]

Крим став прифронтовою смугою з перших же днів війни. За короткий час тут було створено 158 підрозділів народного ополчення, 69 груп самозахисту, 70 взводів протипожежного захисту, 30 винищувальних батальйонів. У них налічувалося понад 166 тисяч чоловік. [10, с. 9]

Водночас виявилися і певні специфічні обставини ситуації в Криму, які були зумовлені ставленням певних верств населення до окупантів. Півострів в усі часи був відомий своєю інтернаціональністю. Так, наприклад, за даними перепису 1939 року в Криму проживало 1128429 чоловік – представників понад 50 національностей, в тому числі росіян – 558481, татар – 311 тисяч, українців – 154121, євреїв – 65452, німців – 51299 та ін. В перші місяці війни певна кількість осіб чоловічої статі вказаних національностей були призвані до лав Червоної Армії. Їх представники були серед евакуйованих до східних регіонів СРСР. Представники усіх національностей брали участь у спорудженні оборонних споруд на Перекопському перешийку та навколо великих міст.

Значна кількість німців з перших днів війни не приховували свою ворожість до радянської влади. У різних формах це продемонструвала й частина кримськотатарського народу. Вже наприкінці вересня 1941 року під час боїв на Перекопському перешийку загони кримських татар по 150 – 200 чоловік зі складу 172-ої, 320-ої і 321-ої стрілецьких дивізій Червоної Армії здавалися в полон. Частина з них починали співпрацювати в якості провідників і перекладачів з німцями. У листопаді 1941 року в татарських поселеннях були створені загони самооборони, які проводили збройні акції проти радянських військ і радянських партизан. З січня 1942 року почалося формування татарських загонів, які у складі певних німецьких військових з'єднань брали участь у бойових діях проти радянських військ. Загальну кількість кримських татар, які зі зброєю в руках боролися на боці Німеччини різні дослідники оцінюють від 10 до 30 тисяч осіб. [2, с. 6]

Кримськотатарські роти і батальйони охороняли военні і цивільні об'єкти, разом з частинами вермахту. Використання ж татарських рот в бойових діях показало гарні результати. В сутичках з партизанами татари діяли вміло і перемагали: багато партизан було знищено.

У відповідності до проведення вдалих наступальних операцій радянських військ відбувався масовий перехід кримських татар на бік радянських партизан. З числа таких осіб було сформовано 7-й, 8-й і 10-й партизанські загони. [8, с. 52]

З поверненням радянської влади до Криму факти колаборації частини кримських татар було використано як привід для розгортання репресій проти усього кримськотатарського народу, який було депортовано з півострова.

Тема воєнного колабораціонізму дуже болісна для всіх і зокрема для кримських татар, яких звинувачували у зраді. Мабуть, немає підстав вважати всіх, хто опинився в підрозділах, що воювали на боці німців, свідомими борцями проти сталінізму. Часто на службу до фашистів потрапляли з таборів (про це вже згадувалося вище), в такий спосіб рятуючись від майже неминучої смерті.

Лише з проголошенням незалежності України кримські татари одержали можливість повернутися на свою історичну Батьківщину.

Література:

1. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини. – Львів, 2003. – 686 с.
2. Дробязко С.И. Вторая мировая война. 1939 – 1945. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС. – М., 2000. – С. 6.
3. Ковалев Б. Нацистская оккупация и коллаборационизм в России, 1941-1944. – М., 2004. – 483 с.
4. Колесник А.Н. Генерал Власов – предатель или герой? – М., 1991. – 175 с.
5. Крымско-татарские формирования: документы третьего рейха свидетельствуют / Составитель Г. А. Литвин // Военно-исторический журнал. – 1991. – №3. – С. 89-95.
6. Крысин М. Прибалтика между Сталиным и Гитлером. – М., 2004. – 464 с.
7. Кудряшов С. Предатели, «освободители» или жертвы войны?: Советский коллаборационизм (1941-1942) // Свободная мысль. – 1993. – №14. – С.

84–98.

8. Македонский М. Пламя над Крымом. Воспоминания командира южного соединения партизанских отрядов. – Симферополь, 1963. – С. 52.

9. Мамулиа Г. Грузинский легион в борьбе за свободу и независимость Грузии в годы Второй мировой войны. – Тбилиси, 2003. – 188 с.

10. Очерки по истории Крыма. – Ч. 4. – Симферополь, 1967. – С.9.

11. Пальчиков П.А. История генерала Власова // Новая и новейшая история. – 1993. – №2. – С. 123–144.

12. Соловьев А. Белорусская центральная рада: создание, деятельность, крах. – Минск, 1995. – 200 с.

13. Туркестанские легионы // Военно-исторический журнал. – 1995. – №2. – С. 39–46.

УДК 94(477)

ГРИЦИШИН Михайло Вікторович,
студент 1 курсу ННІ Лісового та садово-паркового господарства, НУБіП України;
ХВІСТ Вікторія Олексіївна, *кандидат історичних наук, доцент, НУБіП України (м. Київ, Україна)*

УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Червень 1941 року. Моє рідне місто, Шепетівка, жило мирним життям. Працювали промислові підприємства, колгоспи району закінчували косовицю. Військові частини, які дислокувалися на території міста та району, проводили бойові навчання. Проте в цьому, на перший погляд звичайному житті, відчувалася напруженість. Але життя є життя.

22 червня була неділя. В парку культури і відпочинку грав духовий оркестр однієї з військових частин. Та несподівано загули гудки. По місту пішли чутки, що розпочалася війна. Біля 11 год. ранку в небі над містом з'явилося до 20 німецьких бомбардувальників. З кожним днем в місті ставало все тривожніше, лінія фронту наближалася до Шепетівки. Під натиском німецьких військ Червона Армія змушена була відступати.

4 липня 1941 р. фашисти, сіючи на своєму шляху смерть і розруху, окупували м. Шепетівку (8 липня – Проскурів, 10 липня – К.- Подільський). До 20 липня фашистські війська захопили всі населені пункти Хмельницької області. Захопивши Україну, фашисти створили рейхскомісаріат на чолі з Еріхом Кохом для керування країною. Характерно, що рейхскомісаріат розмістився не в Києві, а в Рівному.. Цим фашисти намагалися показати, що мають намір керувати Україною, як колонією, і не збираються надавати їй будь-яку видимість автономії.

Намагаючись знищити українську державність і національну свідомість, гітлерівці поділили Україну на 4 частини. Кам'янець – Подільська область входила в так званий генерал – комісаріат «Волинь – Поділля» на чолі якого стояв жорстокий кат і грабіжник українського народу, ярий фашист Шене. Генерал – комісаріат ділився на гебіти (округи) на чолі з гебітскомісарами. Гебітскомісаріати відповідно до розпорядження Гітлера були створені 20 серпня 1941 року. На території Кам'янець-Подільської (з 1954 року Хмельницької області) діяло 9 гебітскомісаріатів: Кам'янець – Подільський, Дунаєвецький, Ярмолинецький, Проскурівський, Летичівський, Старокостянтинівський, Антонінський, Ізяславський, Шепетівський. Гебітскомісаріати ділилися на райони, якими управляли районні господарчі управителі – крейсландвірти і районні шефи (місцеві зрадники). На групу сіл призначався ляндрірт, який крім господарчих функцій відповідав також і за політичне становище довіреної йому території.. Місцеві ради депутатів трудящих були знищені, натомість були створені районні сільські управи на чолі із зрадниками. З перших днів окупації німецька влада шукала і знаходила спільників з числа місцевих зрадників.

Фашистами були створені каральні органи, функції яких були формально

поділені, але фактично всі вони займалися політичним наглядом за населенням. Вищим каральним органом була політична поліція СД, яка знаходилася в безпосередньому підпорядкуванні гестапо. Гестапо і СД знаходилися по вул. Славутській (напроти міліції, там, де в даний час розташований бар «Юність»). По цій вулиці ходили гестапівці, одягнені в цивільний одяг. Справи так званих «карних злочинців» розглядала окружна кримінальна поліція. В містах і районах, крім німецької жандармерії, існувала так звана українська поліція з числа місцевих жителів. Вона мала офіційну назву «шуцманшафт», а поліцаїв називали «шуцманами».

Мешканцям краю нічого не залишалось, як з тривогою чекати подальшої долі. Війна поламала життя раптово і жорстоко, поділивши його чіткою межею на «до війни» і «під час війни». Важкий час наступив для шепетівчан. Всюди їх чекала смерть від кулі окупанта. Смерть за ходіння по вулицях у вечірній час, смерть за саботаж, смерть за допомогу військовополоненим. Часто в багатолюдних місцях, особливо на базарі проходили облави, які нагадували полювання на людей. Всіх, хто потрапляв під руку, фашисти направляли в «трудоий табір». Там примушували працювати по 20-22 години на добу, не даючи при цьому ні грама хліба. Знесилених каторжною працею і голодом людей, фашистські звірі вивозили на західну околицю міста і розстрілювали. Розстрілювали цілими сім'ями. В центрі міста влаштували гетто, для цього три паралельні вулиці старої Шепетівки по 4 квартали огородили колючим дротом. В газеті «Сталінська правда» від 14 січня 1944 року писалося, що гітлерівці вивозили на розстріл людей з оркестром, щоб заглушити голоси своїх жертв. Коли по Шепетівці йшла машина з оркестром, весь люд розбігався в різні сторони.

В Шепетівці підпільними групами керував підпільний комітет на чолі з Горбатюком О.А. Перед шепетівським підпіллям були поставлені завдання:

- нанесення ударів по всім транспортним артеріям, знищення ворожих ешелонів, бойової техніки і ворожої сили;
- паралізація виробництва і заготівок сільськогосподарської продукції; морально-політичний розклад власівських, козацьких та інших формувань;
- організація втеч військовополоненим і відправка їх в партизанські загони; зрив важливих подій окупаційної влади по відправці радянських громадян в Німеччину;
- боротьба з ворожою політичною агітацією шляхом правдивого роз'яснення політики і мети фашизму; проведення розвідки передислокації німецьких військ.

Для виконання перерахованих завдань було організовано 12 груп. Групи постійно мінялися як в кількісному складі, так і в відношенні завдань, які виконувалися. Як правило, не тільки члени, але й керівники груп не знали складу інших груп. Групи працювали, виходячи з ситуації, часто проявляючи ініціативу.

Шепетівські підпільники провели багато сміливих диверсій: вивели з ладу ливарний завод, розбрóїли 4 поліцейських дільниці, організували напад на склад зброї, підірвали міську пошту, радіовузол. Найактивнішу участь в цих операціях приймав Станіслав Швалленберг. Певний час він після втечі з німецької армії переховувався в Шепетівці у А. Павлюка, потім у Л. Голецької. Підготувавши документи, підпільники перевели його на квартиру О. Г. Рахлінського в с. Романіни Славутського району, певний час він допомагав Славутським підпільникам в організації диверсій.

Партизанський і підпільний рух в цей час перетворився на загальнонародний. Місцеве населення підтримувало їх, допомагало продуктами, поповнювало ряди месників.

Незабутнім для жителів міста залишається день 11 лютого 1944 р., коли війська 60-ої армії 1-ого Українського фронту під командуванням генерал – лейтенанта І.Черняхівського після жорстоких боїв звільнили місто від фашистських загарбників.

Шепетівська земля гордиться внеском своїх земляків у перемогу над фашизмом в роки Великої Вітчизняної війни. В Славутських, Шепетівських лісах

та на Ізяславщині в роки фашистської окупації піднялося на боротьбу з ворогом населення даної місцевості і, якщо інші партизанські загони і об'єднання на Україні формувалися спеціально закинутими на окуповану територію групами десантників, то в наших краях партизанський рух виник стихійно, за велінням серця, за покликом душі. Багато партизанів за бойові заслуги перед Батьківщиною представлені до високих урядових нагород, які особливо відзначились в боях з німецькими окупантами, представлені до найвищої нагороди – присвоєння звання Героя Радянського Союзу.

Багато шепетівчан було вивезено на каторжну працю до Німеччини, їх називали «остарбайтери». Більшість з них, це близько 75%, так і не повернулися до своєї домівки, до свого рідного краю.

9 травня 2015 року виповнилося 70 років знаменної дати – Перемоги нашого народу в Великій Вітчизняній війні. Мир прийшов до нас крізь ріки людської крові. Майже в кожній сім'ї війна назавжди забрали рідних і близьких. Нікому і ніколи не вдасться переписати трагічні сторінки війни. Схилимо голови перед подвигами наших батьків і дідів, усіх тих, хто вступив у смертельний двобій з ворогом – гітлерівським фашизмом – і у кривавій боротьбі відстояв честь, свободу і незалежність Вітчизни. Ще раз пригадаємо ті буремні роки.

УДК 94(477)

Урванцев Олександр Андрійович,
*студент 1 курсу юридичного факультету,
НУБіП України (м. Київ, Україна)*
Кравченко Наталія Борисівна,
*кандидат історичних наук, доцент,
НУБіП України (м. Київ, Україна)*

ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На думку Черчіля Друга світова війна являє собою заключний епізод ланцюга взаємопов'язаних і взаємно обумовлених подій, які радикально змінили світовий порядок. Стосовно Європи він назвав цей період «Другою тридцятирічною війною» (1914–1945 роки).

Безпосереднім чином передумови війни виникають з Версальсько-Вашингтонської системи – розстановки сил, яка склалася після Першої світової війни. Головні переможці (Франція, Великобританія, США) виявилися нездатні зробити нову систему світоустрою стійкою – переможені були максимально принижені, два ключових держави-противника (Австро-Угорщина і Туреччина) розчленовані. Німеччина була позбавлена ??можливості повноцінно брати участь в міжнародних справах, обмежена в можливості створити повноцінні збройні сили і обкладена контрибуцією, але при цьому не була розділена.

Після того, як 7 травня 1919 р. стало відомі умови мирного договору у Версалі, на наступний день президент Еберт заявив, що ці умови і репарації, що в них обумовлені, не можуть бути виконані німецьким народом навіть при крайньому напрузі всіх його сил. Він підкреслив, що на таких умовах неможливо забезпечити довгого миру в Європі на базі співробітництва між народами. І нова кровопролитна війна буде неминучою.

У країнах-переможницях спостерігався розбрід, який пояснювався в тому числі складністю ситуації, в якій вони опинилися. Італійський прем'єр-міністр Вітторіо Орландо демонстративно покинув Версальську конференцію. Конгрес США відмовився розглядати угоду про створення Ліги Націй – нового міжнародного органу, який повинен був вирішувати міжнародні суперечки.

При цьому перед переможцями встала складна двояка задача – ліквідувати загрозу з боку Німеччини і нову небезпеку – поширення комунізму з більшовицької Росії. Вихід був знайдений у створенні буферних держав – були узаконені розпад Австро-Угорщини, що відбувся в 1918 р., незалежність Угорщини, проголошення Чехословаччини, яка ніколи раніше не існувала. Було визнано відтворення Польщі, яка не існувала з XVIII століття (незалежність якої, за іронією долі, була формально проголошена ще в 1916 р. німецькими

окупантами), їй були передані деякі східнонімецькі землі і виділений «коридор» до Балтійського моря. Були визнані прибалтійські держави, що відокремилися від Росії, але при цьому литовський Віленський край опинився у складі Польщі, а німецька Клайпедська область, навпаки, відійшла до Литви. Румунії була передана Трансильванія. Ще один угорський регіон – Воєводіна – опинився в складі Королівства сербів, хорватів і словенців – майбутньої Югославії

Таким чином, було створено постійне джерело напруги для Німеччини на сході і більшовицької Росії на заході. Росія була виключена з Версальського процесу. Російські більшовики декларували необхідність світової революції та повалення буржуазних урядів у всьому світі і були недоговорноздатним, а білі в ході конференції зазнавали поразки від червоних і сильно залежали від іноземної допомоги, не представляючи собі виразного суб'єкта. Туреччина була позбавлена територій за межами Малої Азії і Санджака, в ході Версальської конференції ледь не позбулася державності. Виявилось, що мало не всі країни Східної Європи мають один до одного претензії. За межами конференції залишилася ситуація в Азії – японські домагання на управління Китаєм, що практично розпався і впав в хаос на той час.

Отже, несправедливість Версальської системи поставила багато народів в принизливе становище, сприяла приходу до влади сил, що прагнули реваншу та нового поділу світу. Найбільшою мірою це проявилось у політиці Німеччини, Італії, Японії. Вони і стали основними ініціаторами війни.

По-друге, економічна криза 1930-х рр. загострила суперечності між країнами світу, що позбавило їх можливості об'єднати зусилля в боротьбі за збереження миру. Систему безпеки, створену в 1920-ті рр., було зруйновано.

По-третє, розв'язанню війни сприяла політика урядів Англії та Франції, спрямована на «вмиротворення» агресора, а також «ізоляція» США, які, оголосивши про нейтралітет, фактично самоусунулися від впливу на розвиток подій у світі.

По-четверте, не останню роль у розв'язанні війни відіграв СРСР, який, підписавши пакт про ненапад з Німеччиною і таємний протокол до нього, відкрив шлях Німеччині для нападу на Польщу.

Характер війни Агресивні держави прагнули розширення власних територій, завоювання ринків збуту та джерел сировини – тобто досягнення світового панування. З боку цих країн війна мала загарбницький характер. Для країн, які зазнали агресії і були окуповані, війна була справедливою. Складніше визначити характер війни стосовно СРСР. У період з 17 вересня 1939 р. по 22 червня 1941 р. він сам виступав у ролі агресора, приєднавши до себе значні території, що на той час належали Польщі, Румунії, Фінляндії, а також країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва). Але після нападу Німеччини СРСР виніс на собі основний тягар боротьби з фашистською Німеччиною і для нього війна мала справедливий характер. Її по праву назвали Великою Вітчизняною війною. Для формування загального уявлення про Другу світову війну доцільно розглянути декілька варіантів її періодизації.